

מאחרי יסוד - תקצירים

להיות עם חופשי בארצנו:

התמודדות עם האיטימיות של ישראל בעבודתנו של הליח

הקדמה

יותר מ-100 שנה לאחר הקונגרס הציוני הראשון ויותר מ-60 שנה לאחר הקמתה של מדינת ישראל, זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית ולחיים ריבוניים במדינה משלו – עומדת בסימן שאלה.

כרסום בלגיטימיות של מדינת ישראל להתקיים הוא פרי נחלתם לא רק של שוליים קיצוניים בעולם המערבי. עם השנים, כרסום זה מתרחב ומעמיק.

התמודדות עם אתגרים אלה מחייבת אותנו לשאול – האם השליח מסוגל להציג אמירה המבטאת:

א. עמידה איתנה באשר לזכות קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית כפי שהיא מוצגת במגילת העצמאות?

ב. נכונות להציג את מדינת ישראל ואת החברה הישראלית עם המורכבות והגיוון שבה, ועם השאלות הקיומיות אשר מלוות את החיים בארץ?

סמינר זה והחומרים, בדפוס או בדיסק, הנלווים אליו – הם חלק מניסיון לעזור לשליח לעשות את עבודתו בצורה יותר מעמיקה, אוטנטית וטובה.

התקצירים והסיכומים של המאמרים הרבים סביב הנושאים אשר מרכיבים את היסודות החינוכיים של הסמינר, הם רק חלק קטן של ספרות ענפה העוסקת בשאלות קיומיות שמדינת ישראל מתמודדת איתן בבית, בזירות בין-לאומיות ובקרב יהדות התפוצות.

השליח אינו יכול להרשות לעצמו לא להתמודד בצורה ישירה וכנה עם הסוגיות המוצגות. הרי משמעותה של הריבונות היא הנכונות לעמוד מול המציאות בעיניים פקוחות ולשאול – מה אני יכול לעשות לשיפור המצב?

השליח אינו יכול להרשות לעצמו לא לקרוא. הוא חייב ללמוד ולהרחיב את הידע המהווה מסד שעליו הוא בונה את חזונו ואת עבודתו.

במיוחד בהקשר של ענייני דיומא כה בוערים, חייב השליח להפגין בקיאות, שיקול דעת ויכולת ניסוח מנומקים היטב.

עבודתנו רבה. תקוותנו היא שהסמינר וחומרי הלימוד המוצגים בו יסייעו לכל שליח להתמודד עם עיצוב חזונו ומימוש שליחותו בצורה מרבית.

”לנוחיותכם, ריכזנו בחוברת זו מספר מאמרים. הביבליוגרפיה מכילה את רשימת המאמרים המלאה. היות ומדובר בחומר רב, כל מאמר תוקצר וסוכם. אין בסיכומים/תקצירים אלו משום להוות כל תחליף ו/או פגיעה, מכל סוג שהוא, במאמרים המקוריים כפי שמופיעים בביבליוגרפיה. התקצירים מובאים לצורך הנחלת הידע ונוחיות המשתמש, וככלי עזר בידי השליח הממלא שליחות במסגרת תפקידו, ומבלי לפגוע בכל זכות אחרת במאמר //או ביוצרו.”

חוקן עניינים

6-14	בבליוגרפיה
15	מהי ציונות
16-20	המדינה היהודית : הצדקה עקרונית ודמותה הרצויה - רות גביזון
21- 22	בזכות המרד הציוני המתמיד - יוסף גורני
23-24	דיון על דמותה וחשיבותה של הציונות בימינו - ישראל הראל וגדעון שמעוני
	תנועות לאומיות יהודיות מודרניות והתנועה הציונית : ציונות כתנועה לאומית : המימד המהפכני
25	שמאל נח אייזנשטדט
26	מדינת ישראל כמדינה יהודית דמוקרטית
	הרהורים על המשמעות ועל ההשלכות של 'יהודית' בביטוי 'מדינה יהודית דמוקרטית' רות גביזון
27 - 32	
33-35	ישראל ומדינות הלאום החדשות- אמנון רובינשטיין
36-38	ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית: היבטים היסטוריים ורעיוניים -אליעזר שביד
39-40	ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית- משה הלברטל
41-43	ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית- אהרן ברק
44	מגילת העצמאות: בחינה של הסיפור הישראלי וסוגים שונים של
44-46	אבות הציונות ומיתוס הלידה מן הארץ - אסף שגיב
47	<u>ארץ ישראל</u> - לקסיקון לתרבות ישראל
48-50	הזכות ההיסטורית על הארץ: עד היכן? - חיים גנד
51-52	מדוע דווקא ארץ-ישראל? - אליעזר שביד
53	חוק השבות - מקומו בעיצוב טיב היחסים בין ישראל לתפוצות
53	חוק השבות, תש"י - 1950
55	חוק השבות - יסמין שינדלר
55-56	שולחן עגול: חוק השבות המכון הישראלי לדמוקרטיה
57-63	שישים שנה לחוק השבות: היסטוריה, אידיאולוגיה, הצדקה- רות גביזון

64	אתקיה צבאית - המקרה של צה"ל
65-64	הקוד האתי של צה"ל - דובר צה"ל
66-68	מבצע "עופרת יצוקה" ותורת המלחמה הצודקת- אסא כשר
69-72	תגובות - מבצע "עופרת יצוקה" ותורת המלחמה הצודקת- אורי אבנרי, אסא כשר
73-74	פורום צבא-חברה: מוסר, אתיקה ומשפט בלחימה
75	כבוד האדם וזכויות אדם בישראל
75-77	האומנם מדינת כבוד האדם? אלוף הראבן
78-79	זכויות אדם בישראל - תמונת מצב 2009
80-81	חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו אתר הכנסת
82-83	כבוד האדם וחירותו - "בצלם אלוקים ברא אותו" - מנחם אֶלון
84	אפרטהייד - הבנה של המונח ושימושו הרטורי כלפי ישראל ובשיח הישראלי
84	אל תגידו אפרטהייד עקיבא אלדר
85-86	"אצלנו זה לא אפרטהייד", כך אומרים רבים, ובצדק- יוסי ביילין
87	ברק: פלסטינים בתוכנו - האיום הגדול ביותר- דניאל אלדסון
87	ובשוליים, על השימוש במונח "אפרטהייד"-גדי טאוב
89-90	פירוקה של משוואת "ישראל-אפרטהייד" - פרופ' גדעון שמעוני (הרצאה מוקלטת)
91	דה- לגיטימציה של ישראל
91-92	אתגר הדה לגיטימציה של ישראל: יצירת חומת אש מדינית
93-94	תנועת ה- BDS - Boycott, Divestment & Sanctions
95	בין דה-לגיטימציה לביקורת -רות גביזון
95	הכרה ערבית במדינה יהודית - חיים גנז

96	בין ביקורת, אנטי ציונות, ואנטישמיות
96-97.....	האנטישמיות החדשה בחוגי האינטליגנציה האירופית- יהודה באואר
98-99.....	"האנטישמיות החדשה" סימנה את ישראל כמדינת הרוע המוחלט -יאיר שלג
100-102.....	האנטישמיות, השואה והסכסוך במזרח התיכון - שאלות נפוצות יד ושם, 2010
102-103.....	ובכן, מה זה בעצם אנטישמיות?- דינה פורת
104.....	חרם המבוסס על דעה קדומה תומאס- ל. פרידמן
105-106.....	מה בין ביקורת לגיטימית ל"אנטישמיות חדשה" -קרלו שטנגר
107-108.....	האנטי יהודיות החדשה- ארווין קוטלר
109	רשימת מושגים

מאורי יסוג - תקציר

להיות עם חופשי בארצנו:

התמודדות עם הגזיטיות ויראז באבובתו וליח

ביבליוגרפיה

1

1. מה היא ציונות?

- בזכות המרד הציוני המתמיד
יוסף גורני, אישים ומעשים בישראל:ספר היובל , עורכים: אהרוני, שרה; אהרוני, מאיר, 1998
על המחבר:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%99%D7%95%D7%A1%D7%A3_%D7%92%D7%95%D7%A8%D7%A0%D7%99
- דמותה וחיבותה של הציונות בימינו - דיון
גדעון שמעוני וישראל הראל, המכון לאסטרטגיה ציונית
על המחברים: <http://www.izsvideo.org/videos/full/metzilaheb.pdf>
- המדינה היהודית: הצדקה עקרונית ודמותה הרצויה
רות גביון , תכלת, סתיו תשס"ג, 2002
על המחברת:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A8%D7%95%D7%AA_%D7%92%D7%91%D7%99%D7%96%D7%95%D7%9F
- תנועות לאומיות יהודיות מודרניות והתנועה הציונית : ציונות כתנועה לאומית : המימד המהפכני
שמאל נח אייזנשטדט, הציוויליזציה היהודית : הניסיון ההיסטורי היהודי בפרספקטיבה השוואתית וגילויי בחברה הישראלית, אוניברסיטת בן גוריון, 2002
על המחבר:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A9%D7%9E%D7%95%D7%90%D7%9C_%D7%A0%D7%97_%D7%90%D7%99%D7%99%D7%96%D7%A0%D7%A9%D7%98%D7%93%D7%98

2. מדינת ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית

- הרהורים על המשמעות ועל ההשלכות של 'יהודית' בביטוי 'מדינה יהודית ודמוקרטית'
 רות גביזון, דברים ושברי דברים: על יהדותה של מדינה דמוקרטית, עורכים: אביעזר רביצקי, ידידיה צ' שטרן (הספרייה לדמוקרטיה: 2007).
 על המחברת:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A8%D7%95%D7%AA_%D7%92%D7%91%D7%99%D7%96%D7%95%D7%9F
- ישראל ומדינת הלאום החדשות
 אמנון רובינשטיין, תכלת 24, חורף תשס"ד / 2004.
 על המחבר:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%9E%D7%A0%D7%95%D7%9F_%D7%A8%D7%95%D7%91%D7%99%D7%A0%D7%A9%D7%98%D7%99%D7%99%D7%9F
- ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית: היבטים היסטוריים ורעיוניים
 אליעזר שביד, דעת - אתר לימודי יהדות ורוח, תשס"ב, גיליון מס' 47.
 על המחבר:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%A2%D7%96%D7%A8_%D7%A9%D7%91%D7%99%D7%93
- ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית (עם לינק לווידיאו של ההרצאה באנגלית).
 משה הלברטל, מכון מנדל למנהיגות.
http://www.mli.org.il/MandelCMS/English/VirtualLibrary/VideoGallery/halbertal_lecture.htm
<http://www.mli.org.il/MandelCMS/News/Halbertal+lecture+for+JCCA.htm>
 על המרצה:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%A9%D7%94_%D7%94%D7%9C%D7%91%D7%A8%D7%98%D7%9C
- ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית
 אהרן ברק, נשיא בית המשפט העליון, הקונגרס הציוני ה"ד 17.06.2002 23:46.
 על המחבר:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%94%D7%A8%D7%9F_%D7%91%D7%A8%D7%A7

3. מגילת העצמאות: בחינה של הסיפור הישראלי וסוגים שונים של זכויות

- אבות הציונות ומיתוס הלידה מן הארץ

אסף שגיב, תכלת, סתיו תשנ"ט, 1998

- ארץ ישראל-

לקסיקון לתרבות ישראל

<http://lexicon.cet.ac.il/wf/wfTerm.aspx?id=1067>

- הזכות ההיסטורית על הארץ: עד היכן?

חיים גנז, תכלת, קיץ התשס"ו / 2006.

על המחבר: <http://www.law.tau.ac.il/Heb/?CategoryID=357&ArticleID=366>

- מדוע דווקא ארץ-ישראל?

אליעזר שביד, *מולדת וארץ יעודה*, עם עובד 1979 ,

על המחבר:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%A2%D7%96%D7%A8_%D7%A9%D7%91%D7%99%D7%93

4. חוק השבות - מקומו בעיצוב טיב היחסים בין ישראל לתפוצות

- חוק השבות

יסמין שינדלר, המכון לאסטרטגיה ציונית

http://www.izs.org.il/heb/default.asp?father_id=200&catid=365

- חוק השבות, תש"י - 1950

אתר הכנסת

http://www.knesset.gov.il/laws/special/heb/chok_hashvut.htm

- שולחן עגול: חוק השבות

המכון הישראלי לדמוקרטיה, 16-04-2000

http://www.idi.org.il/events1/roundtablediscussion/pages/events_rt_forum_47.aspx

- שישים שנה לחוק השבות: היסטוריה, אידיאולוגיה, הצדקה

רות גביזון, מרכז מציל"ה

על המחברת:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A8%D7%95%D7%AA_%D7%92%D7%91%D7%99%D7%96%D7%95%D7%9F

5. אתיקה צבאית - המקרה של צה"ל

- הקוד האתי של צה"ל

דובר צה"ל.

http://dover.idf.il/IDF/About/Purpose/Code_of_Ethics.htm

- מבצע "עופרת יצוקה" ותורת המלחמה הצודקת

אסא כשר, תכלת 35, אביב התשס"ט / 2009.

על המחבר:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%A1%D7%90_%D7%9B%D7%A9%D7%A8

- תגובות - מבצע "עופרת יצוקה" ותורת המלחמה הצודקת

אורי אבנרי, אסא כשר. תכלת 36, קיץ התשס"ט / 2009.

על אורי אבנרי:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%99_%D7%90%D7%91%D7%A0%D7%A8%D7%99

- פורום צבא-חברה: מוסר, אתיקה ומשפט בלחימה

המכון הישראלי לדמוקרטיה, 21-3-2003

http://www.idi.org.il/events1/MilitarySociety/Pages/Events_Army%20and%20Society%20Forum_6.aspx

6. כבוד האדם וזכויות אדם בישראל

- האומנם מדינת כבוד האדם?

אלוף הראבן, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

על המחבר:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%9C%D7%95%D7%A3_%D7%94%D7%A8%D7%90%D7%91%D7%9F

- זכויות אדם בישראל - תמונת מצב 2009

האגודה לזכויות האזרח

<http://www.acri.org.il/pdf/tmunat2009.pdf>

- חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו

אתר הכנסת

<http://www.knesset.gov.il/laws/special/heb/yesod3.pdf>

- כבוד האדם וחירותו - "בצלם אלוקים ברא אותו"

מנחם אלון, דעת - אתר לימודי יהדות ורוח, תשס"ב, גיליון מס' 47.

על המחבר:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%A0%D7%97%D7%9D_%D7%90%D7%9C%D7%95%D7%9F

1. 'אפרטהייד' - הבנה של המונח ושימוש הרטורי כלפי ישראל ובשיח הישראלי

- אל תגידו אפרטהייד

עקיבא אלדר, הארץ 2010-01-04.

על המחבר:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A2%D7%A7%D7%99%D7%91%D7%90_%D7%90%D7%9C%D7%93%D7%A8

- "אצלנו זה לא אפרטהייד", כך אומרים רבים, ובצדק.

יוסי ביילין, הא"ב שלי - לקסיקון פוליטי.

על המחבר:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%99%D7%95%D7%A1%D7%99_%D7%91%D7%99%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%9F

- ברק: פלסטינים בתוכנו - האיום הגדול ביותר

דניאל אלדסון, Ynet.co.il, 2010-01-26

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3839674,00.html>

- ובשוליים, על השימוש במונח "אפרטהייד"

גדי טאוב, 2009-08-27.

על המחבר:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%92%D7%93%D7%99_%D7%98%D7%90%D7%95%D7%91

- פירוקה של משוואת "ישראל-אפרטהייד" - פרופ' גרעון שמעוני (הרצאה מוקלטת)

המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה.

על המרצה:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%92%D7%93%D7%A2%D7%95%D7%9F_%D7%A9%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%A0%D7%99

8. דה-לגיטימציה של ישראל

- אתגר הדה לגיטימציה של ישראל: יצירת חומת אש מדינית
מכון ראות, אביב 2009
<http://reut-institute.org/he/Publication.aspx?PublicationId=3767>
- **BDS - Boycott, Divestment & Sanctions** - תנועת ה-
מתוך: מראות גיליון 16, בהוצאת מכון ראות.
- בין דה-לגיטימציה לביקורת
רות גביזון, הארץ 09-7-31.
על המחברת:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A8%D7%95%D7%AA_%D7%92%D7%91%D7%99%D7%96%D7%95%D7%9F
- הכרה ערבית במדינה יהודית
חיים גנז, הארץ 2009-7-26
על המחבר: <http://www.law.tau.ac.il/Heb/?CategoryID=357&ArticleID=366>

9. בין ביקורת, אנטי ציונות, ואנטישמיות

- האנטישמיות החדשה בחוגי האינטליגנציה האירופית
יהודה באואר, הפורום למאבק באנטישמיות.
על המחבר:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%94_%D7%91%D7%90%D7%95%D7%90%D7%A8
- "האנטישמיות החדשה" סימנה את ישראל כמדינת הרוע המוחלט
יאיר שלג, הארץ 5-05-2005.
<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=159783>
- האנטישמיות, השואה והסכסוך במזרח התיכון - שאלות נפוצות
יד ושם, 2010
http://www1.yadvashem.org/yv/he/holocaust/holocaust_antisemitism/faqs.asp#3
- ובכן, מה זה בעצם אנטישמיות?
דינה פורת, כיוונים חדשים, 8, אפריל 2003.
על המחברת:
http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%93%D7%99%D7%A0%D7%94_%D7%A4%D7%95%D7%A8%D7%AA
- חרם המבוסס על דעה קדומה
תומאס ל. פרידמן, הניו יורק טיימס, ה-17 ביוני 2007.
על המחבר: http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Friedman
- מה בין ביקורת לגיטימית ל"אנטישמיות חדשה"
קרלו שטנגר, הארץ 25-04-2007.
- האנטי יהודיות החדשה.
ארווין קוטלר, המכון לתכנון מדיניות עם יהודי
<http://www.jpppi.org.il/JPPPI/Templates/showpage.asp?DBID=1&LNGID=2&MID=111&FID=139&PID=238>
על המחבר: http://en.wikipedia.org/wiki/Irwin_Cotler

1. מה היא ציונות?

שאלות מנחות:

- מה מייחד את התנועה הציונית לעומת תנועות לאומיות אחרות?
- האם השיגה התנועה הציונית את מטרותיה?
- מדוע נזקקת מדינת ישראל להצדקת קיומה? האם יש עוד מדינות העומדות במצב זהה? מה מייחד את מדינת ישראל בתחום זה?
- האם כדי להגן על זכויות כל האזרחים, יש הכרח לבטל את אופייה היהודי של המדינה? האם יש מדינות אחרות שבהן קיים שוני בין האינטרס של קבוצת הרוב ובין אינטרסים של קבוצות מיעוטים החיות בהן?
- מהי זכות? מהו אינטרס? כיצד מאזנים בין זכויות וכיצד מאזנים בין אינטרסים?
- בהתאם ל"שיח הזכויות" מה יקרה אם תשתנה המציאות הדמוגרפית בישראל?
- כיצד משרת קיומה של המדינה היהודית את יהדות התפוצות?
- מהי הסכנה בהשוואת מעמדה של ישראל למעמדם של המרכזים היהודיים האחרים?
- האם הגשמה עצמית יהודית מלאה יכולה להתקיים גם ללא מדינת ישראל?
- מה מקומה של יהדות התפוצות בשיח על חלוקת הארץ?
- מהי ציונות היום?

המדינה היהודית: הצדקה עקרונית ודמותה הרצויה

רות גביזון

הערה לסיכום: אומץ כחוס לקרוא את האמור המקורי, ראו כיכויגרפיה.

תקציר

השאלה העיקרית שאיתה מתמודדת כותבת המאמר היא- האם ניתן להצדיק את קיומה של מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית?

המחברת טוענת שהתשובה לשאלה זו איננה מובנת מאליה, וכי רק אם נוכל להגן על ישראל מבחינה פיזית ומוסרית נוכל להבטיח את קיומה לאורך זמן. בנוסף, טוענת גביזון כי הערעור על הצדקת קיומה של מדינת ישראל מגיע משתי קבוצות עיקריות: הקבוצה הראשונה היא ערביי ישראל, אשר בקרבם קשה למצוא נכונות להכיר בלגיטימיות של מימוש זכות ההגדרה העצמית המדינתית ליהודים בארץ ישראל. לדידם, המדינה נולדה בחטא והיא מוסיפה להתקיים בחטא, ורק כאשר תאבד המדינה את אופייה היהודי הייחודי ניתן יהא להצדיק את קיומה. הקבוצה השנייה היא חלקים מהציבור היהודי המסכימים עם השקפות הרווחות בקבוצה הראשונה או לפחות מתייחסים אליהן בחיוב. רצונם להפוך את ישראל למדינה ליברלית-ניטראלית, או על פי הסיסמה המקובלת היום - למדינת כל אזרחיה. רק מיעוט מצדדים בעמדה זו מתוך מודעות מלאה להנמקותיה ולהשלכותיה; מרביתם מוצאים אותה מושכת דווקא בגלל הצלחתה של הציונות להפוך את ישראל למדינה בעלת תרבות ציבורית עברית-יהודית. הם שותפים לחשדנות המקובלת כלפי רעיון מדינת הלאום, אך לא ברור אם הם אכן מכירים היטב את הרקע ההיסטורי והעוצמה התרבותית של הרעיון הזה. ובעיקר, הם מוכנים לוותר על אופייה הלאומי של מדינתם, אף שהוויתור הזה נדרש מטעמה של תנועה לאומית מתחרה.

את התשובה לשאלת הצדקת הקיום הלאומי- יהודי מחלקת גביזון לשתיים: תחילה, היא משיבה לשאלה האם היה צידוק מוסרי להקמתה של המדינה היהודית בשנת 1948. ולאחר מכן היא משיבה לשאלת הצדקת המשך קיומה של מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית ודמוקרטית. כדי לענות על שאלות אלו בשפה אוניברסאלית, בוחרת המחברת לנהל את העימות בשדה השיח המשפטי כ"שיח הזכויות", ולא בשדה השיח "האמוני- דתי" (הארץ המובטחת), שלטענתה עקב אופיו הדוגמאטי, אינו מאפשר מקום לדיון או לפשרה.

הנחת היסוד לדיון היא **שלעמים יש זכות להגדרה עצמית בארצם**. אולם, מימוש הזכות הזאת אינו כרוך בהכרח בהקמת מדינה. ניתן להגשים אותה, למשל, באמצעות אוטונומיה תרבותית או במסגרת מדינית הכוללת מספר עמים. לעומת זאת, מדינת לאום, כלומר מדינה שיש בה קשר בין מוסדות המדינה ובין תרבות לאומית פרטיקולארית, מעניקה יתרונות חשובים לעם שהמדינה מזוהה עימו, ומטילה נטל כבד על אזרחי המדינה שאינם בני אותו לאום. **ההצדקה להקניית היתרונות האלה לבני עם אחד "על חשבונם" של בני עמים אחרים תלויה בשקלול האינטרסים של הצדדים**. במסגרת זו יש להתחשב במספרים היחסיים של בני הקבוצות השונות בטריטוריה נתונה, ובמשמעות של האפשרויות הפוליטיות השונות העומדות על הפרק מבחינת כל אחת מהן. **נקודת הפתיחה לדיון על הצדקתה של המדינה היהודית צריכה להיות אפוא בחינת היתרונות של מדינה כזאת לבני היהודים, לעומת החסרונות שבפגיעה שהיא פוגעת באינטרסים של עמים אחרים החיים בקרבה**.

האם היה צידוק מוסרי להקמת מדינה יהודית ב-1948? על שאלה זו עונה גביזון באמצעות סקירה היסטורית של חמש תקופות עיקריות, תוך התמקדות בשינויים הדמוגרפיים והמדיניים שחלו בהן - כדלהלן:

1. ראשית הציונות, סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים: בתקופה זו היה ישוב יהודי קטן בארץ (גם אם רציף), ולכן **לא הייתה לעם היהודי זכות להקים מדינה, זכות כזו במצב שבו ישנו אוכלוסיות אחרות בארץ, תלויה בכך שהעם יישב את הארץ ויהווה רוב לפחות בחלקים ממנה** (מה שלא היה נכון לבני היהודים בישראל בתקופה זו).
2. המרד הערבי הגדול בשנת 1936 ועד כ"ט בנובמבר 1947: בתקופה זו נעשו כמה ניסיונות לחלוקת הארץ על פי ריכוזים דמוגרפיים. פיתרון זה שיקף הכרה בשתי עובדות יסוד: האחת - הייתה מסה קריטית של יהודים בישראל ובחלקים מסוימים אף רוב. השנייה - המחלוקת בין שתי הקהילות הלאומיות בארץ הייתה כ"כ גדולה עד שלא היה סיכוי להשכנת שלום ביניהן בלי חלוקה ריבונית. **חשוב לציין בהקשר זה כי היהודים קיבלו את החלטת האו"ם על החלוקה והכריזו על הקמת מדינה. לעומתם הערבים הגיבו בדחייה מוחלטת של התוכנית ויצאו למלחמה נגד היישוב היהודי מיד לאחר שנתקבלה**.
3. **מלחמת העצמאות ותוצאותיה**: בסופה של מלחמת העצמאות קמה מדינת ישראל על שטח גדול מזה שהוקצה לה בתוכנית החלוקה. את הטריטוריות הנותרות שייעדה תוכנית החלוקה למדינה הערבית-פלסטינית תפסו ירדן ומצרים. מאות אלפים מערביי הארץ עזבו אותה מכורח או מבחירה, כפרים רבים נהרסו עד היסוד, ועל חורבותיהם קמו יישובים יהודיים, על המיעוט הערבי הגדול שנותר בישראל הושת ממשל צבאי. בנרטיב הפלסטיני מכונה שרשרת אירועים זו "אל-נכבה" - האסון. זהו אירוע מכונן, שסביבו נרקם חלום השיבה, המבקש למעשה לבטל את תוצאותיה של קטסטרופה לאומית זו ולשחזר את המצב שהיה קיים לפניו. **בתוצאות אלו אין כדי להטיל את האחריות העיקרית לטרגדיה על מדינת ישראל. הערבים אינם יכולים לאחוז בחבל בשני קצותיו: גם להצדיק את דחיית ההחלטה הבינלאומית על תוכנית החלוקה ואת ההתקפה על המדינה היהודית, וגם להלין על כך שבמהלך המלחמה סבלה האוכלוסייה הערבית מגורל דומה לזה שביקשה להביא על האוכלוסייה היהודית**.

4. 1949-1967: בשנים אלה, שנותיה הראשונות של מדינת ישראל חל שינוי דמוגרפי עמוק באמצעות קליטת גלי עליה מאירופה ומארצות ערב. זוהי תקופת מעבר קריטית ממצב שבו יש ליהודים חירות מוסרית לנסות להקים מדינה יהודית, למצב שבו יש להם זכות להמשיך לשמר את אופייה הייחודי של המדינה שהוקמה בפועל, בהתאם להגדרה העצמית הלאומית שלהם.

5. מלחמת ששת הימים -1967 ועד היום: מלחמה זו הייתה ניסיון ערבי נוסף לשנות באופן רדיקלי את המציאות באזור ולמחוק את המדינה היהודית מהמפה. המלחמה הסתיימה כידוע בניצחון ישראלי סוחף, ובכיבושם של רצועת עזה וחצי סיני מידי מצרים, של הגדה המערבית, כולל ירושלים, מידי ירדן, ושל רמת הגולן מידי סוריה. תוצאות מלחמת ששת הימים חידשו בישראל מחלוקות שנדמה היה כי הסתיימו עם קבלת החלטת החלוקה והקמת המדינה. מחלוקות אלו נסבו בעיקר על גורלם של החלקים שנתפסו בארץ ישראל המערבית, והן מלוות אותנו עד היום.

לסיכום ניתן לומר כי התחוללה תמורה עמוקה מאז שנות השלושים של המאה העשרים, ובעיקר מאז הקמת המדינה, בכל הנוגע לשקלול הזכויות והאינטרסים השונים של יהודים וערבים בארץ ישראל. אמת, שיקולים של תבונה מדינית ושל מוסר מחייבים - בתנאים הנוכחיים - ויתור על ריבונות יהודית בכל ארץ ישראל, אולם ההצדקה לקיומה של מדינה יהודית בחלק מן הארץ חזקה היום משהייתה ב-1947; **היא אינה מבוססת כלל ועיקר על רגשות האשמה של מדינות המערב בגין השואה, אלא על העובדה שבישראל חיה היום קהילה יהודית גדולה ומגוונת שיש לה זכות להגדרה עצמית לאומית**. הצורך להכיר בטראומה שנגרמה לפליטים הפלסטינים, אינו מצדיק עקירה מסיבית של יהודים, ובוודאי אינו מצדיק השבת המצב לקדמותו בכל הנוגע למאזן הדמוגרפי בין יהודים לערבים בחלקי ארץ ישראל.

האם יש לישראל זכות לשמור על אופייה היהודי הייחודי? בחלק זה מתייחסת המחברת לאופייה היהודי של המדינה, להשלכותיו כלפי האזרחים הערבים, להשלכות שיהיו לביטול האופי היהודי על כלל היהודים בעולם ולסוגיות יסוד העולות מאופי זה, דוגמת חוק השבות ומדיניות התיישבות.

השקלול של זכות היהודים להגדרה עצמית בארץ ישראל וזכות התושבים הערבים למנוע אותה אינו רק עניין של שיח זכויות מופשט. הוא כולל מרכיב חשוב של המצב הדמוגרפי, החברתי והפוליטי של הקבוצות הרלוונטיות בארץ ישראל ובמקומות אחרים בעולם. המדינה היהודית ממלאת עבור יהודים חיים בה ומחוצה לה כמה תפקידים חשובים. את חלקם ניתן להגשים גם ללא מסגרת מדינית ריבונית, אולם רובם מחייב את קיומה. במלאה תפקידים אלו, יש להדגיש, המדינה היהודית משרתת לא רק קבוצה זו או אחרת של יהודים, אלא את העם היהודי בכללותו, ובתוכו גם קבוצות השוללות את עצם קיומה.

המחברת אינה מתכחשת למחיר שתובע אופייה היהודי של המדינה מאזרחיה הערבים. תמונת הראי של היתרונות שמעניקה המדינה היהודית ליהודים היא המחיר שהיא דורשת מאזרחיה הערבים. במקום שבו קיימת מדינה יהודית, ניטלת מן הערבים האפשרות לשלוט במרחב הציבורי-תרבותי שלהם. שפת המדינה וסמליה זרים להם. הם מהווים מיעוט במדינה שיש לה זיקה חזקה לשאיפות ולמטרות של עם אחר. אך היא סבורה כי נטל זה, כל עוד אינו מגיע לכדי פגיעה של ממש בזכויותיהם, אינו הופך את המדינה היהודית לבלתי מוצדקת. זאת מפני שלמדינה היהודית תכליות חשובות שהיהודים זכאים לחתור אליהן, תכליות שאליהן לא יוכלו להגיע בלעדיה. לכן, **ניתן להצדיק את הפגיעה ברווחתם של הערבים מפני שביטולה יביא לאלתר לפגיעה אנושה בזכויות חשובות של יהודים**. בהקשר זה **עלינו להדגיש את ההבחנה בין פגיעה באינטרסים וברווחה ובין שלילת זכויות: כבני אדם, יש לנו זכויות בסיסיות לחיים, לביטחון ולכבוד, וגם זכות להגדרה עצמית לאומית**. אולם אין לנו זכות לקבל כל מה שאנחנו רוצים. איננו יכולים לתבוע מן המדינה שאנו חיים בה שתגן על כל העדפותינו ועל כל האינטרסים שלנו. הדבר נכון בעיקר מפני שמימוש כל ההעדפות שלנו יפגע מאוד בהעדפותיהם של אחרים. **למדינה ולחברה מותר לאזן בין אינטרסים ובין העדפות, וההסדרים האלה, אף שחלקם יכול לפגוע בנו, אינם בגדר פגיעה בזכויותינו**. בדמוקרטיה, מלאכת האיזונים האלה מסורה בעיקרה בידי בית המחוקקים ובידי הממשלה, שהם מוסדות המשקפים בדרך כלל את העדפותיו של הרוב. **למיעוט אין זכות למנוע מן הרוב את קידום האינטרסים שלו. יש לו זכות לדרוש כי קידום האינטרסים של הרוב לא יפגע בזכויותינו האנושיות הבסיסיות**. מכאן עולה שכל עוד השמירה על אופייה היהודי של המדינה אינה גורמת לפגיעה בזכויות האדם של ערביי ישראל, וכל עוד רק באמצעותה ניתן להבטיח זכויות מסוימות - פרטיות או קיבוציות - של היהודים, יש הצדקה להמשך קיומה של המדינה היהודית.

בין היתרונות שאותם מספקת המדינה היהודית לעם היהודי ניתן למנות: רוב יהודי, פרהסיה יהודית, שלטון יהודי, ביטחון פיזי, או לפחות ביטחון מפני אנטישמיות מוסדית שהייתה נחלת היהודים לאורך דורות. בישראל חיה הקהילה היהודית הגדולה בעולם, ישראל היא המקום היחידי בעולם שבו יהודים דתיים יכולים לקיים את כלל המצוות. בנוסף, ישראל היא המקום היחיד שבו ניתן לקיים אורח חיים יהודי חילוני מבלי להתבולל, ועוד.

מבחינת היהודים, בארץ ובעולם, אובדן המדינה היהודית משמעו אפוא ביטול כל היתרונות הרבים האלה שהיא מספקת להם - ומכיוון שאין מדינה עברית-יהודית אחרת, אין ליתרונות אלו תחליף.

בהעדר מדינה יהודית ישובו היהודים להתקיים כמיעוט בין אוכלוסיות שתרבותן, דתן ושפתן שונות משלהם (מבחינה זו אין זה משנה אם התרבויות האחרות האלה הן מוסלמיות או נוצריות, מערביות או מזרחיות). משמעות אובדנה של המדינה היהודית עלולה להיות חזרה לקיום שיש עימו חשש מתמיד מהתעוררות מחודשת של אנטישמיות, רדיפות, גירוש או אף רצח עם; חזרה לקיום מסוגר העומד על המשמר מחשש להתבללות ולהיטמעות בתרבות זרה ובסביבה נוכרית; חזרה לקיום של מגבלות והגבלות. בלי לחטוא בדרמטיות יתרה, אפשר לומר כי הדרישה מן העם היהודי לוותר על מדינתו פירושה תביעה להתאבדות לאומית.

לסיכום:

הצדקת קיומה של המדינה היהודית אינה סותרת את אפיונה כדמוקרטיה ליברלית; תפישת עולם המייחסת חשיבות רבה לחירות האדם ולזכויותיו, כפרט וכחבר בקהילות לאומיות ותרבותיות, אינה גוררת בהכרח דרישה שהמדינה תבסס את הזהות האזרחית המשותפת שלה רק על יסודות אוניברסאליים וניטראליים. יתר על כן, הטיעון שהצגנו לעיל מצדיק לא רק את הזדהותה של המדינה עם המרכיב הלאומי היהודי, אלא גם את הכללתו ביסודות המכוננים שלה, למרות המחיר שהסדרים אלו - כמו גם המציאות שהם משקפים - גובים מאזרחי המדינה שאינם יהודים. זהותה היהודית של המדינה אינה מצדיקה בשום פנים אפליה על בסיס דת או לאום, אבל היא מאפשרת, מעודדת ובמקרים מסוימים אף מחייבת הדגשה לא-מתנצלת של האופי הייחודי של המדינה, ונקיטת צעדים שיחזקו אותו ויעודדו את המשכיותו ושגשוגו בתחומים שונים, ובכלל זה במדיניות ההגירה, בהתיישבות ובדיוור, בחינוך, בסמלי המדינה, בתרבותה הציבורית ובשפתה. בתנאים הייחודיים של ישראל, גישה כזאת אינה רק מוצדקת, היא אף מחויבת המציאות, כיוון שקיומה של מדינת ישראל הוא תנאי חשוב ביותר לביטחונם של היהודים החיים בה ולהמשך קיומה ושגשוגה של התרבות היהודית על כל גווניה.

היה מוצדק להקים את ישראל כמדינה יהודית ומוצדק להמשיך לקיים אותה ככזו.

נושאים חשובים נוספים הנידונים במאמר:

- האם חוק השבות הוא חוק גזעני ?
- מקומה של יהדות התפוצות בעיצוב מדינתו של העם היהודי.
- מדיניות ההתיישבות ופריסת האוכלוסין בישראל (ובכלל זה התייחסות קצרה לבג"ץ קעדאן).
- דמותה העתידית של המדינה, ובכלל זה ההפרדה בין דת ומדינה וזרמי חינוך שונים.

בזכות המרד הציוני המתמיד

מאת: יוסף גורני

שאלה מרכזית:

האם האידיאולוגיה הציונית עודנה דרושה ליהודים במצבם הנוכחי?

המחבר מאמין שעל מנת לענות על שאלה זו עלינו לערוך בירור מעמיק של היחסים בין יהודי ישראל ובין היהודים בתפוצות.

תזה מרכזית:

הציונות הינה תנועה א-נורמאלית, שפעלה בכיוון הפוך לתהליכים היסטוריים וכלכליים שעבר העולם המודרני, וככזו היא תנועה של מרד במציאות. למרות זאת הצליחה הציונות להשיג את יעדיה. אולם דווקא משום כך היא שקועה כיום במשבר עמוק, כיוון שלא הצליחה לכבוש את דמיונם של בני העם היהודי ברעיון מרכזי חדש שיתאים למציאות ולארגרי ההווה.

המקור למשבר נעוץ בשתי סיבות עיקריות: הסיבה הראשונה - הציונות הצליחה ליצור מדינה יהודית חזקה ובת קיימא - ומכאן שהמטרה העיקרית הושגה. הסיבה השנייה - באותה תקופה ממש הגיעו יהודי התפוצות למעמד מכובד ולהישגים אישיים בארצותיהם, שהיו חסרי תקדים בהיסטוריה היהודית. שתי תופעות אלה אינן סותרות בהכרח, אך לעיתים נוצר מצב שבו הקמת המדינה והשמירה עליה באזור מסוכסך, הפכו לנטל על הפרט היהודי בתפוצות השואף להשתלבות בחברה שבה הוא חי.

בנוסף, העובדה שמדינת ישראל הינה "מקלט פתוח" ליהודי העולם, מעמידה אותם בפני מבחן ערכי מתמיד. מבחן זה מעורר אצל המצליחנים מבין יהודי התפוצות ציפיות גבוהות, אשר מטבע הדברים רובצות לצידן אכזבות עמוקות. אכזבות אלו לצד המבחן הערכי המתמיד, באות לידי ביטוי אצל מיעוט מיהודי התפוצצות ברצון לערער על עיקרון מרכזיותה של ישראל בהווה היהודית. פירושה של מגמה זו הוא שינוי כיוון המאמץ הקולקטיבי היהודי, שהיה עד כה צנטריפטאלי (דהיינו: מכון כלפי ישראל ולמענה), במגמה לפתח מרכזים יהודיים אחרים בצד ישראל ובעלי מעמד השווה לה. לדעת המחבר מגמה זו לא תביא לפריחתה של אוטונומיה תרבותית יהודית בתפוצות השונות, אלא תגרום להשתלבות מוחלטת של הקיבוצים האתניים היהודיים בחברה הפלורליסטית של ארצות מושבם, עד כדי אובדן המכנה המשותף הלאומי שלהם.

לנוכח מציאות זו שבה יש מדינה יהודית לצד תפוצות יהודיות חופשיות, שואל המחבר האם התנועה הציונית עדיין רלוונטית? האם לא השיגה כבר את מטרתה?

על מנת לענות על שאלה זו מחלק אותה המחבר לשתי תת-שאלות:

1. מהם היסודות ההיסטוריים החולפים שעליהם באה לענות התנועה הציונית?
2. מהם היסודות המטא-היסטוריים הקיימים והפועלים בתנועה הציונית?

נראה שהתשובה לשאלה הראשונה ברורה. הציונות צמחה מתוך מצוקתם המדינית והכלכלית של יהודי מזרח אירופה וברגע שזו נפתרה - המטרה הושגה.

לגבי השאלה השנייה טוען המחבר כי בתנועה הציונית פועלים יסודות מטא-היסטוריים של מרד תמידי במציאות, ולכן מטרה כזו לעולם אינה מושגת. בכל פעם שמצטמצם הפער בין יעדי התנועה הציונית ובין המציאות, יש מקום להצבת יעד חדש. על מנת לתמוך בטיעוניו עובר המחבר לניתוח היסטורי של היסודות המרדניים של הציונות כתנועה הפועלת לשינוי המציאות באמצעות הצבת אלטרנטיבות ואפשרות בחירה בפני העם.

א. המרידה הראשונית הייתה בעצם השיבה אל המולדת, אל עבודת האדמה והחייאת השפה העברית בתקופה שבה רוב העם היהודי נהר למערב המתועש או נהנה מאמנציפציה במקום מושבו.

ב. פרדוקס נוסף הוא החזרת היהודים אל ההיסטוריה דרך מאמץ על-היסטורי. לא תמורות הזמן והמקום יקבעו את גורל היהודים אלא רצונותיהם.

ג. יסוד מרדני נוסף הוא הרצון לשמור על אחדותה של האומה היהודית המפוזרת. רצון זה מביא את יהדות התפוצות להכרה בישראל כמרכז שדרכו מתקשרות הקהילות השונות, ובעלייה אליה כביטוי העליון למרד במציאות ובאקט המעשי המקשר החשוב ביותר. בו זמנית דורש הקשר מישראל לטפח ולעודד את המגמות האוטונומיות של הקהילות.

ד. העיקרון הא-נורמאלי האחרון הוא הזכות השווה (ואולי החובה?) להתערבות הדדית של התפוצה היהודית בישראל ולהפך (חינוך, דמוגרפיה, מיהו יהודי ועוד).

בסופו של הניתוח מציע המחבר מרד חדש, מרד בפיצול התרבותי של היהודים, בהתבוללות ובגלובליזציה הזהותית, ומגיע למסקנה שהתפקיד המהפכני החדש שעל הציונות למלא הוא לאגד את הזרמים ואת הקהילות תחת רעיון החדש ולחזק את "רצונם המורד", דהיינו את הרצון להישאר יהודים כנגד המגמות העולמיות, ובכך להפוך לתנועה של קיום לאומי.

דיון על דמותה וחשיבותה של הציונות בימינו

משתתפים: ישראל הראל וגדעון שמעוני

לפנינו חליפת מכתבים בין ישראל הראל לגדעון שמעוני שארגן מרכז מציל"ה סביב השאלה -

מהי ציונות בראשית המאה העשרים ואחת?

להלן הנקודות העיקריות של שני המתדיינים:

ישראל הראל - נקודות עיקריות:

- תפקידה המרכזי של הציונות בראשית המאה העשרים ואחת הוא להציל את יהדות העולם מהתבוללות ומהיעלמות. זאת ניתן להשיג רק בארץ ישראל, ובכך להגן על מדינת ישראל מפני הסכנות הביטחוניות האורבות לה מחוץ, ומפני איבוד זהותה כמדינה יהודית וציונית מבית. רק עלייה המונית עשויה לעצור את תהליך המהיר של ההתבוללות בתפוצות, לחזק את הביטחון העצמי של הישראלים בצדקת הציונות, לסייע באופן מכריע במניעת אובדן הזהות היהודית והציונית של המדינה ולהגדיל את הרוב היהודי במדינה מול המיעוט הפלסטיני-ישראלי השולל את זהותה, וחלקו, כאמור, שולל אף את קיומה.
- המצדדים בהפיכתה של מדינת ישראל למדינת כל אזרחיה הינם למעשה פוסט ציונים. הללו גורסים כי משעה שקמה המדינה, הציונות סיימה את תפקידה, ולפיכך על ישראל להפוך למדינת אזרחים "נורמאלית", שאינה מעניקה עדיפויות לזהות היהודית-ציונית. האנטי-ציונים הולכים רחוק הרבה יותר: הם שוללים מלכתחילה את זכותו של העם היהודי למדינת לאום בארץ ישראל; חלקם משום שהם מקבלים, או מובילים, את הטענה שהיהודים אינם עם כי אם עדה דתית, וחלקם משום שהמדינה, לשיטתם, קמה בחטא ועל חשבון העם האחר, הפלסטיני, שישב בה (אם כי חשוב לציין שכל פוסט-ציוני או אנטי-ציוני, מחייב הקמת מדינת לאום פלסטינית ושולל את זכותם של היהודים לחיות בה).

גדעון שמעוני - טענות עיקריות:

- הציונות הקיפה תמיד מגוון רחב של שילובים אידיאולוגיים. אלה נעו מגרסאות שהיו דתיות בעיקרן לגרסאות חילוניות בעיקרן, ועל פני קשת פוליטית שכללה נטיות סוציאליסטיות, ליברליות, שמרניות-קונסרבטיביות ואפילו פרו-פשיסטיות. יחד עם זאת,

העמדה הציונית תומכת בהנחות יסוד אלה:

1. היהודים הם ישות שאינה מורכבת רק מסממנים דתיים, אלא גם מסממנים אתניים וסממנים לאומיים, בכוח או בפועל.
2. ככאלה, ליהודים צורך עז וזכות מוסרית להגשמה עצמית והגדרה עצמית לאומית.

3. אלה יכולים להתממש רק באמצעות מדינה פוליטית שבה יש רוב יהודי, ורק במולדתם ההיסטורית של היהודים - ארץ ישראל.

4. הנחה משנית היא כי הקיום המתמשך של המדינה היהודית והיצירתיות התרבותית היהודית שבה הם בעלי חשיבות מרכזית לחיים היהודיים ברחבי העולם.

מרכיבי היסוד של ההנחות הללו פתוחים תמיד לכר נרחב של פירושים לגיטימיים. תשובות שונות ומגוונות הוצעו לשאלות כגון: מהו גודלה הגיאוגרפי המדויק של ארץ ישראל? האם ההגשמה העצמית הלאומית של היהודים חייבת להתממש בכל ארץ ישראל, או שיכולה היא להתממש רק בחלק ממנה? כיצד בדיוק יש לבטא את "יהודיותה" של המדינה? וכן, האם המימוש הציוני מחייב את עלייתם של כל היהודים כולם?

- **כמדינה המחויבת להיות יהודית ודמוקרטית גם יחד, השמירה על איזון זה היא בלב ליבן של האידיאולוגיה הציונית וההתנהלות הציונית בפועל בימינו.** על כף המאזניים מונחים, ומשקלם שווה, שיקולי הביטחון מחד גיסא, והחתיירה לשלום מאידך גיסא. אתה, כמובן, זכאי לשקול את אשר על כפות המאזניים בהתאם לעמדותיך והעדפותיך הפוליטיות הפרטיות. אולם יהיה זה סילוף לתאר איזון שונה של שיקולים כציונות שאינה **אותנטית, או כבגידה במטרה הציונית.**

תנועות לאומיות יהודיות מודרניות והתנועה הציונית : ציונות כתנועה לאומית :

המימד המהפכני

מאת : שמואל נח אייזנשטדט

הקטע להלן הוא חלקו השני של מאמר בשם תנועות לאומיות יהודיות מודרניות והתנועה הציונית. על מנת להבין את הרעיונות המובעים כאן עד תומם, מומלץ לקרוא את המאמר המלא כפי שהוא מופיע בקישור בסילבוס.

רעיונות מרכזיים

- הציונות, לצד היותה תנועה לאומית מודרנית, היא גם תגובה רדיקלית להתפרקות החברה היהודית הימית-ביניימית ולניסיונות לבנות אותה מחדש בתוך מדינת הלאום האירופית.
- הציונות האמינה שעל העם לעבור תהליך שיקום של הפיכה מעדה דתית ללאום, ובכלל זה על העם לעבור תהליך פרודוקטיביזציה.
- מבין התנועות הלאומיות היהודיות, התייחדה הציונות בכך שראתה בישראל את המקום היחידי שבו ניתן לקיים ולשמר חיים יהודיים משמעותיים.
- הציונות היא תנועה לאומית מהפכנית. היא כמעט ייחודית בניסיונה ליצור סדר סוציו פוליטי חדש בעם היהודי, תוך התבססות על מאפיינים סוציאליסטיים-אוניברסאליים ויהודיים-לאומיים-פרטיקולאריים גם יחד.

תקציר

התנועה הציונית והאידיאולוגיה הציונית היוו תגובה הרדיקלית להתפרקות של הציוויליזציה ההלכתית היהודית המסורתית כפי שהתפתחה בימי הביניים. מבחינות רבות ניתן לראות בציונות ריאקציה למאמצים של יהדות אירופה לבנות מחדש את הציוויליזציה היהודית בתוך התרבות האירופית המודרנית, ובייחוד בתוך מדינות הלאום האירופיות.

הציונות, בדומה לתנועות הלאומיות היהודיות האחרות, חיפשה זירה שבה ניתן יהא לממש חזון יהודי ציוויליזציוני, ובדומה להן אף האמינה שעל הלאום היהודי לעבור טרנספורמציה- תהליך שיקום קיבוצי, שבסופו, כך קיוותה, ישתלבו היהודים באומות העולם כלאום ולא רק כדת. הציונות נבדלה מהתנועות היהודיות האחרות בכך שהתעקשה על כך שהבנייה מחדש יכולה להיעשות רק על ידי יצירת ישות יהודית קיבוצית בסביבתה הטבעית, דהיינו ארץ ישראל. חשובה עוד יותר היא העובדה שהתנועה הציונית, עם כל האידיאולוגיה המהפכנית שלה, שמה דגש חזק מאוד ברכיבים הקמאיים וההיסטוריים של הזהות הקיבוצית היהודית

המרד הציוני או המהפכה הציונית היו מכוונים אפוא נגד הרעיון שאפשר לקיים ולשמר חיים יהודיים משמעותיים ומסורת יהודית משמעותית, או אפילו רק את עצם הקיום הפיסי היהודי, בתוך המסגרת של מדינת-הלאום האירופית המודרנית

2. מדינת ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית

שאלות מנחות:

- מה כולל הצד היהודי של המשוואה בפן הלאומי וההיסטורי? כיצד ניתן להצדיק אותו? מהם ביטוייו?
- האם נכון להפריד בין המרכיב יהודי לבין המרכיב הדמוקרטי, מה מקור ההפרדה ואת מי היא משרתת?
- מהו ההבדל בין דמוקרטיה של "זכויות פרט" לבין דמוקרטיה ככלי לביטוי קולקטיבי של עם?
- מה קורה כאשר ההיבט היהודי והיבט הדמוקרטי מתנגשים התנגשות חזיתית?
- האם אין סתירה בין חוק יסוד כבוד האדם וחירותו לבין הגדרת המדינה כמדינה יהודית? מה ההבדל בין זכות לבין אינטרס?

הרהורים על המשמעות ועל ההשלכות של 'יהודית' בביטוי

"מדינה יהודית ודמוקרטית".

רות גביזון

מתוך- דברים ושברי דברים: על יהדותה של מדינה דמוקרטית

עורכים: אביעזר רביצקי, ידידיה צ' שטרן (הספרייה לדמוקרטיה: 2007)

http://www.idi.org.il/PublicationsCatalog/Documents/BOOK_7058-דבריםושברידיברים-

[רתגביזון.pdf](#)

תקציר :

המאמר עוסק בהשפעות שיש להיותה של מדינת ישראל כ"מדינה יהודית ודמוקרטית" על המיעוט הערבי, במחלוקות שהן מעוררות ובהיבטים המשפטיים שלהן.

הטיעונים העיקריים:

1. יש לקולקטיב היהודי זכות להגדרה עצמית מדינתית (בחלק מ)ארץ ישראל.
2. ניתן להצדיק את קיומה של ישראל כמדינה יהודית, וניתן ליישב את הסתירה כביכול בין היותה יהודית לבין היותה דמוקרטית.
3. "יהודיותה" של המדינה אינה יכולה להצדיק פגיעה בזכויות יסוד של פרטים.
4. קיים מרחב ניכר למדי למדיניות לגיטימית שמותר לנקוט על מנת לקדם את הערך החשוב של המשך הגדרה עצמית יהודית בחלק מארץ ישראל ושגשוגה.

בהכרזה על הקמת המדינה מודגשת השניות בין יהודיותה של המדינה מצד אחד ובין אופייה הדמוקרטי ומחויבותה לזכויות האדם של כל תושביה, ללא הבדל לאום או דת, מצד שני. שניות זו זכתה לעיגון חוקתי מפורש בסדרת חוקים שהגיעו לשיא בחוקי היסוד של 1992. ישראל מוגדרת בחוקים אלה "מדינה יהודית ודמוקרטית", ורוב גדול בתוכה היה רוצה שתמשיך להיות כזאת. יתרה מכך, רוב זה סבור שאין סתירה בין אופייה של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי ובין מחויבותה לדמוקרטיה ולהגנה על זכויות האדם של כל תושביה.

הצדקה עקרונית למדינת לאום יהודית ב(חלק מ)ארץ ישראל:

הטיעון להצדקתה של מדינת לאום יהודית מבוסס על הזכות האוניברסאלית והמוכרת במשפט העמים להגדרה עצמית לאומית. הזכות להגדרה עצמית היא לאו דווקא זכות למדינה. בעולם מורכב כשלנו סביר להניח שלרוב הקבוצות הלאומיות לא תהיה זכות להגדרה עצמית מדינתית דווקא, מאחר שמיושם מדינתי של הזכות להגדרה עצמית יטיל תמיד נטל לא פשוט על בני לאומים אחרים המתגוררים באותה מדינה. מדינת לאום אתנית להבדיל ממדינה אזרחית, כמו מדינות הגירה למיניהן, אינה ניטרלית בבחירתה בסמלים, בנרטיב ובתרבות. כמעט בהכרח ייווצרו בה הבדלים בין קבוצות אזרחים על בסיס השתייכותם הלאומית, אגב העדפת המשתייכים ללאום שהמדינה היא "מדינתו". הצורך המיוחד בהצדקה נוגע אפוא לתביעה שההגדרה העצמית תקבל ביטוי במדינה. הזכות להגדרה עצמית היא המובהקת שבזכויות הקיבוציות, והיא אינה ניתנת להעמדה על זכויות של פרטים. היא נועדה להבטיח לקבוצות משמעותיות את היכולת לקיים את עצמן באמצעות הבטחת שלומם הפיזי והתרבותי של חבריהן.

זכותם של היהודים להגדרה עצמית כוללת שני רכיבים עיקריים. הראשון: זכותם לביטחון פיזי וזהותי. זכויות אלה נפגעו באופן קשה בזמן שבו היו היהודים בגלות בגלל סירובן של החברות שבהן חיו לקבלם ולהבטיח את ביטחונם, ובתוך כך - תהליכי התבוללות מואצים שנגרמו בין השאר בגלל חוסר יכולתם של יהודים להשתלב בחברה כיהודים. הציונות באה לתת מענה לשני סוגים אלה של פגיעות יהודית בארצות הגולה וליצור ביטחון פיזי או זהותי. מכאן גם נגזרות מטרות הציונות: לרכז את היהודים במקום אחד כך שיהיו חלק גדול מאוכלוסייתו או אף רוב בו, ובעקבות דומיננטיות דמוגרפית זו לאפשר ליהודים לחיות חיים מלאים ללא תלות ברצונם הטוב של בני עמים אחרים. הרכיב השני נוגע לתנאי החיים של יהודים בישראל עצמה. לו יכלו יהודים להגר לארץ ישראל באופן חופשי ולקיים בה חיים יהודיים מלאים ובטוחים, אפשר היה להסתפק בהגדרה עצמית תת־מדינתית ליהודים בארץ ישראל תחת שלטונו של הרוב בארץ. אולם, לאור היחסים הטעונים בין הקבוצות והעוינות ביניהן, חזון זה אינו בר מימוש כפי שהוכח כבר לא פעם עוד בימי המנדט.

כמה טענות מקדמיות (ותשובות) נגד הצדקתה של מדינה יהודית

1) אין הצדקה למדינות לאום כלל ועיקר. ת: יש נטייה בספרות החדשה לטעון שעצם הרעיון של מדינות לאום על בסיס אתני או תרבותי, אף אם הן מעניקות שוויון זכויות אזרחי מלא למי שאינו שייך ללאום החי במדינה, אינו מוצדק. גביוזן יוצאת נגד טענה זו ואומרת כי באירופה אנו עדים לתחייה מחודשת של מדינת הלאום וכי אם הזכות להגדרה עצמית לאומית מדינתית חלה על תושבי פלסטין הערבים, נראה שעל התומכים בה להביא טעמים מיוחדים מדוע היא אינה חלה על יהודים.

(2) היהודים אינם עומדים בתנאים המצדיקים הכרה בזכותם להגדרה עצמית מדינתית אף לא בחלק מארץ ישראל מכיוון ש:

יהודים אינם עם אלא קהילה דתית. ת: לאומיות היא שילוב של תחושת לאומיות פנימית ושל מאפיינים חיצוניים התומכים בה. הרצון לפעול להגדרה עצמית לאומית מספק את החלק הסובייקטיבי של הלאומיות הנוטענת. בנוסף, ישנם שפע מאפיינים 'אובייקטיביים' שנותנים ליהודים ייחוד חשוב שאינו מתמצה בשייכות דתית.

התנאי להגדרה עצמית מדינתית בטריטוריה מסוימת הוא ישיבה בארץ והיות רוב בה, ואילו היהודים לא היו רוב בארץ בשום שלב עד להקמת מדינתם. ת: נכון שליהודים לא הייתה הזכות להקים מדינה בחלק מארץ ישראל בשנות השלושים של המאה העשרים, למרות קשריהם התרבותיים וההיסטוריים העמוקים עם ארץ ישראל, מאחר שהציבור היהודי בארץ היה אז קטן מאוד. אבל לא הייתה שום מניעה מוסרית לכך שהיהודים ינסו לשוב אל המקום היחיד בעולם שבו הם נהנו מעצמאות מדינית; המקום שהם שמרו איתו על קשר עמוק של תפילה וגעגועים ועלייה, ואשר במובן חשוב הוא חלק מן הזהות הקבוצתית והתרבותית שלהם. גם לא היה ציווי מוסרי שימנע מהם לפעול כדי ליצור בארץ מסה קריטית, לרכוש בה קרקעות ואף להפוך בה לרוב.

ישראל היא מדינה קולוניאליסטית. ת: היהודים אינם כוח קולוניאלי בארץ ישראל, אין להם 'מדינת אם' שממנה הם באים ואשר את תרבותה הם מבקשים להשליט בארץ לא להם. היהודים אמנם נעדרו מן הארץ שנים ארוכות ככוח מדיני ממשי, אבל הם שבו לציון דווקא מפני שמבחינת קשריהם התרבותיים וההיסטוריים עם הארץ הזאת הם קהילה ילידית במובן העמוק ביותר של המילה. לכן מלכתחילה ההתנגשות כאן היא בין שתי קהילות לאומיות תרבותיות הנאבקות על שטח ששתיהן רואות בו, בצדק, את מולדתן.

התנאי להגדרה עצמית הוא שמימושה אינו פוגע בזכויות של אחרים, והמדינה היהודית פוגעת אנושות בזכויות אישיות וקולקטיביות של בני העם הפלסטיני להגדרה עצמית מדינתית בכל מולדתם ההיסטורית. ת: אין זכות שאינה מתנגשת בזכות אחרת, ומלכתחילה מתח כזה מתקיים בין רוב למיעוט בכל מדינת לאום. הכרה בכך יש גם בהחלטת האו"ם הקוראת לשתי מדינות לשני עמים.

(3) **מדינת ישראל אינה מדינת לאום אלא תיאוקרטיה ולדתות אין זכות להגדרה עצמית.** ת: תיאוקרטיה היא שיטה שבה החלטות מתקבלות על פי הדת ובידי מי שמוסמכים על פי הדת - זה אינו המצב לגבי רוב הציבור בישראל.

(4) **אין יכולת לקיים את ישראל כמדינה יהודית מבלי לפגוע פגיעה עמוקה בערבים אזרחי ישראל,** ולכן על המדינה להתנער ממאפייניה היהודיים הייחודיים. ת: החלטות מדיניות כרוכות באיזון ושקלול תוצאותיהן. עצם העובדה שפרקטיקה מסוימת, הנדרשת על מנת לקדם את המדינה היהודית, פוגעת בזכויות אישיות או קולקטיביות של אחרים, אין בה כדי לפסול את הפרקטיקה הזאת או כדי להטיל ספק בצדקת המשך קיומה של המדינה היהודית, כאשר זו מחייבת אותה פרקטיקה. בד בבד, ישראל מחויבת לשמור על זכויות האדם. "יהודיותה" איננה

מצדיקה פגיעה בלתי מוצדקת בהן. אבל לא כל פגיעה באינטרס של פרטים או של קבוצות היא גם פגיעה בזכויותיהם.

ההשלכות של היות ישראל מדינת לאום יהודית

הגירה: עקרון השבות - ההעדפה החומרית והסמלית של יהודים החפצים לעלות לארצם הוא השלכה מוצדקת של היות המדינה יהודית. נוסף על כך יש היבטים אחרים של מדיניות הגירה המתבקשים מן האופי היהודי של המדינה ומן הרצון הלגיטימי לשמור עליו (בכפוף כמובן לאיסור להפר את זכויות האדם של לא יהודים). בעיקר הדבר נוגע להגבלת ההגירה למדינה של אנשים שאינם שייכים לעם היהודי או קשורים אליו. בתנאים של האזור - ההיסטוריה שלו והמחלוקת המתמשכת על ההצדקה של קיום מדינה יהודית בו - יש חשיבות מיוחדת ליחסים המספריים בין יהודים לפלסטינים בישראל.

האמנה ל"ביעור כל הצורות של הפליה גזעית" (החלה בעצם על כל סוג של הפליה קבוצתית), קובעת במפורש חריג לעקרון אי־הפליה, והוא שמדינה יכולה להפלות לטובה במדיניות הגירה קבוצה מסוימת. במלים אחרות, **האמנה מכירה בכך שמדינות לאום מעדיפות הגירה של בני הלאום שלהן, ואף נותנת למדיניות כזאת הכשר.**

"זכות השיבה": האם קיימת זכות כזו? האם הזכות הזאת צריכה להיות ממומשת? ואם נאמר שאין זכות או שהיא אינה צריכה להיות ממומשת - מה צריכה להיות המדיניות בעניין השיבה של פלסטינים שעזבו את בתיהם במהלך השנים 1947-1948, לשטח שהוא בריבונות ישראלית היום?

נקודת המוצא לדיון בסוגיית השיבה היא הזכות הנטענת של מי שגורש או עזב בתנאי מלחמה, לשוב לביתו ולאדמותיו לאחר שוך הקרבות. ההקפדה של הפלסטינים לדבר על הזכות לשיבה, ולא רק על חלום השיבה או על הרצון העמוק והמכונן לחזור לכור מחצבתם, היא כמובן משמעותית. לשימוש בהקשר זה ב"שיח זכויות" יש משקל כבד. התייחסות לתביעת השיבה כ'זכות', משמעותה שאין לשקלל אותה כנגד זכויות אחרות, שיקולי נוחות או שיקולים אחרים, ולכן יש סתירה פנימית בעמדה שאומרת שיש זכות שיבה אך היא אינה יכולה להיות ממומשת. לפי גישה המדגישה יסוד זה, עצם ההכרה בזכות השיבה כבר אומרת שאי־אפשר לתבוע מן הפלסטינים לוותר על מימושה. אולי הם יהיו מוכנים לעשות זאת בתנאים מסוימים, אבל ההחלטה צריכה להיות שלהם, ושלהם בלבד.

לצורך דיון בשאלת השיבה יש לשאול לא רק על חומרת הפגיעה בערבים שעזבו, אלא גם על טעמי הפגיעה הזאת והקשרה, וכמו כן על האלטרנטיבות שעמדו אז - ועומדות היום - לפני היהודים בישראל. המלחמה פרצה, והעזיבה הגדולה נגרמה בהקשר של סירוב ערבי חד־משמעי - מדיני וצבאי, בתוך פלסטין ומחוצה לה - להחלטת החלוקה של האו"ם ולהקמתה של המדינה היהודית. הסירוב הזה נמשך גם לאחר המלחמה, שהסתיימה רק בהסכמי שביתת נשק. בצורה זו או אחרת הוא נמשך עד עצם היום הזה. הנכבה אינה תוצאתה של מלחמה תוקפנית של היהודים או של כוח עליון. היא תוצאה של מלחמה שהערבים פתחו בה. לוי ניצחו הערבים, סביר שמדינת ישראל לא הייתה קמה, ולא ברור מה היה עולה בגורלם של תושביה היהודים. אך טבעי היה שישראל תסרב בשעתו להחזיר פליטים כל עוד לא הוסכם על העקרונות של קיום משותף באזור. לכן אי אפשר היה לדבר אז על הזכות לשוב.

הסירוב לאפשר שיבת הפליטים הוא חלק ממצב המלחמה שיצר את הפליטות ואשר לא הסתיים עד עצם היום הזה. **מה שקרה במלחמת השחרור היה קשה מבחינת הפלסטינים, אולם בחלקו הגדול לא הצמיח כל זכות.** גם כיום, כאשר אנחנו מטפלים בסוגיית הפליטים, צריך להביא בחשבון את מכלול הזכויות והאינטרסים, ובעיקר את הצורך להבטיח קיום יציב של שתי הקהילות זו בצד זו. שיבושו של הרוב היהודי בתוך מדינת ישראל באמצעות השבתם של פליטים רבים שגדלו על עוינות כלפי המדינה היהודית, בוודאי אינו מתכוון לקיום כזה.

יהודיות תרבותית

"יהודיותה" של ישראל מבחינה תרבותית פירושה שישראל אינה מתכוונת להיות, ואינה יכולה להיות, מדינה רב־תרבותית במובן הניטרלי, שאין בו העדפה לתרבות אחת - התרבות שהיא **מכלול התרבויות של העם היהודי**. אחת ההשלכות של "היהודיות" של המדינה יהודית היא שמותר לישראל לפעול לחיזוק התרבות היהודית, ומותר לה גם לפעול על מנת שזו תהיה התרבות הדומיננטית בישראל - כל עוד פעילות כזאת אינה פוגעת בזכויות (ולא רק באינטרסים) של פרטים אחרים או של קבוצות אחרות.

בישראל נושא הפגיעה באינטרסים של קבוצת המיעוט הערבי דרך תרבות הרוב מתחדד על רקע הקונפליקט המדיני - פוליטי. בתרבות נכללים שפה, דת, אורח חיים ונרטיב היסטורי, בחלק מיסודות אלה יש התנגשות חזיתית וקונפליקט בין הקבוצות, בעיקר לגבי הזהויות הלאומיות והבניית ההיסטוריה של האזור ושל המדינה. בתנאים אלה המסקנה שמותר לישראל לעמוד על הדומיננטיות של תרבותה - כגון בקביעת דגל המדינה, סמלה והמנונה, או בקביעת השבת כיום המנוחה הרשמי ובקביעתם של ימים כגון יום השואה, יום הזיכרון לחללי מלחמות ישראל ויום העצמאות לימי חג ממלכתיים - היא בעלת משמעות מרחיקת לכת, והיא עלולה להגביר את תחושת הניכור של האזרחים הערבים.

למרות זאת, סבורה גביזון כי אכן לגיטימי מצד המדינה לעשות כן מן הנימוקים התומכים בקיומה של מדינת לאום יהודית (חלק מ)ארץ ישראל. מדינת לאום אינה יכולה 'להפריט' את הזהות הלאומית ואת האירועים הקשורים להיסטוריה הלאומית שלה. בתנאים של ישראל והאזור הפרטה כזאת גם לא הייתה מועילה, כי אין כאן רק מקרה של ריבוי תרבויות. בין התרבויות והנרטיבים ישנו, כאמור, ניגוד חריף. צריכה להיות רגישות לקושי שהדבר יוצר לאזרחים הערבים, וצריך לחפש דרכים יצירתיות לבטא את ההכרה בקושי הזה. אולם יש הבדל גדול בין רגישות כזאת - והבנה שהערבים אינם יכולים להיות שותפים מלאים לחלק מסמלי המדינה וכי טבעי שיבקשו לעצמם סמלים אחרים - ובין ויתור של המדינה על חלק מן המאפיינים ההכרחיים המבטאים את הזכות של יהודים להגדרה עצמית בארץ ישראל.

סיכום

מותר לישראל לשמור על ייחודה היהודי כל עוד היא שומרת על זכויות של פרטים ושל קבוצות בתוכה. לאלו הטוענים כי מדינה יהודית, על פי ההגדרה או לפחות בצורה שבה היא פועלת מאז הקמתה, אינה יכולה לעמוד במבחן זכות האדם הבסיסית ביותר - הזכות לשוויון, שכן ליהודים וללא יהודים אין 'אותה אזרחות' במדינה. גביזון עונה כי ישראל צריכה לקבל עליה בבירור ובאופן חד־משמעי את ההתחייבויות הנובעות מדמוקרטיה, מזכויות האדם ומעקרון אי־הפליה. עם זאת, אם מדיניות מסוימת אינה פוגעת באופן בלתי מוצדק במחויבויות אלה והיא נדרשת על מנת להגן על המדינה היהודית, אזי ישראל רשאית לאמץ אותה גם אם היא אינה עומדת במבחני התקינות הפוליטית של גורמים מסוימים. גביזון אף מסכימה כי בפועל קיימת מידה של הפליה כלפי לא יהודים בישראל, ובעיקר כלפי המיעוט הערבי שבה, ומסכימה שהפליה זו דורשת תיקון אך היא איננה סבורה שהפליה כזאת היא אימננטית למפעל המדינה היהודית .

ישראל ומדינות הלאום החדשות

אמנון רובינשטיין

תכלת 24, חורף תשס"ד / 2004

<http://www.amnonrubinstein.org/images/stories/pdf/israeve%20medinot%20lrom.pdf>

טענות עיקריות

הלאומיות הישראלית איננה אנומליה פוליטית, משפטית ומוסרית, והיבטיה הייחודיים לכאורה, דוגמת חוק השבות ויחסיה עם התפוצה היהודית, אינם מהווים סטייה של ממש מן הנורמות המקובלות כיום בקרב המדינות המתקדמות ביותר בעולם.

מאמר זה סוקר את ההתפתחויות שחלו ביחסן של מדינות מערב אירופה למדינות הלאום וללאומיות, דן בכמה היבטים ייחודיים, לכאורה, של הלאומיות היהודית ומראה שבעצם אין בהם סטייה ממשית מהמקובל במדינות המערב.

שתי התפתחויות שחלו באירופה בשלהי המאה ה-20 מעמידות בסימן שאלה את מגמות השלילה והערעור של רעיון הלאומיות. הראשונה, טשטוש הגבולות בעקבות הקמת האיחוד האירופי העלה מחדש שאיפות לאומיות וחיידד הבדלים בין קבוצות אתניות. כך למשל, טשטוש הגבול בין ספרד לצרפת, חיזק מאוד את הרגשות הלאומיים של הבאסקים משני עברי הגבול, שעתה חולקים לא רק שפה ותרבות אלא גם רצף טריטוריאלי. וכשם שהבאסקים רואים את עצמם כלאום נפרד - כך גם הקטאלונים, הקורסיקנים, הסקוטים, הפלמים וכו'. שבטיות לאומית זו עולה ופורחת באירופה, והיא מעוררת מחלוקות ישנות. ההתפתחות השנייה התרחשה בעקבות קריסתו של הגוש הקומוניסטי ויצירתן של שלושים מדינות לאום חדשות, אשר רובן חברות במועצת אירופה, וחלקן אף מבקשות להצטרף לאיחוד האירופי. להתפתחות זו חשיבות עצומה, מפני שאירופה כבר האמינה שעלה בידיה להיפטר מן הלאומיות..עתי עליה לקבל אל תוכה קהל גדול של חברות חדשות, שהן בעצם מדינות לאום דמוקרטיות. מציאות חדשה זו דורשת ממנה לשנות את יחסה לתופעה.

התפתחויות אלה הביאו להכרה גוברת בקיומם של מיעוטים לאומיים, וכתוצאה מכך חקקה מועצת אירופה שתי אמנות חדשות להגנה על מיעוטים לאומיים ומורשתם. בנוסף, ישנה בקרב מדינות אירופה נכונות להעריך מחדש את הקשרים שבין מדינות אם לתפוצותיהן. באוקטובר 2001, פרסמה "ועדת ונציה" דין וחשבון בעניין "העדפת מיעוטים לאומיים על ידי מדינות-הקרבה (מדינות האם) שלהם", בדו"ח זה נקבע במפורש כי יחס של הקניית זכויות לבני הלאום החיים במדינה אחרת ואף השתתפות במימון חינוכם (כמו במקרה ההונגרי של

החוק המגיירי), אינו נוגד את המשפט הבינלאומי אם אין בו משום הפרה של עקרון הריבונות הטריטוריאלית של המדינות המעורבות.

ועדת ונציה הכירה למעשה בלגיטימיות של מדינות שבות או רה-פטריאציה, ותקנות הוועדה אומצו לבסוף על ידי מועצת אירופה, שיצאה בשנת 2003 בהחלטה 1335 ובה היא "מקדמת בברכה באופן עקרוני את הסיוע שניתן על ידי מדינות-קרבה למיעוטי-הקרבה שלהן במדינות אחרות, במטרה לעזור להם לשמור על זהותם התרבותית, הלשונית והאתנית", אף שהאחריות להגנה על המיעוט מוטלת בעיקר על המדינה שבתחומה הוא שוכן. ההתפתחות המשמעותית באמת מבחינתה של ישראל היא ההכרה של המשפט האירופי ביחסי הקרבה בין מדינות ובין בני הלאום שלהן שאינם אזרחיהן ואינם חיים בתחומן. בעבר הוצגה ישראל כ"דמוקרטיה אתנית" או כ"אתנוקרטיה" גם בשל זיקתה המיוחדת לעם היהודי בעולם כולו ומחויבותה לרווחתו ולטובתו. והנה, ועדת ונציה לא רק מקבלת את זכותן של מדינות לקיים קשרים עם תפוצות מחוץ לגבולותיהן, אלא גם מאשרת את הלגיטימיות של עקרון הרה-פטריאציה. בקביעתה של הוועדה כי לרוב האתני במדינה עומדת הזכות להגן על הדומיננטיות שלו באמצעות הסדרת ענייני אזרחות והגירה, יש בעצם הצדקה עקרונית של חוק השבות הישראלי ושל חוקים נוספים המבטאים אותו עיקרון, כמו חוק מעמד ההסתדרות הציונית.

כמה מדינות אימצו ממילא עיקרון זה והשתיתו עליו את מדיניות ההגירה וההתאזרחות שלהן. גרמניה למשל קיבלה לתחומה מיליוני פליטים גרמנים שמצאו את עצמם מן העבר האחר של מסך הברזל לאחר מלחמת העולם השנייה. דוגמה אחרת היא פינלנד, שבשנת 1996 חוקקה חוק המאפשר לה לקלוט מחדש את צאצאי הפינים הקיריליים, שסופחו לברית המועצות תחת שלטונו של סטאלין. סעיף 52 של חוקת פולין קובע כי "כל מי שמוצאו הפולני נקבע בדרך הקבועה בחוק רשאי להתיישב דרך קבע בפולין", ואילו סעיף 16 של חוק האזרחות האירי מסמיך את שר הפנים לפטור אדם המבקש להתאזרח, מן התנאים הרגילים להתאזרחות אם הוא ממוצא אירי.

לסיכום

התפתחויות אלה מאירות את הביקורת נגד ישראל כמדינת לאום המעדיפה את קבוצת הרוב בה - באור אחר. כמדינת לאום מודרנית, ישראל איננה בגדר חריג בהשוואה למדינות אחרות בקהילה הבינלאומית ככלל ובאירופה בפרט. המציאות שנוצרה באירופה לאחר קריסת הגוש הקומוניסטי הביאה להערכה מחודשת - חיובית יותר - של הלאומיות, וסיפקה לגיטימציה פוליטית ומשפטית רחבה יותר למדיניות המבטאת יחסים מיוחדים בין מדינה לפזורה אתנית. עדיין קשה לדעת אם ישראל תוכל להפיק רווח מעשי מן ההתפתחויות הללו, אבל אין ספק שהן משרתות את מטרתה ומחזקות את ידיה בפעילותה המתמשכת למען העם היהודי ברחבי העולם.

ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית - היבטים היסטוריים ורעיוניים

אליעזר שבייד

מתוך: הציונות שאחרי הציונות, ירושלים, תשנ"ו, ע' 132-147

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח, תשס"ב, גיליון מס' 47

<http://www.daat.ac.il/daat/ezrachut/demokratia/nispah5.htm>

הקדמה

המאמר עוסק בקביעה המוצגת כעובדה, שלפיה קיימת סתירה בין מדינה יהודית למדינה דמוקרטית. מסקנת המחבר היא שקביעה זו משקפת מצב תודעתי חברתי ארעי בתהליך היסטורי מתמשך, ושחלק מתפקידה של הדמוקרטיה הוא לפתח את הזהות היהודית, שבלעדיה המדינה לא תתקיים.

תקציר

שבייד טוען כי הוויכוח על מדינה "יהודית ודמוקרטית" מתנהל כולו במישור הפוליטי מפלגתי והמשפטי חוקתי, תוך התעלמות מההיבטים ההיסטוריים והרעיוניים של הסוגיה. לטענתו, אין דגם אחד של דמוקרטיה ואין דגם אחד של יהדות. לשתי האידאות יש הדגשים שונים ופרשנויות שונות המשתנות עם רוח הזמן.

גורמים רבים תרמו לתהליך הקיטוב בין האופי היהודי ובין הפאן הדמוקרטי, אך המרכזית שבהם הייתה התפנית האידיאולוגית המהותית בהבנת מושג הדמוקרטיה בקרב האליטות החילוניות משמאל. אלו ביקשו להעמיד את הדמוקרטיה כאלטרנטיבה של זהות חילונית אל מול הדת, שהוצגה כגורם בלעדי המעצב זהות יהודית, השקפת עולם ואורח חיים. על רקע הוויכוח הפוליטי המעמיק הועלתה הדמוקרטיה על נס לא רק כצורת משטר וכתשתית ערכית ליחסים בין חברות, אלא כהשקפת עולם כוללת המעצבת את הזהות האישית והקבוצתית הראויה כביכול, לחברה הישראלית. וכך, כאשר הדמוקרטיה נתפסת כצורת זהות חילונית חלופית ליהדות, מוכרחה להיווצר ביניהן סתירה, בייחוד אם מדובר ביישום השתיים במדינה אחת.

לפי שבייד, תפיסת המשטר הדמוקרטי שאותו מקדמים מצדדי "המדינה הדמוקרטית" שונה מתפיסת המשטר הדמוקרטי שאותה ראו לנגד עיניהם מנסחי מגילת העצמאות. הנחת היסוד של אלו האחרונים הייתה שה"עם" כישות קיבוצית, במלוא המשמעות התרבותית-היסטורית של מושג זה, הוא ה"ריבון" במדינתנו. ועוד, שהחברה כמערכת יחסים סולידארית המעוגנת בחובת האחריות ההדדית, צריכה להיות מוקד הפעילות המדינית של המשטר. לעומת זאת הדמוקרטיה שדנים בה היום נתפסת לפי הדגם האמריקני בגרסתו הניאו ליברלית: ה"ריבון" הוא האזרח. כל אזרח ואזרח בפני עצמו, כלומר צירוף כל האזרחים כפרטים. לא מדובר אפוא בישות קיבוצית של עם, כי אם בחברה אזרחית שמוסדות המדינה מאחדים אותה באורח משפטי, אדמיניסטרטיבי ותפקודי. צירוף זה בלבד הוא שמצדיק לגבי ההמון את השימוש במושג "אומה", ו"הרצון הלאומי" הנקבע באמצעות בחירות אינו

אלא צירוף משוקלל של כל הרצונות הפרטיים, או המכנה המשותף הרחב ביותר המוסכם על כל הפרטים, שאותם, ואותם בלבד, חייבת המדינה לייצג ולשרת.

שינוי זה הינו שינוי גורף, בעל השלכות מרחיקות לכת בכל מישורי הפעילות האישית-מוסרית, החברתית, המשפטית והפוליטית.

שינוי זה הוא הגורם לכך שהוויכוח המתנהל כיום בישראל סביב הטענה שיש כביכול סתירה בין היות ישראל מדינה יהודית להיותה דמוקרטית, ממוקד בשאלה - האם צדק הוא משוואה של שוויון פשוט המאפשרת למצוא מכנה משותף כלל-אנושי המקיף את כל היחידים השונים זה מזה מעבר לזהויותיהם הקיבוציות המתנגשות באותו מרחב חברתי, באופן שיאפשר "לנטרל" את הניגודים, ו"לסלקם" מן המישור החברתי ציבורי והמדיני, כך שיווצר שוויון חוקתי, מדיני וחברתי מוחלט בין כל היחידים וכל הקבוצות, בין שהן רוב ובין שהן מיעוט?

האם זכויות הפרט, הן בלבד, תיחשבנה לערכים העליונים שיקבעו את חוקת המדינה ואת משפטה, את מבנה מוסדותיה ודרכי תפקודם, את מדיניותה ואת מוסרה. ערכי הלאום וערכי הדת יידרשו לכפוף את עצמם לפני ערכי זכויות הפרט. יהודים דתיים ולאומיים שדתיותם או לאומיותם מעצבת את זהותם יידרשו אפוא לוותר על ביטוי זהותם הקיבוצית במדינתם ויסתפקו בביטוי המתאפשר על ידי מיצוי זכויות הפרט ברשות פרטיותו. **הטוענים כי בין "מדינה יהודית" ל"מדינה דמוקרטית" יש סתירה, טוענים בעצם שהסתירה לדמוקרטיה מעוגנת בכל תביעה למתן ביטוי חברתי-ציבורי ומדיני של ערכים אנושיים קיבוציים הנתפסים כעומדים מעל לערכי חירות הפרט ומעבר להם.**

לדידו של שביד, העמדת ערכי הדת, הלאום והחברה מעבר לערכי הדמוקרטיה במובנה הצר, ודרישת הזכות לעצב אורחות חיים על פי השקפת עולם דתית, לאומית-הומניסטית או חברתית גם במישור החברתי-ציבורי והמדיני, אינן בגדר סתירת הדמוקרטיה כי אם להיפך: הן הביטוי הלגיטימי של הרצון לחיות חיים מלאים בתוכה. הדילמות הנוצרות על ידי כך הן אכן דילמות של הדמוקרטיה ולא דילמות החותרות תחתיה. הן המהוות את התהליך הדמוקרטי והן המגדירות לתהליך זה את תפקידיו ואת יעדיו.

על בסיס ההנחה שהעם הוא הריבון ושהמדינה קמה כדי לתת לעם היהודי ריבונות בארצו, ככל עם חופשי, נקבעה בלעדיות הלאומיות היהודית במדינת ישראל. הדמוקרטיה חלה על בני המיעוטים הלאומיים והדתיים במישור של זכויות הפרט, בכלל זה הזכות לחירות תרבותית ודתית ולשמירת הזהות הלאומית הנבדלת במסגרות אוטונומיות מבחינת החינוך ואורחות החיים. אולם כשם שאין ליהודים ביטוי פוליטי כולל לזהותם הקיבוצית בארצות תפוצתם, כך הונח שלא יהיה לבני המיעוטים ביטוי לאומי פוליטי שיש בו כדי לצמצם או לקפח את ריבונות העם היהודי במדינתו. הצדק הדמוקרטי התקיים בכך שהזהות הקיבוצית של בני המיעוטים קיבלה ביטוי מלא בכמה מדינות לאומיות-ערביות, ובייחוד ב"ירדן" שרוב אוכלוסייתה פלשתינית... **יתר על כן, על רקע ההסכמה העקרונית של ישראל לתוכנית החלוקה, ועל רקע הגשמת תוכנית החלוקה כיום כדי לכוון ישות פלשתינית עצמאית, נראה הפתרון המייחד את מדינת ישראל לעם היהודי, שהקים אותה והיא חיונית לעתידו כעם, כפתרון שיש בו צדק דמוקרטי מלא.**

במדינה שזוהי ההיסטוריה שלה, אלה נתוני קיומה, וזהו הטעם שבגללו קמה, תהיה החלה עקבית של תפיסת הדמוקרטיה הליברלית מן הסוג של "ריבונות האזרחים כפרטים", בבחינת עריצות שעל טהרת סיסמאות החופש. ואם תפיסה זו של "ריבונות האזרחים כפרטים" תיכפה על ידי חוקה ועל ידי מדיניות, הרי לא רק שלא תפתור את הסכסוכים הלאומיים והדתיים במדינה, אלא היא תחמיר אותה כמה מונים. תשתית הסולידאריות של אזרחיה תישבר, ייווצרו בה קרעים שאין להם תקנה, חברתה תתפורר ותרבותה תתנוון. מה יהיה אפוא הטעם שבגללו ירצו אזרחיה "למצוא את אושרם" כפרטים דווקא בה? למה ירצו בכלל בהמשך קיומה הנבדל?

”ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית“: מגמות חברתיות במהלך שישים שנות קיומה של מדינת ישראל, והצעת זווית נורמטיבית לבחינת אלמנטים חיוניים בהגדרתה של המדינה כיהודית וכדמוקרטית

משה הלברטל, חבר סגל במכון מנדל למנהיגות
הרצה על השאלה ”מהי מדינה יהודית-דמוקרטית“, במסגרת סמינר לחברי ההנהלה של התאחדות מרכזים קהילתיים יהודיים בצפון אמריקה (JCCA).

http://www.mli.org.il/MandelCMS/English/VirtualLibrary/VideoGallery/halbertal_lectur
<http://www.mli.org.il/MandelCMS/News/Halbertal+lecture+for+JCCA.htm>

תקציר

שאלת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית עולה עקב התמורות שחלו בחברה הישראלית, הדורשות הסכמה מחדשת לגבי המשמעות של יהודית ודמוקרטית. התמורות הן:

1. השינוי במקום ובגישה של הקבוצות החרדיות כלפי המדינה. מ”גלות ישראל ביד ישראל” לשותפות בשלטון ובחברה ומאבק על אופי המדינה.
  2. גידול בקבוצות החילוניות האנטי חרדיות הרוצות ישראל חופשייה מדת – בין השאר כתגובה להשתלבות החרדית.
  3. העלייה מרוסיה – העולים תופסים אחרת את מקומה של הדת במדינה, רבים אינם יהודים ע”פ ההלכה.
  4. היחלשות הקהילות שהיוו באופן מסורתי גשר בין החרדים לחילוניים – דתיים לאומיים, מזרחים מסורתיים.
  5. השינוי במצב ובתודעה של ערביי ישראל ממיעוט השואף להשתלב לתודעה של מיעוט תחת כיבוש.
- הלברטל קורא לקבוצות הללו 5 שבטי ישראל ומוסיף שבט שישי – יהדות התפוצות. כאשר הוא מסתכל על השבטים הללו הוא טוען שהחרדים והערבים אינם שותפים בחזון של מדינה יהודית ודמוקרטית ואילו בקרב הקבוצות האחרות אין הסכמה ולא נערך בירור לגבי משמעות ביותר של המדינה כיהודית וכדמוקרטית. לכן נדרש בקרב שלוש הקבוצות האלה ניסוח של חוזה חדש.

הלברטל מציע 4 מימדים של ישראל כמדינה יהודית:

1. מדינת ישראל כביטוי של העם היהודי וכביטוי של רצונו להיות ריבון לגורלו ולעתידו הפוליטי. ישראל אחראית להבטחת עתידם הפיזי של כלל היהודים בעולם.
2. חוק השבות שהוא תמצית קיומה של ישראל כמדינה יהודית. כל יהודי זכאי לגישה מיידית לאזרחות בישראל. לטענתו זהו חוק מפלה, אך אנו זכאים לו ויכולים להגן עליו. מתוך תפיסה דומה היה תומך ”בחוק השבות” של פלסטינים למדינה הפלסטינית.

3. סמלי המדינה ישקפו את אופייה היהודי - לוח שנה, סמלים, שפה וכד'.

4. שימוש במערכת החינוך ככלי להנחלת התרבויות היהודיות השונות והזהות היהודית "יהודיותה" של המדינה תוגבל אך ורק למימדים אלה. מעבר לכך תתנהל הספירה הציבורית באופן חופשי לחלוטין. המדינה לא תחליט מיהו רב ולא תמנה רבנים, אלא קהילותיהם ימנו אותם ויתמכו בהם. המדינה לא תיתן בידי רבנים את סמכויות הנישואין והגירושין ולא תקבע שאין תחבורה ציבורית בשבת וכיו"ב. נושאים אלה יימסרו להחלטה בידי הציבור

כדמוקרטיה, על המדינה לאפשר ליהודים להחליט כיצד ברצונם לקיים אורח חיים יהודי. חקיקה דתית נוספת עלולה רק להגביר התנגדות, ניכור, ושנאה כלפי היהדות. על ישראל לשקף את ריבוי הזרמים ביהדות (אורתודוקסי, רפורמי, קונסרווטיבי וחילוני) ולאמץ אותם, וכן להרחיק מהמחוקק את הוויכוח התרבותי על הזהות העתידית, ולמקם את הדיון בזירה האינטלקטואלית והתרבותית. בה בעת, האזרחים הלא-יהודים זכאים ליהנות מזכויות שוות ומדמוקרטיה. אף שהאתוס השוויוני קיים להלכה, למעשה אין ערביי ישראל נהנים מהזדמנויות שוות - בחינוך, בתעסוקה, בקניית אדמות, במגורים וכו'. יש להבטיח את קיום השוויון כדי למנוע מהמרקם השביר של דו-קיום להיקרע לגזרים.

ישראל היא חברה דינאמית שנתונה לשינויים מתמידים, סיכם פרופ' הברטל. אם יגדירו מה מרכיב מדינה דמוקרטית ויהודית, יוכלו 70% מאזרחיה להתאחד סביב קונצנזוס: פחות חקיקה דתית, אבל יותר חינוך יהודי; ביטוי בולט יותר של מדינה יהודית, הכוללת מיעוטים לא-יהודים והוגנת כלפיהם. יתר על כן, אל למערכות המדינה להגדיר לאזרחיה את תוכנה של היהדות. המדינה צריכה להגדיר מיהו יהודי - ולא בגלל מטרות הלכתיות אלא במסגרת חוק השבות - כדי להגדיר את עצמה כחוף מבטחים ליהודים, ועליה לקחת בחשבון גורמים, כגון - רדיפה, סולידאריות, וגורל משותף של האדם היהודי.

ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

אהרן ברק, נשיא בית המשפט העליון לשעבר

מתוך נאום בפני באי הקונגרס הציוני הל"ד - 18.06.2002

<http://www.aharonbarak.com/a1370> - ערכיה-של-מדינת-ישראל-כמדינה-יהודית-ודמוקרטית

תקציר

נאום זה עוסק בייחודה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית לאחר "המהפכה החוקתית" בישראל ולאור חוק יסוד כבוד האדם וחירותו וחוק יסוד חופש העיסוק, במשמעותו של ייחוד זה ובביטויים השונים של ציונות, יהדות ודמוקרטיה בערכי המדינה.

החשיבות הערכית של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

לערכים אלה חשיבות כפולה, הם מהווים אמות מידה לפרשנות תכליתית של הוראות חוקי היסוד. פרשנות זו היא הקובעת את היקף הפריסה של חוקי היסוד ולאורה מתפרשים הדינים כולם. בנוסף, ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית מהווים תנאי חיוני לתוקפו של חוק הפוגע בזכות אדם חוקתית. וזאת יש לזכור: המעמד הנורמטיבי שניתן לערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית אינו כמעמד ערכים אחרים מההווים חלק משיטת המשפט שלנו. המעמד הנורמטיבי של ערכי המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית הוא מעמד נורמטיבי חוקתי-על-חוקי. חקיקה רגילה, הפוגעת בזכות אדם חוקתית, תיפסל גם אם היא לתכלית ראויה ולא מעבר למידה הדרושה, אם אין היא הולמת את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. נמצא כי דיבור זה "ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית" הוא בעל חשיבות משפטית מרובה. יש לו מעמד חוקתי. הוא משפיע הן על קביעת היקפה של זכות האדם והן על קביעת ההגנה הניתנת לה במשפט הישראלי.

ייחודנו כמדינה יהודית

ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית מייחדים אותה משאר המדינות הדמוקרטיות בכך שאינה רק דמוקרטית אלא גם יהודית. ראויות לציון מילותיה של הכרזת העצמאות: "בארץ ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי".

"מדינה יהודית" היא אפוא מדינתו של העם היהודי; זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית. מדינה שלכל יהודי הזכות לעלות אליה ושקיבוץ גלויות הוא מערכיה הבסיסיים. מדינה יהודית היא מדינה שההיסטוריה שלה שלובה ושזורה בהיסטוריה של העם היהודי, ששפתה העיקרית עברית, ושעיקרי חגיה משקפים את תקומתה הלאומית. "מדינה יהודית" היא מדינה שהתיישבות היהודים בשדותיה, בעריה, ובמושבותיה היא בראש דאגותיה. "מדינה יהודית" היא מדינה המנציחה את זכרם של היהודים שנטבחו בשואה, ואשר נועדה להוות פתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על ידי חידוש המדינה היהודית בארץ ישראל. "מדינה יהודית" היא מדינה שערכי החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל הם ערכיה. "מדינה יהודית" היא מדינה שערכיה שאובים

ממסורתה הדתית, שהתנ"ך הוא הבסיסי שבספריה ונביאי ישראל הם יסוד מוסריותה. "מדינה יהודית" היא מדינה שהמשפט העברי ממלא בה תפקיד חשוב, ושענייני נישואין וגירושין של יהודים מוכרעים בה על פי דין התורה. "מדינה יהודית" היא מדינה שבה ערכיה של תורת ישראל, ערכיה של מורשת היהדות וערכיה של ההלכה היהודית הם מערכיה הבסיסיים.

ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית

לערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית יש שני היבטים עיקריים: ההיבט האחד הוא ההיבט הציוני. ההיבט האחר הוא ההיבט ההלכתי או המורשתי (במובן של ההלכה היהודית לדורותיה; מורשת ישראל). ביטוי מובהק להיבט הציוני ניתן בחוק השבות, ההופך את ישראל לביתו הלאומי של כל יהודי בעולם. ביטוי מובהק להיבט המורשתי ניתן בחוק יסודות המשפט, הקובע: "ראה בית המשפט שאלה משפטית הטעונה הכרעה, ולא מצא לה תשובה בדבר חקיקה, בהלכה פסוקה או בדרך של היקש, יכריע בה לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל".

מדינה יהודית בהיבט הציוני

מדינה יהודית היא מדינה המבטאת את החזון הציוני. זהו עולמה של הציונות; זהו החזון של שיבת הבנים לגבולם; זהו החזון של ישראל כבית הלאומי של כל יהודי ויהודי; מכאן זכותו של כל יהודי לעלות לישראל - זכות המובטחת בחוק השבות, התש"ו 1950; מדינה יהודית בהיבט הציוני היא מדינה ששפתה העיקרית היא עברית, שתרבותה היא יהודית, ושעיקרי חגיה משקפים את תקומתו הלאומית של העם היהודי. מדינה יהודית מההיבט הציוני היא מדינה הגואלת את אדמות המדינה להתיישבות יהודית; מדינה יהודית בהיבט הציוני היא מדינה ש"התקווה" הוא המנונה הלאומי, והדגל הכחול לבן הוא דגלה.

מדינה יהודית בהיבט המורשתי

זהו "עולמה של ההלכה". על ערכים אלה לומדים אנו מתוך עולמה של ההלכה עצמה. מצויים בו ערכים של מדינת ישראל כמדינה יהודית ברמות הפשטה שונות, החל מדין ספציפי בסוגיה פלונית וכלה בערכים מופשטים של ואהבת לרעך כמוך ועשיית הישר והטוב; מצויים בו ערכים פרטיקולאריים ואוניברסאליים; מצויים בו ערכים כפי שהתפתחו בהיסטוריה של עם ישראל לדורותיו. מצויים בו בוודאי ערכים המשלימים זה את זה וערכים הסותרים זה את זה.

ערכיה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית

הללו מבוססים על שני אדנים: האחד, שלטון העם באמצעות נציגיו הנבחרים. האחר, שלטונם של ערכים ועקרונות ובהם הפרדת רשויות, שלטון החוק, עצמאות השפיטה ושמירה על זכויות האדם. אכן, דמוקרטיה אינה רק שלטון הרוב. היא מחייבת הכרה בערכי יסוד ובמרכזם זכויות האדם. אין דמוקרטיה אם הרוב שולל את זכויותיו של המיעוט.

היחס בין ההיבט היהודי להיבט הדמוקרטי

תפיסה חוקתית ראויה מחייבת ניסיון להשגת השלמה והרמוניה בין ערכים אלה, תוך חיפוש אחר אחדות חוקתית והרמוניה נורמטיבית, תוך ניסיון למצוא את המאחד והמשותף, ותוך מניעתם של ניגודים וצמצום נקודות החיכוך. יש לשאוף למציאת מכנה משותף וסינתזה בין הערכים של מדינת ישראל כמדינה יהודית לבין ערכיה כמדינה דמוקרטית. לשם כך יש לפנות מחד גיסא למקורותיה הפנימיים של מדינת ישראל כמדינה יהודית (על היבטיה השונים), ומאידך גיסא למקורותיה הפנימיים של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית. לפנינו מרחב ניכר שבו חופשי הפרשן לפעול. על הפרשן - השואף להשלמה ולהרמוניה - ליטול מכל אחד מהמקורות הציוניים, ההלכתיים והדמוקרטיים את אותם ערכים, תפיסות ועקרונות המצויים בו ומתיישבים עם הערכים והעקרונות המצויים במקורות האחרים. עליו להימנע מנטילתם של ערכים היוצרים סתירה או ניגוד. כך, למשל, אם בעולמה של היהדות מצוי זרם פרטיקולארי וזרם אוניברסאלי, מן הראוי הוא לפרשן לאמץ את הזרם האוניברסאלי, שכן זרם זה מתיישב יותר עם ערכיה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית מאשר הזרם הפרטיקולארי. בדומה, אם בתפיסתה של דמוקרטיה ניתן להשקיף בצורות שונות על היחסים הבינאישיים, מן הראוי הוא לבחור באותה גישה התואמת את תפיסתה של ההלכה היהודית.

3. מגילת העצמאות: בחינה של הסיפור הישראלי וסוגים שונים של זכויות

שאלות מנחות:

- כיצד התמודדה הציונות עם המתח בין היעדר אוטוכטוניות ללאומיות?
- מהי זכות היסטורית על טריטוריה, במה היא באה לידי ביטוי?
- מהו מקומה של ארץ ישראל בהגדרה העצמית של העם היהודי?

אבות הציונות ומיתוס הלידה מן הארץ

בארץ ישראל קם העם היהודי. האומנם? על פי מסורת ישראל, לאו דווקא
מאת: אסף שגיב

תכלת 5, סתיו, תשנ"ט / 1998

תקציר

מאמר זה עוסק בניסיון של הציונות לייצר נרטיב של אוטוכטוניות בארץ ישראל, בשוני שיש בינו ובין הנרטיב התנ"כי לגבי הבעלות הארץ, ובסתירה שיש בין שני "נרטיבים טריטוריאליים" אלו ובין הנרטיב הגלותי. בסופו של דבר מגיע המחבר למסקנה שהנרטיב התנ"כי המשלב בין ישיבה בארץ לבין אי-בעלות על הקרקע (השייכת לאל), הוא הנרטיב המשקף את האיזון הנכון ביותר בין האדם לבין הארץ.

התנועה הציונית מזהה במגילת העצמאות את ארץ ישראל עם ה"מולדת", שבה קם העם ובה עוצבה דמותו הרוחנית והתרבותית. והנה, ההיסטוריה העברית לפי התנ"ך מפריכה זיהוי פשטני ממין זה: אבי האומה, אברהם, לא היה יליד הארץ; משפחות צאצאיו הפכו לעם רק בעת שהותן במצרים; ואילו התורה, מעצבת דמותו הדתית והמוסרית של העם, ניתנה לו בסיני.

אוטוכטוניות - מקומיות/ילידות. בני העיר אתונה ראו עצמם כיושביה המקוריים של ארצם, וכינו עצמם בגאווה אוטוכטונים, על שם יצורים מיתיים שנקראו כך, והיו בעלי טבע כפול - פלג גופם העליון אנושי ופלג גופם התחתון נחשי, תכונה אשר סימלה את הקשר שלהם לארץ.

המיתוס האוטוכטוני הוא מיתוס היסטורי, במובן זה שתפקידו המהותי הוא **לבסס לגיטימיות**. כמיתוס של זיכרון היסטורי משותף, הוא מילא את הצורך בטיפוח זהותן הייחודית של קבוצות אתניות, בהעמקת הסולידאריות בין חבריהן, בהגנה על זכויותיהן הטריטוריאליות מפני תביעות מתחרות, ובגיבושם של כל הרכיבים האלה לכדי תפישה של לאומיות אורגנית.

באופן כזה שימש המוצא הילידי של אוכלוסיות, ומשמש גם בעת החדשה, טיעון מרכזי בגיבוש זהותן ובתביעות הלאומיות או הקרקעיות שלהן, במקומות כמו קוסובו, צפון אירלנד ואוסטרליה.

המקרא אינו מקבל את רעיון הזיקה האורגנית הבלתי אמצעית בין עם לאדמתו. ואולם, אין הוא מערער על העיקרון הטריטוריאלי עצמו. תחת זאת הוא מציג דוקטרינה ייחודית, המעגנת את זכויותיהם הטריטוריאליים של העברים בארץ ישראל בהכרעתה של סמכות אלוהית עליונה, ובה בלבד "והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כה:כג).

בציונות, לראשונה בהיסטוריה היהודית, אנו מוצאים ניסיון לאמץ את המיתוס האוטוכתוני תוך חיקוי הלאומיות ה"אורגנית" האירופית ושירות של שתי מטרות ציוניות מרכזיות: המטרה האחת כיסוד מכונן של תודעה פוליטית חדשה ומהפכנית - **חידוש הזיקה בין העם היהודי לארצו בפועל** ובהווה (לא כשאיפה שתגשם באחרית הימים) ובין העם לאדמתו באמצעות עבודת האדמה וההתיישבות. המטרה השנייה של השימוש באוטוכתוניות שהתקיימה כבר מראשית הציונות ונעשתה חשובה ומכרעת הרבה יותר עם חלוף הזמן, הייתה **הצורך להבחין בין הציונות לבין תופעת הקולוניאליזם**. סוגיה זו לא הטרידה במיוחד את בני העליות הראשונות, שככלל, נטו להתייחס אל המשמעות הפוליטית של ישיבת האוכלוסייה הערבית בארץ במידה מסוימת של אדישות. בעיני החלוצים הסוציאליסטים, זכותם על הארץ התבססה בעיקר על העובדה שגאלו אותה מהפקרות ומשממה באמצעות עבודה, ורק עם התפרצות הבעיה הערבית בשנות העשרים התחזק המימד ההיסטורי בטיעון לזכות על הארץ וקיבל צביון כמו-אוטוכתוני, כמשקל-נגד לתביעות החזקה של ערביי הארץ ה"ילידים".

ההתיישבות העובדת, שדחתה את המורשת ההלכתית שהייתה מזוהה בעיניה עם היהדות הגלותית, אימצה את התנ"ך כיצירה ספרותית והיסטורית שמתגלם בה הקשר הקדום בין העם לארצו, בין האדם היהודי לתבנית נוף מולדתו - חיים ארציים, גשמיים, טבעיים, על האדמה. התנ"ך נתפש בעיני החלוצים הסוציאליסטים כבסיס ל"מיתוס זכותנו על הארץ", ונטע תחושה של ילידות ובעלות בצברים, שהיו בעצם מהגרים, או בני מהגרים.

כך יצרה הציונות סיפור לאומי המבוסס בין היתר גם על מיתוסים מלאכותיים - שעטנז של רעיונות אירופיים מודרניים ופרשנות סלקטיבית להיסטוריה היהודית. התוצאה הייתה אולי הצלחה מדינית, כלכלית וצבאית, בטווח הקצר והבינוני, אך כישלון חינוכי ותרבותי בטווח הארוך, המבשיל במלואו בימים אלו. **הקריסה של האתוס החלוצי יצרה ואקום רעיוני גדול**, והביאה בעשרים השנים האחרונות לצמיחתה המהירה והמדאיגה של חברה הנעשית מנוכרת באופן גובר לארצה ולעברה ומפתחת בהתאם לכך תרבות חסרת שורשים הנוטה לחיקוי מתוך התבטלות של גינונים ואופנות חסרות טעם.

מציאות זו היא כר פורה לתפישות המנסות לתת הצדקה רעיונית לאופנה האקדמית-פוליטית העכשווית. האינטלקטואלים הפוסט-ציונים מוצאים ב"תודעה הגלותית" אלטרנטיבה מועדפת, הומאנית

ורב-גונית יותר, לעומת הלאומיות של מדינת ישראל. הם מציבים זו מול זו את פרשנותם לצינות מול פרשנותם ליהדות, ומציגים את הצינות כהוויה שבטית ודכאנית, הפועלת במציאות פוליטית קשה, ולעומתה היהדות מוצגת כתפישת עולם הנשענת על מוסר טהור ומשוחרר, היונקת את כוחה מהמישור המופשט של הטקסט. על רקע זה נפסלת כמובן לא רק הצינות, אלא גם הלאומיות הישראלית הטריטוריאלית של הזמן העתיק.

כך, כישלונה של התפישה הציונית האוטוכתונית מעלה לעמדת השפעה בתרבות הישראלית תפישות שהן במידה רבה ביטוי לגישה הגלותית הקיצונית ביותר – זו שבדומה לרוזנצווייג גורסת, כי הקיום היהודי הנכון צריך להיות ניתוק מן ההוויה הארצית והממשית. למרבה האירוניה, עמדה זו עולה דווקא בעת שהנוכחות של עם ישראל בארץ, מבחינה פוליטית ודמוגרפית, היא המשמעותית ביותר מאז ימי המקרא.

על רקע חלל זה שבין הגישה הציונית – אדנותית על הארץ ובין הגישה הגלותית, מציע המחבר את הגישה התנכית המציבה גבולות לתחושת אדנות האדם על הארץ ואחריות מוסרית כלפי ההוויה. לטענתו "מולדת" יכולה לבטא תפישה ערכית- מוסרית של אכפתיות ומעורבות אמיתית בעולם מתוך תחושה של אחריות. לפי גישה תנכית זו חזרה למולדת היא חזרה אל הישות, אל המהות החיה של אדמת המולדת כהכרעה מוסרית.

לקסיקון לתרבות ישראל

ארץ ישראל

<http://lexicon.cet.ac.il/wf/wfTerm.aspx?id=1067>

תקציר

אתר זה מספק סקירה היסטורית קצרה לגבי התקופות ההיסטוריות השונות שבהן ישב העם בארצו החל מהתקופה התנכית ועד ראשית הציונות.

בנוסף מספק האתר קישורים לנושאים שונים כגון:

- מפות ארץ ישראל מתקופת האבות ועד ימינו - באתר דעת.
- מפה של דרכים חשובות במזרח הקדום וארץ ישראל - באתר מקראנט.
- ארץ ישראל בתמונות שצולמו בסוף המאה ה-19 - באתר דעת.
- תמונות, נופים וחיים של ארץ ישראל - באתר דעת.
- מאמר של יהושפט נבו, "גבולות ארץ ישראל לפי התורה" - באתר דעת.
- "ארץ ישראל במחשבת המקרא" - באתר דעת.
- "מדרשי האגדה ותולדות היישוב היהודי בארץ ישראל" - באתר דעת.

הזכות ההיסטורית על הארץ: עד היכן?

מאת: חיים גנז

תכלת, קיץ תשס"ו - 2006

<http://www.techelet.org.il/article.php?id=316&page=3>

שאלות מרכזיות:

האם מן הזווית של השיח המוסרי האוניברסאלי, יש ליהודים זכות היסטורית על הארץ?
עד כמה ניתן להשתמש בזכות ההיסטורית של עם ישראל על הארץ כדי להצדיק דרישות טריטוריאליות?

המחבר מאמין שהתשובה לשאלת הזכות על הארץ הינה חיובית, בהתבסס על ראשוניותה של ארץ ישראל בהיסטוריה היהודית, דהיינו היותה טריטוריה מעצבת עבור העם היהודי.

תקציר: ייחודה של הציונות לעומת תנועות לאומיות אחרות נמצא בין השאר בהתעקשותה על כך ששאיפתו של העם היהודי לדבוק בתרבותו ולקיים שלטון עצמי אינה יכולה לבוא לידי ביטוי הולם בתפוצות השונות או בטריטוריות שאין להן קשר להיסטוריה היהודית, אלא רק בארץ ישראל. ההגדרה העצמית של היהודים, כך טענו שוב ושוב מנהיגי התנועה הציונית ודובריה, מותנית במימוש "זכותם ההיסטורית" בארץ ישראל, מולדתו של העם היהודי.

במאמר זה עומד המחבר על טיבה של הזכות ההיסטורית של היהודים בארץ ישראל, תוך בחינת תוקפה המוסרי ומקומה בשיח הציוני. הוא מראה כי השימוש שעשתה הציונות בטיעון הזכות ההיסטורית לצורך קביעת ארץ ישראל כיעד המועדף - אם לא היחיד - להגשמת השאיפות הלאומיות של היהודים היה מוצדק, בעיקר לנוכח מצבו של העם היהודי במחצית הראשונה של המאה העשרים. הוא היה מוצדק בייחוד אם מבינים את הזכות ההיסטורית כתביעה שאינה נסבה על ראשונותם של היהודים בארץ ישראל ("תביעת המחזיק הראשון"). אלא על ראשונותה של ארץ ישראל בהיסטוריה של היהודים ("התביעה לטריטוריות מעצבות").

הזכות להגדרה עצמית: זכות זו הינה זכות א־היסטורית ואוניברסאלית, זוהי זכותן של כל הקבוצות הלאומיות בתור שכאלה לדבוק בתרבותם המקורית, לחיות במסגרתה, לקיימה לאורך דורות, ולקבל לשם כך הגנה פוליטית - באמצעות הזכות להגדרה עצמית ולשלטון עצמי. אולם, אין בזכות להגדרה עצמית כדי לקבוע או להצביע על המקום בו תתממש הגדרה עצמית, על אופייה (מדינה/אוטונומיה וכד') או על היקפה (גבולות).

זכויות היסטוריות: אלו הן זכויות המוקנות לקבוצות בגין אירועים ספציפיים בהיסטוריה הפרטיקולארית שלהן. הזכות ההיסטורית של היהודים במולדתם אינה יכולה, בפני עצמה, להוות בסיס לתביעה לריבונות טריטוריאלית אלא רק לקביעת מיקומה של הזכות להגדרה עצמית.

השילוב בין הזכות להגדרה עצמית לזכות ההיסטורית, מהווה ניסיון לקבוע היכן תמוקם זכות ההגדרה העצמית, מה תהיה צורתה המוסדית ובאלו היקפים טריטוריאליים היא תבוא לידי מימוש.

הזכות ההיסטורית כבסיס לקביעת מיקום גיאוגרפי לעומת הזכות ההיסטורית כבסיס לתביעות ריבוניות ולהתפשטות טריטוריאלית:

טיעון הזכות ההיסטורית אינו יכול להצדיק דרישות של ריבונות טריטוריאלית, מפני שאם יוכר ככזה פירושו לא רק חסימת אפשרות השימוש הפוטנציאלי בטרטוריות לשם מימוש צורכיהם החשובים של אחרים העשויים להזדקק לאותם חבלי ארץ, אלא גם איום בעקירתם ובנישולם של אלה שכבר יושבים בפועל באזורים האלה, ולכל הפחות הכפפתם לריבונות שאינה שלהם. טיעונים אלה מקבלים משנה תוקף כשמדובר באומות המבקשות לחדש את הקשר הפיזי עם טריטוריות שאיבדו לפני דורות. אולם, אם הזכות ההיסטורית של אומות אינה נתפסת כמנוף לתביעת ריבונות טריטוריאלית אלא רק כשיקול **בקביעת המקום הגיאוגרפי** שבו תתממש זכותן **להגדרה עצמית**, הרי הטיעונים האלה כמעט אינם תקפים עוד.

לזכות ההיסטורית כבסיס הולם לקביעת המקום שבו תמומש זכותן של אומות להגדרה עצמית, יש טעם כשמדובר באומות אשר לא איבדו את הקשר הפיזי עם הטרטוריות שהן טוענות לזכות עליהן, יש טעמים כאלה גם כשמדובר בזכות היסטורית שנסבה על ראשוניותה של האומה בהיסטוריה של הטרטוריה ("זכות המחזיק הראשון") וגם כשהיא נסבה על ראשוניותה של הטרטוריה בהיסטוריה של האומה ("הזכות לטרטוריות מעצבות"). **אם החזקה הראשונה עומדת בעינה, ראוי לראות בזכות ההיסטורית נימוק מכריע לקביעת מקום ההגדרה העצמית, מפני שמיקומים אחרים עלולים לכפות על האומה - ואולי גם על אומות אחרות - נדודים וטלטולים מיותרים.** כשמדובר בזכות לטרטוריות מעצבות ובאומה היושבת בטרטוריות האלה, הנימוקים למקם שם את זכותה להגדרה עצמית חזקים עוד יותר. נימוקים אלו אינם פרגמטיים בלבד. נראה כי לאנשים המייחסים חשיבות להשתייכותם הלאומית יש אינטרס עמוק מאוד להישאר בקרבת הטרטוריות המעצבות של קבוצתם הלאומית. אם האינטרס הזה לא יתממש עלול הדבר לעורר אצלם תחושת תלישות וגעגועים. לכן, בהתחשב בתפקידן המרכזי של הטרטוריות ההיסטוריות בכינון הזהות הלאומית, אפשר בהחלט להכיר בקיומו של קשר משמעותי בין הטרטוריות האלה לזכות להגדרה עצמית. שלא כבמקרה של החזקה הראשונה, הטרטוריות שבהן מדובר הן לא רק **מתאימות** אלא גם **מהותיות** למיקומה של הזכות הזאת.

הטעמים הפרגמטיים שבגללם ראוי למקם את ההגדרה העצמית הלאומית במקום החזקה הראשונה **מאבדים את תוקפם ברגע שהקשר הפיזי בין העם לחבל הארץ הזה ניתק.** אם אומה איבדה לפני דורות את חזקתה בטרטוריה נתונה, הרי שאי־אפשר לטעון כי ראוי שתממש את זכותה להגדרה עצמית באותה טריטוריה, מפני שהדבר יחסוך טלטולים ונדודים לה ולאחרים. ההפך הוא הנכון. **ואולם הטעמים הלא פרגמטיים, אותם טעמים שבגללם ראוי לראות את הזכות ההיסטורית במשמעותה כזכות לטרטוריות מעצבות בתור בסיס הולם לקביעת מקום ההגדרה העצמית, אינם מאבדים בהכרח את תוקפם ברגע שהקשר הפיזי בין האומה ובין הטרטוריה ניתק.** האינטרס של קבוצות לאומיות וחבריהן לשמור על קשר עם הטרטוריות המכוננות שלהם הוא אינטרס תקף גם כשאלה מחזיקים בטרטוריות הללו וגם כשאינם מחזיקים בהן. כאלה הם פני הדברים לפחות במקרים שבהם שמרו חברי הקבוצה הלאומית על הקשר הזה למרות הניתוק הפיזי. **במובן הזה, הנתק הפיזי של חברי קבוצה לאומית מן הטרטוריות המכוננות שלה אינו שונה מן הנתק הפיזי של בני אדם**

מאנשים הקרובים להם. מדובר בקשרים שיכולים להיות חלק מהווייתם הנפשית גם אם אין להם ביטוי גשמי. הם מתקיימים ברוח, ויש לכבדם ולהתחשב בהם במידה הראויה. אולם, למרות תקפותם של נימוקים אלה, אין די בהם לקביעת מקום ההגדרה העצמית. שני סוגים של שיקולים עלולים לשמוט את הקרקע מתחתם. סוג אחד הוא של שיקולים הקשורים במצבה הדמוגרפי של הטריטוריה ובצרכי ההגדרה העצמית של השוכנים בה ושל אלה המבקשים לשוב אליה. סוג שיקולים שני הוא: שיקולים של צדק (חלוקה שוויונית של נטלים ויתרונות) וגם של מוסר (מניעת שפיכות דמים) שיש בהם כדי להשעות פעולה לפי העיקרון הזה.

אלו הם טיעונים כבדי משקל, אולם הם מכריעים נגד שיבתן של אומות לטריטוריה ההיסטורית המעצבת שלהן אך ורק אם לרשותן של קבוצות לאומיות אלו וחבריהן עומדות חלופות ממשיות אחרות להגשמת זכותם להגדרה עצמית, או לכל הפחות חלופות ממשיות אחרות לחיים מתקבלים על הדעת. אם אין חלופות כאלה בנמצא, ובעלי הזכות להגדרה עצמית מוצאים עצמם נרדפים, או אז, נראה כי יש להם הצדקה תרופתית להגן על גופם וכבודם, ולצורך זה גם לממש את זכותם להגדרה עצמית במולדתם ההיסטורית.

לאור טיעונים אלה, ניתן לספק הצדקה מוסרית אוניברסאלית לשיבת היהודים למולדתם ההיסטורית גם אם אין בה די לבסס את תביעתם לריבונות טריטוריאלית או לנוכחות בכל המולדת הזאת.

לסיכום, הצדקת תביעתה של הציונות לזכות ההיסטורית בארץ ישראל:

ראשית, בעוד תנועות לאומיות אחרות הסתמכו ברוב המקרים על קדימותן של האומות בהיסטוריה של הטריטוריות שאותן הן תובעות (מה שכיניתי לעיל "חזקה ראשונה"), הציונות הדגישה בעיקר את ראשוניותה של ארץ ישראל בהיסטוריה של היהודים (מה שכיניתי לעיל "קשר מעצב").

שנית, ו**חשוב יותר**: בעוד אומות אחרות, שכבר ישבו במולדתן, העלו את טיעון הזכות ההיסטורית כדי להצדיק את תביעתן להתפשטות טריטוריאלית, את הציונות ניתן לפרש כמי שנזקקה לו כדי להצביע על ארץ ישראל כמקום המתאים ביותר למימוש זכות ההגדרה העצמית של היהודים.

שלישית: ליהודים הייתה **הצדקה תרופתית** - הצדקה הקשורה בצורך להציל את עצמם מרדיפות - להגשים את זכותם הראשונית להגדרה עצמית ולמקמה במולדתם ההיסטורית, גם אם לא ישבו בה בפועל. מדובר בנימוק דומה לזה המקובל במשפט הפלילי תחת השם "הגנת הצורך", המצדיק מעשים בעייתיים מבחינה משפטית ומוסרית או לפחות פוטר את מבצעייהם מאחריות פלילית בשל צורך דוחק. לשאלה שעשויים הערבים להעלות, "מדוע דווקא לבית המרקחת שלנו?" יכולים היהודים להשיב: "מפני שהוא היחיד שמצויה בו תרופה לפציעתנו" או: "מפני שהתרופה המצויה בו לפציעתנו טובה יותר מן התרופות המצויות בבתי המרקחת האחרים" (אוגנדה, מזרח אירופה, ארגנטינה, וכן הלאה).

מדוע דווקא ארץ-ישראל?

אליעזר שביד

מולדת וארץ יעודה, עם עובד 1979

http://meyda.education.gov.il/files/Tochniyot_Limudim/lvrit/MoledetShveid.pdf

תקציר

שביד מתמודד עם שאלת הגשמת הציונות דווקא בארץ ישראל ועם המתח הקיים בין דמותה של הארץ כסמל דתי מסורתי ובין דמותה כמולדת במובנה הרומנטי-חילוני. מתח זה מעלה מספר שאלות, כגון: האם יכולה תנועה לאומית להפריד את עתידה מעברה? האם ארץ העבר, על מכלול משמעויותיה, חייבת להיות גם ארץ העתיד, בעלת המשמעות החדשה? ומהי דמות הארץ שאליה שואפים?

מדוע דווקא ארץ ישראל ?

שאלה זו לא נשאלת לגבי עמים אחרים, היא נשאלת לגבי עם ישראל בגלל מצבו ההיסטורי המיוחד - פיזור בין עמים בגלות. מבחינה זו לא הייתה ארץ ישראל לעם ישראל מולדת במובנה הלאומי-חילוני. הקשר העובדתי לא היה בעל אותו אופי יישובי, כלכלי ומדיני המקנה זכות מדינית ברורה. זהו מקור השאלה האם הצורך הלאומי המודרני, שבגללו דרשה הציונות מולדת לאומית לעם ישראל, מפנה אותה באורח בלעדי לארץ ישראל?

לפי שביד, לא יעלה על הדעת שעם ישראל ידרוש עצמאות לאומית בארץ אחרת מלבד זו הנקראת ארץ ישראל. אילו לא הייתה ארץ בשם ישראל, לא הייתה הציונות אפשרית. יתרה מכך, השאיפה לארץ ישראל הייתה לאורך השנים אחד המאפיינים המרכזיים של הלאום היהודי, וגם העמים שבתוכם ישבו היהודים הכירו במדינת ישראל כארצם של היהודים.

שאלת "למה דווקא ישראל", שיקפה שני דימויים נוגדים של ארץ ישראל שעלו מתוך הציונות כתנועה לאומית מודרנית: ארץ קודש וארץ מולדת חילונית. מצדדי העבר הלאומי סבבו סביב **הדימוי של ארץ הקודש** המהווה את הבית, ולעומתם מצדדי העצמאות המדינית סבבו סביב **הדימוי הטריטוריאלי** שייצג את הפרספקטיבה של העתיד. מה שהוצג כמאבק בין שני מחנות, "ציוני-ציון" מזה ו"טריטוריאליסטים" מזה, היה למעשה העימות בתוך הווייתה של הציונות החילונית בין זיקתה המהותית לעבר הדתי כתנועה לאומית ובין זיקתה המהותית למושג המולדת המודרני כתנועה חילונית. מתח עז התקיים בין שתי השאיפות הללו, אף על פי שהזינו זו את זו. מצד אחד - נהייה רומנטית אל השורש הקמאי של חיי העם הטבעיים, ומצד שני - השאיפה לשקם הוויה לאומית המיוסדת על מיטב ההישגים של תרבות הזמן.

התפיסה הטריטוריאליסטית השלימה עם ההינתקות מהעבר הטריטוריאלי מתוך השיקול של הצלת-העם, ואילו תפיסת "ציוני-ציון" נאבקה על אחדות העבר והעתיד, ועל מזיגת הדימוי הישן והחדש, מתוך הרגשה כי אחדות זו היא הסיכוי היחיד להמשכת הקיום של עם ישראל, לא רק בהווה המוגבל, כי אם גם בעתיד ההיסטורי.

דמות המולדת

היחס אל דמות המולדת מתאפיין אף הוא בשניות: התנועה הציונית שאפה מחד אל הנוף הקמאי התנ"כי, ומאידך לשינוי הנוף דרך בניית מדינה מודרנית. החלוצים לא השלימו עם הארץ כמו שהיא, לא עם נתוניה הטבעיים ולא עם נתוניה המשקיים והחברתיים. הם רצו בו בזמן גם להסתגל אליה וגם לשנות אותה, כדי שתהפוך למולדת במובנה האירופי המודרני. להינתק מהגלות מבלי לנתק את הרצף ההיסטורי היהודי ולשם כך חזרו אל התנ"ך כספר המחבר אותם אל המקום.

מטרת התרבות שיצרה התנועה הציונית הייתה לעצב במישרין את הנוף הפיזי על ידי בניין יישובים, סלילת כבישים, ייבוש ביצות, נטיעת יערות וחרישת שדות. דמותה של הארץ בתרבות זו הייתה עדיין בגדר חזון לעתיד ומשום כך יכלה לשקף תכנים של מורשת רוחנית דתית של עבר קדום, שיש לו חלק בעיצוב העתיד.

4. חוק השבות – מקומו בעיצוב טיב היחסים בין ישראל לתפוצות

שאלות מנחות:

- האם מוצדק לקבוע בחוק העדפה ליהודים על פני אחרים בהגירה לישראל? מה קורה במדינות אחרות?
- מה מקומו של חוק השבות באתוס היהודי?
- כיצד משפיע חוק השבות על יהדות התפוצות?
- האם חוק השבות הוא העדפה אסורה או אפליה מתקנת?
- האם ניתן להצדיק את חוק השבות היום, דהיינו בעידן בו יהדות התפוצות יכולה לעלות ולא עולה? האם סיים חוק השבות את תפקידו?
- מה מעמדה של "זכות השיבה" בחוק הבינלאומי, האם ניתן להקביל בין חוק השבות ל"זכות השיבה"?

חוק השבות, תש"י-1950*

הזכות לעליה

1. כל יהודי זכאי לעלות ארצה.

אשרת עולה

2. (א) העליה תהיה על פי אשרת עולה.

(תיקון מס' 1) תשי"ד-1954

- (ב) אשרת עולה תינתן לכל יהודי שהביע את רצונו להשתקע בישראל חוץ אם נוכח שר הפנים שהמבקש -

- (1) פועל נגד העם היהודי; או

(תיקון מס' 1) תשי"ד-1954

- (2) עלול לסכן בריאות הציבור או בטחון המדינה; או

(תיקון מס' 1) תשי"ד-1954

- (3) בעל עבר פלילי העלול לסכן את שלום הציבור.

תעודת עולה

3. (א) יהודי שבא לישראל ולאחר בואו הביע את רצונו להשתקע בה, רשאי, בעודו בישראל, לקבל תעודת עולה.

- (ב) הסייגים המפורשים בסעיף 2(ב) יחולו גם על מתן תעודת עולה, אלא לא ייחשב אדם למסכן בריאות הציבור לרגל מחלה שלקה בה אחרי בואו לישראל.

תושבים וילדים

4. כל יהודי שעלה לארץ לפני תחילת תקפו של חוק זה, וכל יהודי שנולד בארץ בין לפני תחילת תקפו של חוק זה ובין לאחריה, דינו כדין מי שעלה לפי חוק זה.

זכויות בני משפחה (תיקון מס' 2) תש"ל-1970

א.4 (א) הזכויות של יהודי לפי חוק זה והזכויות של עולה לפי חוק האזרחות, תשי"ב-1952, וכן הזכויות של עולה לפי כל חיקוק אחר, מוקנות גם לילד ולנכד של יהודי, לבן זוג של יהודי ולבן זוג של ילד ושל נכד של יהודי; להוציא אדם שהיה יהודי והמיר דתו מרצון. (ב) אין נפקא מינה אם יהודי שמכוחו נתבעת זכות לפי סעיף קטן (א) עודו בחיים או לאו ואם עלה ארצה או לאו.

(ג) הסייגים והתנאים הקבועים לגבי יהודי או עולה בחוק זה או על פיו או בחיקוקים כאמור בסעיף קטן (א), יחולו גם על מי שתובע זכות לפי סעיף קטן (א).

הגדרה (תיקון מס' 2) תש"ל-1970

ב.4. לענין חוק זה, "יהודי" - מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת.

ביצוע ותקנות (תיקון מס' 1) תשי"ד-1954

5. שר הפנים ממונה על ביצוע חוק זה^[1], והוא רשאי להתקין תקנות בכל הנוגע לביצועו וכן למתן אשרות עולה ותעודות עולה לקטינים עד גיל 18.

(תיקון מס' 2) תש"ל-1970

תקנות לענין סעיפים 4 א ו-4 ב טעונות אישור ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת.

---

* נתקבל בכנסת ביום כ' בתמוז תשי" (5 ביולי 1950), הצעת החוק ודברי הסבר נתפרסמו בהצעות חוק 48 מיום י"ב בתמוז תשי" (27.5.50), עמ' 189.

חוק השבות

יסמין שינדלר

המכון לאסטרטגיה ציונית

http://www.izs.org.il/heb/default.asp?father_id=200&catid=365

באתר זה תמצאו מקבץ של מאמרים וניירות מדיניות שנכתבו אודות חוק השבות.

שולחן עגול: חוק השבות

המכון הישראלי לדמוקרטיה

16-04-2000

http://www.idi.org.il/events1/roundtablediscussion/pages/events_rt_forum_47.aspx

מצ"ב עיקרי דיון פורום השולחן העגול במכון הישראלי לדמוקרטיה בנושא חוק השבות, מידת הרלוונטיות שלו והצורך בתיקונו. במפגש השתתפו עמיתי המכון, אקדמאים ואנשי דת ורוח. הדברים מובאים לפי סדר הדוברים.

ישראל לאו: בוחר לצטט את בן גוריון: "אין המדינה מקנה ליהודי הגולה הזכות לשוב. זכות זו קדמה למדינת ישראל והיא שבנתה המדינה. זכות זו מקורה בקשר ההיסטורי שלא נפסק אף פעם בין העם ובין המולדת". במילים אחרות - לא חוק השבות יוצר את זכות השיבה של העם היהודי לארצו, אלא זכות השיבה היא שיצרה את חוק השבות. את הגדרת מיהו יהודי לעניין החוק משתית הרב לאו לא על שותפות גורל (חוקי נירנברג למשל) אלא על ההלכה היהודית והתורה.

יוסי ביילין: הגדרת מיהו יהודי ניתנה על רקע הרדיפות ומתוך הנחה שמדינת ישראל איננה מדינה אטרקטיבית להגירה, עם השתנות המצב מתעוררת השאלה: האם בעולם שבו להיות יהודי זה לא קשה ואיננו מילת גנאי, אנחנו רשאים או חייבים להעניק את ההגדרה של 'מיהו יהודי' למחנה הדתי? רבים מאתנו הם יהודים חילוניים, חלקם אתיאטיים, חלקם אגנוסטיים, כל אחד על-פי הגדרתו, ועם זאת הם רואים את עצמם כחלק מהיסטוריה מאוד מעניינת ומרגשת, ומסורת מאוד מעניינת ומרגשת, והיו רוצים לראות את העם היהודי גדול וחזק, עם שיש לו מדינה יהודית שהיא מרכז העם היהודי. "בחינת הכניסה" לעם היהודי, צריכה לעסוק ברצון האמיתי ברמה האינדיבידואלית, לא השבטית, להצטרף לעם היהודי, בהזדהות האמיתית עם העם היהודי ובידע של המבקשים להצטרף על העם היהודי. **אני רואה לנגד עיני תהליך של גיור חילוני,** שבו מערכת שמונתה לכך תכין ליהדות אנשים שרוצים בכך, כמו שקורה לגבי יהודים רפורמים, קונסרבטיבים ואורתודוקסים. לסיכום, הפתרון לדעתי הוא לא להגדיל את מספר הנלווים אל היהודים הזכאים לעלייה על פי חוק השבות, אלא להקטין אותו, אבל להיות ליברלי יותר בהגדרת 'מיהו יהודי'.

רות נביזון: ההיגיון היסודי של שבות הוא הרצון להחזיר למפעל של הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל אנשים השותפים למפעל הזה, כלומר בעלי זיקה לא רק סובייקטיבית אלא גם אובייקטיבית לעם היהודי. מכיוון שאני מקבלת כעובדה את החילון שעבר על כל העולם, כולל יהודים בעולם, אני גם מקבלת שעם שהיה מוגדר כל השנים לפי תורתו, הפך לקבוצה שאיננה מוגדרת באופן בלעדי על-ידי תורתה. ההצעה בעניין זה שהרב יעקב מידן ואני שוקדים עליה לאחרונה, היא לנתק בין השאלה של זכאות עלייה או זכאות השתקעות ובין השאלה 'מיהו יהודי'. הקביעה הפשוטה של יהודי תישאר באמת הקביעה ההלכתית, ולא זו בלבד אלא שבהקשר לחוק השבות חשבנו על המונח 'בן העם היהודי', כדי להדגיש שאדם הוא זכאי עלייה מפני שהוא שייך לעם היהודי.

אביעזר רביצקי: לא הייתי רוצה שהמדינה תגדיר זהות דתית או זהות יהודית, לא הייתי רוצה שחוק השבות יגדיר מיהו יהודי, לא דתית ולא זהותית-לאומית ולא היסטורית. חוק השבות רק יגיד על מי חל חוק השבות של המדינה היהודית המודרנית. לפי דעתי, חוק השבות יחול על מי שעונה על אחד משני הקריטריונים הבאים: על מי שמוכר כיהודי לפי ההלכה; על מי שמוכר כחבר אינטגרלי בקהילה יהודית חיה ופעילה, למשל מזה חמש שנים. אני מעביר את הבעיה מן היחיד אל הקהילות. כלומר, אני לא נוגע במרכז העצבים של שאלת הזהות היהודית, אלא ענייני יותר בקהילה במובן של סולידאריות, של גורל, במונחים של הרב סולובייצ'ק - אני עובר מברית ייעוד לברית גורל. לכן אני מציע שהרבנות תגבש,

ידידיה שטרן: אני מציע שהרבנות תגבש כמובן באמצעות שיח בין יהודים בכל העולם, ומתוך ראייה היסטורית, קריטריונים רלוונטיים לגיור במציאות חילונית, קריטריונים שאינם פורצים גדרות הלכתיים לא ידועים, אבל נותנים תשובה רלוונטית לחיים שלנו. כל מה שצריך להסכים עליו הוא שהדתיים יקבעו מיהו יהודי, ובנוגע לתהליך הגיור, ייכללו בו פרמטרים הלכתיים ליברליים שקיימים בהלכה.

עזמי בשארה: הנושא איננו מיהו יהודי, על כך יש תשובה בהלכה. הנושא הוא מדוע יש קשר בין השאלה "מיהו יהודי" ובין אזרחות. הציונות חילנה את המושג "יהודי" והפכה את היהודים לאומה ככל האומות. אבל גם בשיא החילוניות של הציונות, המשיך המושג "נשיונאליטי" להיות מזוהה עם הדת. לכן כאשר הרבנים מבקשים להיות שומרי הגבול של הזהות הלאומית שהיא הזהות הדתית, אינני מבין למה באים אליהם בטענות, כשמדינה מתעקשת שגבול האזרחות הוא גבול הלאומיות הוא גבול הדת, ואחר כך אומרת לרבנים "זה לא עניינכם", זה בעיני דבר תמוה. צריך לקבוע חוקי הגירה אזרחיים כמו בכל מדינות העולם המודרני.

שישים שנה לחוק השבות: היסטוריה, אידיאולוגיה, הצדקה

רות גביזון, מרכז מציל"ה

<http://www.metzilah.org.il/?p=391>

מבין כלל המאמרים המובאים בפרק זה, זהו המאמר המקיף ביותר אודות חוק השבות ומומלץ לכל המעוניין להבין את הנושא לאשורו, להקדיש זמן לקריאת המאמר במלואו !

במאמר ישנה התייחסות לנושאים הבאים: סקירה היסטורית של נושא העלייה לישראל החל בתקופה הטרום מדינתית, הצגה של עקרונות השבות והצדקתן, הסדרי השבות - מיהו זכאי עליה (מיהו יהודי), מאפייני זכות העלייה ומדיניות עידוד עליה, ולבסוף ישנו דיון ביקורתי במשמעותם של הסדרי השבות, כגון העדפת קבוצת היהודים וכיוב' מבחינת המשפט הבינ"ל.

תקציר:

במגילת העצמאות קיבלה על עצמה מדינת ישראל את ההתחייבות הבאה: "מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות". רק אחר כך מוצגות ההתחייבויות האחרות, האוניברסאליות, לערכי המדינה ולזכויות האדם בה. קיבוץ הגלויות וחינוך העצמאות היהודית בארץ ישראל אכן נמנו עם המטרות החשובות ביותר של המפעל הציוני כולו, ששיאו היה הקמת מדינת ישראל, והיו חלק מן המאפיינים הבסיסיים ביותר של יהודיותה של המדינה. **חוק השבות התש"ז 1950** היה הכלי המדיני, הסמלי והמשפטי שבאמצעותו מימשה המדינה את התחייבותה.

אידיאל קיבוץ הגלויות והעלייה היהודית:

בראשית הציונות ורווחו תפיסות שדגלו בעליה סלקטיבית לארץ ישראל, עליה של חלוצים שיכשירו את הקרקע לעלייתם של הממונים. המאבק עם הישוב הערבי וההגבלות שהטילו הבריטים על העלייה לישראל, הביאו את ראשי היישוב להבנה שהשגת מטרות הציונות תלויה בביסוס מסה קריטית של יהודים בישראל. התברר שזאת יהודי אירופה חיצקה מגמה זו, והחל משנות הארבעים ראשי היישוב פעלו להעלאת יהודים באשר הם יהודים באופן לגאלי ובלתי לגאלי.

המאבק על העלייה היהודית הניב תוצאות מרשימות. בתרמ"ב - 1882 בראשית תקופת העליות וההתיישבות, חיו בארץ 24,000 יהודים. כעבור 65 שנים, בשנת 1947, חיו בארץ 645,000 יהודים. הצלחתם של היהודים ליצור בארץ מסה קריטית של יהודים שיצרו מפעל מרשים של התיישבות ותיעוש, הייתה אחת הסיבות העיקריות להמלצות ועדת פיל על חלוקת ארץ ישראל ועל הקמת מדינה יהודית בחלק משטחה.

חוק השבות אושר בכנסת במהלך יומיים, ביום 5 ביולי, 1950 כ' בתמוז תש"י, שהוא יום הזיכרון לחוזה המדינה הרצל. אולם חקיקתו הייתה שיאו של תהליך ממושך מאוד. הכוונה הייתה לחוקק חוק אזרחות, שלא יבחין במפורש בין יהודים ללא יהודים. משרד המשפטים נמנע מלהציע זכות מיוחדת לעולה היהודי ודבק בהצעותיו לחוק אזרחות "ניטרלי".

כך, בדברי ההסבר להצעה השבע עשרה נכתב: החוק נמנע מהפליות.

1. הוא אינו מפלה מטעמי גזע, לאום, דת, שפה או מין.
2. הוא אינו מבדיל בין יהודי ומי שאינו יהודי. בהקדמה לאותה הצעה נכתב: לפיכך אין האזרחות הישראלית תלויה בהשתייכות לעם היהודי או לדת היהודית או לתנועה היהודית הלאומית, ומאידך אין ההשתייכות הזאת מספיקה כדי להקנות את המעמד של אזרח ישראלי.

עידוד העלייה היהודית היה אמור להיעשות באמצעות **מדיניות הגירה**. התפנית חלה בעקבות עמדתו הנחרצת של זרח ורהפטיג, שהיה מנהל המכון לחקר החוק העברי במשרד המשפטים. ורהפטיג סבר שעל החוק לבטא במפורש את העיקרון שהיהודי "חוזר" לארץ מולדתו ואינו מהגר ככל המהגרים. ורהפטיג סבר שיש להפריד בין חוק האזרחות הכללי לבין חוק מיוחד, שייקרא "חוק קיבוץ גלויות", שיגדיר מיהו עולה, שבמרכזו העיקרון כי כל יהודי העולה ארצה כדי להשתקע בה, דינו כדין אדם החוזר למולדתו. ואכן הממשלה העדיפה את הצעתו של ורהפטיג להפריד בין חוק האזרחות לחוק השבות, ביסוד ההעדפה הייתה ההבנה שהממשלה מחויבת בשיוויון זכויות כלפי אזרחיה אך לא כלפי המבקשים להגר אליה.

הוראותיו העיקריות של חוק השבות

סעיף 1 בחוק קובע את עקרון השבות בנחרצות ובבירור:

כל יהודי זכאי לעלות ארצה.

בסעיף ארבעה עקרונות:

1. הסעיף מקנה **זכות** לעלות - זכות ולא רק חירות. זכות במובן זה שאסור למנוע מיהודי מלממש את זכותו. עם זאת ההכרזה הזאת אינה קובעת אם מדינת ישראל חייבת לסייע בידי יהודים הרוצים בכך לעלות לישראל, ואם כן – באיזו מידה.
  2. הזכות אינה להתאזרח אלא **לעלות**, כלומר לבוא ארצה ולשהות בה.
  3. הסעיף אינו מגדיר מיהו "יהודי" לצורך זכות זו.
  4. הזכות לשוב מתייחסת אל הטריטוריה ההיסטורית "ארץ ישראל", ולא אל תחום השיפוט של מדינת ישראל.
- על אף ההגדרה הסמלית והרחבה שבסעיף 1, בחר המחוקק לסייג את הזכאות לעלייה בכמה סייגים, המפורטים בסעיף 2 לחוק. **ראשית**, החוק קובע חסם פרוצדוראלי באומרו ש "העליה תהיה על פי אשרת עולה" שיעניק שר הפנים, חסם זה יכול להיות בעל משמעות מעשית, מפני שהוא מעניק לכאורה לשר שיקול דעת נרחב בעניין העלייה. המשמעות של דרישה זו אינה בהירה, ולא ברור אם שיקול הדעת למתן אשרה מוגבל לבירור אם נתמלאו התנאים הקבועים בחוק. **שנית**, החוק קובע כי השר לא יעניק אשרה אם נוכח לדעת כי "המבקש פועל נגד העם היהודי" או "מסכן את בריאות הציבור" או "את בטחון המדינה".

כבר בעת חקיקת החוק היו שמחו על הסייגים וטענו כי הם עומדים בסתירה לסעיף 1. עם זאת הסייגים המהותיים של חוק השבות צרים יחסית, ובוודאי אינם מותירים מקום לשיקולי מדיניות כגון כושר הקליטה של הארץ, יכולות כלכליות או מקצועיות של העולים או יכולת תרומתם הממשית למפעל של הקמת מדינה יהודית בישראל. לכאורה הכריע חוק השבות בבירור נגד מדיניות עלייה סלקטיבית, אולם הלכה למעשה נמשכו בממשלה דיונים בעניין מדיניות העלייה ועיתויה גם לאחר חקיקת החוק. נראה אפוא כי מותר לשר הפנים למנוע כניסת יהודי שהגיע ארצה ומבקש להיכנס אליה רק על פי העילות המנויות בחוק; אולם לממשלה (ולשר) שמור שיקול דעת נרחב יותר בכל הנוגע בייזום עלייה או בסיוע פעיל להבאת זכאי העלייה לישראל. שיקול דעת זה חורג אפוא מעילות אלה.

בענייננו חשוב לציין כי בדיונים על חוק השבות לא התנהל שום ויכוח על **עצם ההצדקה** של העדפת היהודים בעלייה. זו הייתה מובנת מאליה. הדיון היה רק בשאלה **בידי מי תהיה ההחלטה**, על הזכאות לעלייה ועל הגבלתה? החשש המסתמן אינו רק מפני הגבלה לא מוצדקת של עקרון חופש העלייה אלא מפני שימוש לרעה בכוח ההחלטה שיינתן לממשלה או לאחד משריה ומפני הערמת קשיי ביורוקרטיה. החשש היה כי בעלי הסמכות יעדיפו את עליית הקרובים אליהם פוליטית וחברתית וימנעו או יצמצמו עליית אחרים (חשש זה התבסס על מספר מקרים).

חוק האזרחות נחקק לבסוף שנתיים לאחר חוק השבות עקב מחלוקות שליוו אותו. ראוי לציין כי בעוד חוק השבות עוסק בזכות לעלות, חוק האזרחות מבחין בין אזרחות אוטומטית לבין התאזרחות, המתבססת בעיקרה על **שיקול דעת נרחב** של שר הפנים. התנאים הקבועים בחוק מבנים את שיקול דעתו, אולם החוק קובע במפורש כי ההחלטה על מתן האזרחות היא קונסטיטוטיובית, וכי לא כל העומד בתנאים הקבועים בחוק זכאי אכן להתאזרח. כמו כן מחייב החוק את מי שהתאזרח להצהיר אמונים למדינה.

הצדקת עיקרון השבות:

האם היה מוצדק, והאם עדיין מוצדק, לאמץ את אידיאל קיבוץ הגלויות ולאחריו את עקרון השבות?

כלומר: האם מוצדק לקבוע בחוק העדפה ליהודים על פני אחרים בהגירה לישראל?

עקרון השבות קובע שבמסגרת מדיניות ההגירה של ישראל, מותר ונכון להעדיף את בני העם היהודי.

צורה אחת של העדפה היא העיקרון הקבוע כיום בחוק השבות כי "כל יהודי זכאי לעלות ארצה".

ההצדקה העיקרית של עקרון השבות מתבססת על היותו חלק ממדיניות ההגירה, החלה על זרים המבקשים להיכנס למדינה, ולכן אינו כפוף לחובת המדינה שלא להפלות בין אזרחיה על בסיס לאום או דת. אך האם הבחנה זו אכן חזקה? מבחינת המשפט הבינלאומי - התשובה חיובית. אולם מן הבחינה המוסרית יש להודות כי מדיניות עלייה הנותנת העדפה שיטתית ליהודים על פני אחרים, ובעיקר מדיניות המקנה ליהודים זכות לעלות ארצה ולזכות בה באזרחות מיידית ואוטומטית, משפיעה מאוד על רווחת תושבי הארץ. **ראשית**, העדפה כזאת משפיעה על תהליכים דמוגרפיים טבעיים, שהיו אולי מגדילים את חלקו של המיעוט הערבי באוכלוסיית המדינה עד כדי הפיכתו לרוב. **שנית**, הקצאת משאבים לעלייה ולקליטה עלולה לגרוע מהקצאתם לשיפור רווחת תושבי הארץ ואזרחיה. נוסף על כך,

ההנחה המקובלת במשפט הבינלאומי המקנה למדינות סמכויות כמעט לא מוגבלות בנוגע לקביעת מדיניות הגירה אף היא שנויה במחלוקת מוסרית, בעיקר בגלל שיקולי צדק גלובלי ובגלל חשש מאי־שוויון בין מהגרים פוטנציאליים.

כאמור, מבחינת המשפט הבינ"ל, שליטה על הגירה מוכרת כאחד המאפיינים החשובים של מדינה ריבונית. ריבונות אינה יכולה להצדיק את כל סוגי מדיניות ההגירה, אך בדרך כלל אין למי שאינו אזרח המדינה זכות לקבל את אזרחותה, ואין למי שאינו אזרח או תושב קבע של המדינה זכות להיכנס אליה. עם זאת, חוקי ההגירה אינם יכולים להיות מפלים ועליהם להיות ענייניים.

לאור זאת, ראוי לשאול האם הרצון להעדיף את בני קהילת הרוב (או קהילות אחרות החיות במדינה) על פני אנשים המשתייכים לקבוצות אחרות הוא שיקול לגיטימי של מדיניות הגירה?

יש לציין כי הדעות בנושא זה חלוקות, אולם נראה כי הפילוסופיה המדינית בכללותה תומכת בהעדפה כזו, מאותם טעמים המבססים את הזכות להגדרה עצמית.

עיקרון ההגדרה העצמית מכיר בזכות להגדרה עצמית של קבוצות ואף ב "מדינת לאום" - מדינה שבה מממשת קבוצת הרוב הלאומית את זכותה להגדרה עצמית. ואכן, הנרטיב הציוני, שאימצה מדינת ישראל, זוכה בתמיכה בהחלטות האו"ם, רואה את מדינת ישראל כמקום שבו מממש העם היהודי את זכותו להגדרה עצמית. הטיעון המצדיק העדפת יהודים נובע ישירות מזכותם של יהודים להגדרה עצמית. זאת מאחר שמדינת ישראל אכן מעניקה ליהודים החיים בה יתרונות ייחודיים.

ישראל היא המקום היחיד בעולם שבו יכולים יהודים לקיים חיים יהודיים מלאים בכל רובדי החיים, גם הפוליטיים והכלכליים. התרבות הציבורית של המדינה היא יהודית־עברית. שפת המדינה היא עברית. החגים הלאומיים והשיח הציבורי קשורים קשר בל יינתק להיסטוריה ולגורל היהודיים. רק במדינת ישראל היהדות אינה "מופרטת", והיא יכולה להיות חלק מזהותו של אדם בביתו ובצאתו: ורק בישראל צריכים היהודים כיהודים להתמודד עם בעיות של מלחמה ושל שלום ושל הפעלת כוח מדיני לטובת כל חברי הקהילה (יהודים ולא יהודים כאחד). בנוסף, הקהילה היהודית בישראל נהפכה לבלוטת, לגדולה ולמרכזית שבקהילות היהודיות בעולם.

הזכות להגדרה עצמית מדינתית נשענת על העובדה כי בישראל חיה כיום קהילה יהודית גדולה, שיש לחבריה זכות להגדרה עצמית מדינתית. זכותם זו לא תוכל להתממש בצורה תת־מדינתית (כיהודים במדינת כל אזרחיה או במדינה פלסטינית), מפני שהיא לא תאפשר להבטיח את זכויותיהם האישיות של חבריה להגנה על שלומם וזהותם ולא תבטיח את זכותם של בני העם היהודי להגר אליה. רק מדינה שיש בה רוב יהודי ושמתיימת בה תרבות ציבורית יהודית־עברית והשולטת על מדיניות הביטחון וההגירה תוכל להבטיח מימוש זכויות אלה. עקרון השבות יהיה מוצדק כל עוד מתקיימים תנאים אלה וכל עוד יהיה צורך במדינה אשר מדיניות ההגירה שלה תאפשר ליהודים הרוצים בכך להצטרף אליה כדי לחיות בה חיים יהודיים מלאים, או למצוא בה מקלט מפני שהם נרדפים בגלל יהדותם.

העדפה מתקנת: הצדקה צרה יותר לעקרון השבות מתבססת על העיקרון של העדפה מתקנת כלפי יהודים שסבלו בעבר ממצואות שלא הקנתה להם מקום שבו יכלו לממש עצמאות לאומית או להגן על

עצמם מפני לחצי התבוללות או מפני רדיפות, גירוש או השמדה. יתרונו של עיקרון זה כעיקרון מצדיק הוא בכך שהוא מקובל כחריג מוצדק ואף מתחייב, בנסיבות מסוימות, לדרישת השוויון. לכן מדינת ישראל, בעלת הזיקה המיוחדת לעם היהודי, רשאית לנקוט מדיניות המבטיחה יחס נאות ליהודים השרויים במצוקה או הנתונים לרדיפות, בשל זהותם היהודית.

עמדת המשפט הבינלאומי: המשפט הבינ"ל מכיר בזכות להגדרה עצמית ומכיר בזכותה של מדינה לקבוע מי רשאי להיכנס אליה ולהתאזרח בה ובזכותה לעצב את מדיניות ההגירה שלה. עובדה זו אינה מעניקה הכשר לכל מדיניות הגירה באשר היא. אולם, חוק השבות, הוא בבחינת החלטת מדיניות הנמצאת בתחום ההחלטות הלגיטימיות שמדינה ריבונית יכולה לקבל בנוגע למדיניות ההגירה שלה. המדינה רשאית לשקול מגוון שיקולים לטובת הציבור, והיא ריבונית לעצב את קבוצת הרשאים להגר לפי האינטרסים הלאומיים שלה. (המעוניינים בפירוט רב יותר מוזמנים לקרוא את הפרק העוסק בכך במאמר, המתייחס גם לאמנות הבינ"ל השונות).

מנהגי מדינות: מדיניות הגירה ומדיניות התאזרחות המעדיפות את בני הפזורה הלאומית הן עניין שכיח בקרב דמוקרטיות אירופיות. חוקי הגירה המעדיפים במובהק מהגרים מן המוצא האתני של מדינת היעד, נפוצים במגוון צורות באירופה, במדינות כגון: גרמניה, פינלנד, יוון, אירלנד, פולין, הונגריה, בולגריה, סלובקיה, צ'כיה, סלובניה, טורקיה וקראטיה. מתחים על רקע הרצון לשמור על קיומו של רוב לאומי במדינה אחת, לפחות כאשר יש לבני העם האחר מדינה סמוכה משלהם, אינם ייחודיים לישראל ולסכסוך היהודי-ערבי. כאמור, **הרעיון של שתי מדינות לאום שבכל אחת מהן יהיה רוב לאחד הלאומים כדי להבטיח לו שליטה בהגירה ובביטחון עמד ביסוד החלטת החלוקה שהתקבלה באו"ם בכ"ט בנובמבר 1947.**

הטיעון ההיסטורי נגד עקרון השבות: מצדדי טיעון זה (המייחדים אותו רק לישראל ולא לתנועות ומדינות לאום אחרות), אומרים כי גם אם למדינת לאום "רגילה" יש הצדקה לנקוט מדיניות העדפה מסוימת כלפי בני קהילת הרוב שלה, הרי טיעון זה אינו עומד למדינת ישראל שעצם הקמתה כמדינת לאום הוא צורה של גזענות. טענה זו, המופנית רק כלפי מדינת הלאום של היהודים, מתבססת על הטענה כי התנועה הציונית מעצם טיבה הייתה לא מוסרית, וכי המדינה "נולדה בחטא". זאת מאחר שהיא פגעה, וממשיכה לפגוע, בזכות הפלסטינים להגדרה עצמית במולדתם, באופן שדוחק את הפלסטינים שחיו בשטחה ושהפכו פליטים בעקבות הקמתה.

התשובה לטיעון זה היא שהיות וערביי א"י לא היו בשום תקופה קולקטיב מובחן בעל ריבונות, ומכיוון שהייתה ליהודים זכות חוקית להתיישב בא"י בתקופה העותמנית ובתקופת המנדט ובנוסף הקשר ההיסטורי של היהודים לא"י וזכותם להתיישב בה הוכרו על ידי הבריטים (הצהרת בלפור, ועדת פיל) והאו"ם (ההחלטה על הקמת מדינת ישראל). הייתה ליהודים זכות להתיישב בארץ ישראל ולקבץ בה מסה של יהודים, באופן שאפשר להם מאוחר יותר לדרוש הגדרה עצמית. החלטת הערבים להתנגד בכוח כדי למנוע את הקמת המדינה היהודית לאחר החלטת החלוקה שהכירה בשינוי המציאות הדמוגרפית בישראל - הייתה מלחמה לא מוצדקת. הניסיון הפלסטיני לחייב את ישראל לקבל על

עצמה אחריות בלעדית לתוצאות המלחמה דרך ביטול חוק השבות ומתן זכות שיבה לפלסטינים, הינו ניסיון חסר בסיס מוסרי או משפטי.

הסדרי השבות:

סקירת ההתפתחות בחקיקת חוק השבות: בג"ץ שליט, האח דניאל

פרשת רופאיזן "האח דניאל" 1962. אוסוולד (דניאל) רופאיזן, נולד בפולין להורים יהודים וגדל כיהודי. בזמן מלחמת העולם השנייה התחפש לגרמני־נוצרי ושימש מזכיר בתחנת המשטרה הגרמנית בעיירה מיר. במסגרת עבודתו זו הודיע ליהודים שבגטו על כוונות הגרמנים לחסל את הגטו, ועל סמך ידיעות אלה נמלטו רבים וכמה מהם ניצלו. בשנת 1942 לאחר שזהותו נחשפה, ברח רופאיזן למנזר קתולי והמיר את דתו. לאחר המלחמה, בשנת 1945 הצטרף רופאיזן למסדר הכרמליתים והיה לכומר, בהמשך ביקש לשרת במנזר הכרמליתים בישראל. ואכן הגיע ארצה בשנת 1958 וכיהן ככומר במנזר קתולי בחיפה. רופאיזן פנה לשר הפנים וביקש לקבל אשרת עולה כיהודי. בקשתו נדחתה. לרופאיזן היה חשוב להדגיש את תחושת שייכותו **לעם היהודי** (אף שהתנצר) והוא עתר לבג"ץ בטענה כי הוא יהודי ולמרות המרת דתו לנצרות לא חדל לראות את עצמו כיהודי לאומי הקשור לעם היהודי. בית המשפט דחה את בקשתו וקבע (ברוב של ארבעה נגד אחד) שהמבחן להשתייכות אדם לעם היהודי על פי חוק השבות אינו סובייקטיבי (תלוי רק בתחושת השייכות של העותר) וגם איננו הלכתי (שכן לפי ההלכה יהודי מומר נותר יהודי לצרכים מסוימים), אלא אובייקטיבי "עממי". כלומר התפיסה המקובלת בציבור היא שאדם שהתנצר אינו יהודי עוד, מפני שחוק השבות הוא חוק חילוני, ולכן יש לפרש את המונחים שבו לפי משמעותם הרגילה, המקובלת בעם.

פרשת בנימין שליט 1968: בבג"ץ שליט ביקש העותר לרשום את ילדיו במרשם האוכלוסין כ"יהודים" בסעיף הלאום (וכ"חסרי דת" בסעיף הדת) אף שאמם לא הייתה יהודייה. בית המשפט קיבל את העתירה ברוב של חמישה נגד ארבעה, וציווה על פקיד הרישום לרשום את ילדי העותר כ"בני הלאום היהודי וחסרי דת". בתגובה לבגץ שליט הוכנס **תיקון לחוק בשנת 1970** ולראשונה נקבעה **בחוק** הגדרה למושג "יהודי" - **"מי שנולד לאם יהודייה או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת"**. נוסף על כך הרחיב התיקון את מעגל הזכאים לעלייה כך שיכלול גם בן ונכד של יהודי, בן זוג של יהודי, בן זוג של בן של יהודי ובן זוג של נכד של יהודי. לכל אלה הוענקו זכויות עלייה עצמאיות ושוות (בסיווג אחד: אדם שהיה יהודי והמיר את דתו מרצון). יש לציין כי התיקון החדש לא כלל את המילה "כהלכה" לאחר המילים "או שנתגייר", זאת בניגוד להנחיות שר הפנים משנת 1960 התוצאה המשולבת היא כי החוק מגדיר באורח צר, הלכתי כמעט "יהודי" אך מאפשר עלייה רחבה, לרבים שאינם יהודים על פי הגדרה זו ואף אינם קשורים קשר כלשהו אל שאיפת העם היהודי לממש את זכותו להגדרה עצמית בישראל. החוק אף דוחה את הגישה שאימצ בית המשפט הן בפרשת רופאיזן הן בפרשת שליט, שבשתייהן הפרידו את זיהויו של אדם כיהודי לשני רכיבים: דת ולאום.

פרשת סטמקה: זכותו של אזרח להקנות מעמד לבן זוג זר:

פרשה זו עוסקת בדרישתה של ישראלית להעניק מעמד אזרחי לבן זוגה הלא יהודי על בסיס חוק השבות. עקרונית, שאלת זכותו של אזרח להקנות מעמד לבן זוגו הזר כלל לא הייתה אמורה להיות

חלק מן הדיון בעלייה על פי חוק השבות. זאת מפני שאם הזר הוא יהודי או זכאי עלייה, יש לו זכות עלייה עצמאית על פי החוק, בעוד שאם אינו כזה - אמורים לחול עליו הסדרי ההתאזרחות של קרובי משפחה על פי סעיף 7 לחוק האזרחות. אלא שעד שנת 1996 המדיניות הייתה לאפשר לאזרחים יהודים, אף אם לא עלו לארץ או בלא קשר לעלייתם להעניק אזרחות מכוח שבות לבני זוגם הזרים. לימים. שינתה המדינה את מדיניותה וכיום היא איננה מכירה בתחולת חוק השבות על מקרים כאלה. שתי סיבות עיקריות הובילו לשינוי: **ראשית**, הפרשנות הקודמת אפשרה לאזרחי ישראל היהודים לחייב את המדינה להקנות מעמד ללא יהודים שהפכו לבני משפחתם באמצעות נישואים אף שלא בהקשר עלייתם שלהם לארץ. המדינה לא חפצה לאבד את שליטתה על מתן מעמד לזרים בדרך זו. **שנית**, מציאות זו הפלתה בין אזרחי ישראל היהודים - היכולים להקנות מעמד לבני משפחה זרים שלא בהקשר של עלייה משותפת - לבין אזרחי המדינה הלא יהודים שלא עומדת להם זכות זו. בית המשפט טען בנימוקים לפסיקה כי תכלית החוק היא קיבוץ גלויות והשבת יהודים ארצה, בד בבד עם הרצון לשמור על שלמות משפחותיהם המעורבות של יהודים ולעודדם לעלות ארצה בלי שיסתכנו בפיצול בפועל או בפיצול במעמד משפטי. **אין לתכלית זו ולא כלום עם בן זוג לא יהודי של אזרח ישראלי, ולכן חוק השבות אינו חל עליו.** בית המשפט ביסס את פרשנותו גם על עקרון השוויון, וטען שאין זה צודק להעדיף יהודי־ישראלי על פני ישראלי שאינו יהודי, כך שהראשון יורשה להקנות זכויות שבות לבן זוגו הלא יהודי, ואילו האחרון לא יוכל לעשות כן.

בהמשך סוקר המאמר את הנושאים הבאים:

דרכים לעידוד עליה ובדיקת יהדותם של המועמדים לעלייה. מדיניות העליה של ישראל, התמודדות הממסד עם נושא יהדותם (או אי יהדותם) של העולים, בחינה ביקורתית של האופן בו מיושם חוק השבות היום ושל האופן בו עמדה ישראל בהכרזת מגילת העצמאות, סקירת היבטים משפטיים, רמת ההסדרה החוקית הדרושה לחוק (חוק/חוקה) והמלצות מדיניות לעתיד. מבין נושאים אלה נראה שראויה לתשומת לב מיוחדת הצעתה של הכותבת **להפריד בין הזכות של כל יהודי ובני משפחתו לעלות לישראל ובין מתן האזרחות המיידית.** וביתר פירוט: המחברת סוברת שהקניית זכות אוטומטית ליהודים לעלות ארצה, בשל זהותם הלאומית, מוצדקת. אולם אין הצדקה דומה לאזרחות המיידית והאוטומטית שהעולים מקבלים. לדעתה, מספר שנים של תושבות במדינה תוך כדי השתלבות בתרבות, בכלכלה ובחברה, יספקו בסיס איתן ומהימן יותר לאזרחות הישראלית המוענקת בסופן בין המבחנים אותם מציעה המחברת, נמצאת גם הדרישה של הצהרת נאמנות למדינה על פי סעיף (5 ג) של חוק האזרחות. כמו כן סבורה המחברת שיש לצמצם את תחולתו של החוק על בני משפחה שאינם יהודים למשפחה הגרעינית בלבד, ולהגביל את מדיניות עידוד העלייה בעתיד כך שתייחס חשיבות רבה יותר לזיקה אמתית ומוכחת של המועמד לעלייה לעם היהודי ולחיים יהודיים.

5. אתיקה צבאית וצה"ל

שאלות מנחות:

- מהי הבעייתיות שיוצר העימות המוגבל?
- לפי אילו דינים בינ"ל מתנהל העימות בין ישראל לארגוני הטרור?
- מהי מדתיות,מדוע נדרשת תגובה מידתית וכיצד היא נמדדת?
- האם יש נרטיב מוסכם לתיאור הסכסוך בין ישראל לפלסטינאים? מהי הבעייתיות בהיעדרו של נרטיב?
- מהו מעמדה המשפטי של האוכלוסייה האזרחית בעימות המוגבל?

הקוד האתי של צה"ל

צבא ההגנה לישראל הוא צבאה של מדינת ישראל. צה"ל פועל בכפיפות לרשויות השלטון האזרחי הדמוקרטי, ובכפוף לחוקי המדינה. מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל ועל עצמאותה, ולסכל מאמצי אויב לשבש את אורח החיים התקין בה. חיילי צה"ל מחויבים להילחם, להקדיש את כל כוחותיהם, ואף לחרף את נפשם להגנת מדינת ישראל, אזרחיה ותושביה. חיילי צה"ל יפעלו עפ"י ערכי צה"ל ופקודותיו, תוך שמירה על חוקי המדינה וכבוד האדם, וכיבוד ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

"רוח צה"ל" - הגדרה ומקורות

"רוח צה"ל" הוא תעודת הזהות הערכית של צה"ל, אשר ראוי שתעמוד ביסוד הפעולות של כל חייל וחיילת בשירות סדיר ובשירות מילואים. "רוח צה"ל" וכללי הפעולה הנגזרים ממנו הם הקוד האתי של צה"ל. "רוח צה"ל" ישמש את צה"ל, על חייליו, מפקדיו, יחידותיו וחילותיו, בעיצוב דפוסי הפעולה שלהם. על פי "רוח צה"ל" ינהגו, יחנכו ויבקרו את עצמם ואת זולתם.

"רוח צה"ל" יונק מארבע מקורות:

- מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא ההגנה לישראל.
- מסורת מדינת ישראל על עקרונותיה הדמוקרטים, חוקיה ומוסדותיה.
- מסורת העם היהודי לדורותיו.
- ערכי מוסר אוניברסאליים המבוססים על ערך האדם וכבודו.

ערכי היסוד

הגנת המדינה, אזרחיה ותושביה - מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל, על עצמאותה ועל ביטחון אזרחיה ותושביה.

אהבת המולדת ונאמנות למדינה - ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת המולדת והמחויבות והמסירות למדינת ישראל - מדינה דמוקרטית המהווה בית לאומי לעם היהודי - לאזרחיה ולתושביה.

כבוד האדם - צה"ל וחייליו מחויבים לשמור על כבוד האדם. כל אדם הוא בעל ערך שאינו מותנה במוצא, בדת, בלאום, במין, במעמד ובתפקיד.

הערכים:

דבקות במשימה וחתירה לניצחון - החייל יילחם ויפעל באומץ לב נוכח כל הסכנות והמכשולים שבפניו, וידבק במשימתו בנחישות ובתבונה, עד כדי חירוף הנפש.

אחריות - החייל יראה עצמו שותף פעיל בהגנה על ביטחון המדינה, אזרחיה ותושביה. החייל יפעל תוך גילוי מתמיד של מעורבות, יוזמה ושקיפה, בשיקול דעת ובמסגרת סמכותו, כשהוא נכון לשאת באחריות לתוצאות פעולותיו.

אמינות - החייל יציג דברים כהווייתם, בשלמות ובדייקנות, בתכנון, בביצוע ובדיווח, ויפעל כך שרעיו ומפקדיו יוכלו לסמוך עליו בביצוע המשימות.

דוגמה אישית - החייל ינהג על פי הנדרש ממנו ויקיים את שהוא דורש מזולתו, מתוך הכרה ביכולתו ובאחריותו, בצבא ומחוצה לו, להוות דוגמה ראויה.

חיי אדם - החייל ינהג באופן מושכל ובטיחותי בכל פעולותיו, מתוך הכרה בחשיבותם העליונה של חיי אדם. בעת לחימה יסכן את עצמו ואת רעיו במידה הנדרשת לביצוע המשימה.

טוהר הנשק - החייל ישתמש בנשקו ובכוחו לביצוע המשימה בלבד, אך ורק במידה הנדרשת לכך, וישמור על צלם אנוש אף בלחימה. החייל לא ישתמש בנשקו ובכוחו כדי לפגוע בבני אדם שאינם לוחמים ובשבויים, ויעשה כל שביכולתו למנוע פגיעה בחייהם, בגופם, בכבודם וברכושם.

מקצועיות - החייל ישאף לרכוש את הידע המקצועי ואת המיומנויות הנדרשים לביצוע תפקידו, וישמם תוך חתירה לשיפור מתמיד של הישגים האישיים והיחידתיים.

משמעת - החייל יפעל כמיטב יכולתו לביצוע מלא ומוצלח של הנדרש ממנו עפ"י הפקודות ועל פי רוחן. החייל יקפיד על מתן פקודות חוקיות בלבד, ולא יציית לפקודות בלתי - חוקיות בעליל.

רעות - החייל יפעל מתוך אחווה ומסירות לחבריו לשירות, ויחלץ תמיד לעזרתם כשהם זקוקים לו או תלויים בו, חרף כל סכנה וקושי, עד כדי חירוף הנפש.

שליחות - החייל יראה בשירותו הצבאי שליחות; יהיה נכון לתרום כל שביכולתו להגנת המדינה, אזרחיה ותושביה. זאת בהיותו נציג של צה"ל הפועל מתוקף ובמסגרת הסמכויות שניתנו לו על פי פקודות הצבא.

מבצע "עופרת יצוקה" ותורת המלחמה הצודקת

אסא כשר, תכלת 35, אביב התשס"ט / 2009

מאמר זה נכתב על רקע תוצאות מבצע "עופרת יצוקה" והביקורת הפנימית והבינ"ל שעוררו כלפי ישראל. על מנת להתמודד עם הטענות שהושמעו נגד ישראל, ובכללן הטענות כנגד עצם מוסריותה של היציאה למבצע, היקף הפגיעה באזרחים ומדתיים של הפעולה, פונה מחבר המאמר לבירור הדרישות המוסריות, האתיות והמשפטיות שחייבו את מקבלי ההחלטות ואת מבצעי הפקודות. יש לציין כי דרישות אלה קדמו למבצע, על כל היבטיו, ואינן תלויות בעובדות הספציפיות בדבר "עופרת יצוקה", שלא היו בנמצא בזמן כתיבת המאמר.

כלי המבחן אותו מגייס המחבר לבירור סוגיות אלה הוא "תורת המלחמה הצודקת" זוהי אינה דוקטרינה הקיימת בנוסח אחד ויחיד ובפרשנות אחת ומחייבת, אלא משפחה של מושגים (כגון "לוחמים" או "מידתיות"), הבחנות (כגון זו שבין מטרות צבאיות למטרות לא־צבאיות) וכללים (כגון זה הקובע שבמהלך לחימה אסור לפגוע בחיילי אויב לאחר שנכנעו). במאמר מונה המחבר אחד לאחד את כללי תורת המלחמה הצודקת ובוחן לאורם את פעולות צה"ל, בסופה של הבחינה מגיע המחבר למסקנה שהביקורת על צה"ל אינה מוצדקת ואף מעוותת.

בתקציר להלן הבאתי את תמצית כללי המלחמה הצודקת, המעוניינים בהסברים ובציודקים לפעילות צה"ל ביחס לכל אחד מהכללים, - ימצאו אותם במאמר.

תורת המלחמה הצודקת - חובות חיצוניים - יחסים בין המדינה ובין מה שמחוצה לה

העיקרון הראשון של תורת המלחמה הצודקת, בהקשר הנוכחי, הוא **עקרון הנימוק המוצדק (1)**. מדינה חייבת להיות בעלת הצדקה מכרעת לביצוע פעילות צבאית כנגד מדינה, ישות, ארגון או בני אדם יחידים מעבר לגבולותיה. מבחינה מוסרית, ההצדקה המכרעת היחידה לביצוע פעולה כזו היא ההגנה העצמית. מדינה היוצאת למלחמה או למבצע צבאי יכולה להצדיק אפוא מהלך זה אם ביכולתה להראות כי פעלה על יסוד זכותה להגנה העצמית. עם זאת, תורת המלחמה הצודקת אינה מסתפקת בדרישה שהפעילות הצבאית תתקיים לשם הגנה עצמית. זהו תנאי הכרחי לצדקת המלחמה, אולם אינו **מספיק**. קו המחשבה המוסרי הוא ברור: מבצע צבאי הוא פעילות הרת־סכנות לחיי האדם, לבריאותו, לשלמו, לרכושו ולחירויותיו. אם תיתכן הגנה עצמית אפקטיבית ללא הפעלת כוח צבאי, כי אז היא עדיפה על פני פתרונות הכרוכים בגרימת הרס, סבל ומוות. לשימוש בכוח צבאי יש הצדקה רק כאשר מוצו כל הדרכים החלופיות להשגת המטרה של הגנה עצמית אפקטיבית. זהו **עקרון האמצעי האחרון (2)** של תורת המלחמה הצודקת.

עקרון הכוונות הראויות (3) תובע מן המדינה שלא זו בלבד שתצא למלחמה מטעמים מוצדקים אלא גם שכל כוונותיה הנלוות, ברמה הכוללת, תהיינה כאלה. כך למשל נקמה איננה כוונה ראויה, לעומתה הרתעה הינה ראויה בתנאי שהיא תוצר לוואי של הזכות להגנה עצמית (למשל) ולא מטרה בפני עצמה.

עקרון סיכויי ההצלחה (4) שולל הפעלת כוח צבאי, המביאה עמה מוות, סבל וחורבן, אם היא מועדת מראש לכישלון, לכן, אי־אפשר להצדיק מלחמה "סמלית".

מדתיות (5+6) - מונח שהוזכר שוב ושוב בהקשר של המבצע בעזה - נדרשת בשני עקרונות שונים של תורת המלחמה הצודקת. מדתיות נדרשת גם בהקשר של ההחלטה על יציאה למלחמה או למבצע צבאי וגם בהקשר של פעולות צבאיות בעלות אופי מסוים. לדרישה הראשונה נקרא **עקרון המידתיות הכוללת**, ונדון בה להלן. אל הדרישה השנייה - **עקרון המידתיות הנקודתית** העוסק במקרים ברמת החייל הבודד - נתייחס בהמשך הדברים. הדרישה למידתיות אינה דרישה לאיזון מספרי כלשהו. בחינה מוסרית של מדתיות בהקשר של מבצע צבאי צריכה להתמקד בשאלה אם התוצאות החיוביות של המבצע, בצד האחד של החזית, מצדיקות, מנקודת המבט המוסרית, את התוצאות השליליות בצד האחר. **עקרון המידתיות הכוללת** תובע שהתשובה לשאלה זו תהיה חיובית. התוצאות החיוביות של המבצע בצד היוזם נמדדות במונחי ההגנה שהוא סיפק לאזרחי המדינה ולה עצמה, בהווה ובעתיד הקרוב. מנגד, התוצאות השליליות של המבצע נמדדות במונחי המוות, הסבל וההרס שנגרמו בגללו בצד השני. חשוב להדגיש שההשוואה הזאת אינה מסתמכת על חישובים מספריים, אלא על הערכת האיזונים הנתונים והאמצעים שמן ההכרח להשתמש בהם כדי לסכל את האיזונים הללו. טענות בדבר אי־מידתיות מנוסחות, לעתים, במונחים של "שימוש מופרז בכוח". כדי להצדיק טענות ממין זה צריך להצביע על אפשרות חלופית לשימוש בכוח, שיהיה: א. מופחת, כלומר - לא־מופרז; ב. אפקטיבי, כלומר - יספק את ההגנה הדרושה מפני האיום הנתון (כדי להעריך אפקטיביות כזו, יש צורך במידע מודיעיני, שמעצם טיבו אינו נגיש לרבים); ג. זמין בנסיבות הדורשות זאת, או שמן הראוי שיהיה זמין בהן.

תורת המלחמה הצודקת חובות פנימיים - בין המדינה ובין מוסדותיה, הסדריה ואזרחיה. המרכיב החשוב ביותר של מערכת היחסים בין המדינה לאזרחיה הוא **חובת ההגנה העצמית(7)**. חובה עליונה של כל מדינה דמוקרטית מתוקנת היא להגן היטב על אזרחיה (וכן על כל מי שנמצא בתחום שליטתה) מפני כל סכנה הנשקפת לחייהם, לבריאותם, לשלומם ולאורח החיים התקין שלהם מפעולות אלימות, הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך. בהיותה מדינה דמוקרטית, עליה למלא את החובה הזאת תוך שמירה נאותה על כבודו של כל אדם באשר הוא אדם. יש לציין כי גם החיילים נכללים בחובה זו.

עקרון המידתיות הנקודתית. עקרון זה נדרש כשמדובר בפעילות צבאית מסוימת הכרוכה בסיכון אזרחי אויב שלא נשקף מהם כל איום. בדומה לעקרון המידתיות הכוללת, גם עקרון המידתיות הנקודתית קשור בשאלה אם התוצאות החיוביות של הפעילות, בצד האחד, מצדיקות, מנקודת המבט המוסרית, את התוצאות השליליות שלה בצד האחר.

עקרון ההבחנה (8): עקרון ההבחנה מצייד את הלוחם בשלושה סטנדרטים שונים האמורים להנחות במסגרת הפעילות הצבאית:

א. סטנדרט התנהגות לנוכח קבוצה של לוחמי אויב בלבד.

ב. סטנדרט התנהגות לנוכח קבוצה של אזרחי אויב שאינם לוחמים, שאינם משתתפים בלחימה ואינם סמוכים ללוחמי אויב.

ג. סטנדרט התנהגות לנוכח קבוצה של אזרחי אויב, שחלקם לוחמי אויב וחלקם אינם לוחמי אויב.

חשוב להבין כי איננו מבחינים כאן בין בני אדם אלא בין סטנדרטים של התנהגות במצבים שונים. סטנדרט א' מרשה ללוחמים לפגוע בלוחמי אויב באופן חופשי, בלי להתחשב במיידיות הסכנה הנשקפת מהם - בהסתייגויות אחדות, הנוגעות לפצועים, לשבויי מלחמה, לצוותים רפואיים ולכוהני דת. סטנדרט ב' אוסר על פגיעה באזרחי אויב שאינם מעורבים כלל בלחימה ואף אינם סמוכים ללוחמי אויב. **האיסור הזה הוא מוחלט.** סטנדרט ג' מתיר פגיעה בלוחמי אויב, גם אם היא מעמידה בסכנה אזרחים סמוכים להם.

תגובות - מבצע "עופרת יצוקה" ותורת המלחמה הצודקת

אורי אבנרי, אסא כשר

תכלת 36, קיץ התשס"ט / 2009

<http://www.tchelet.org.il/article.php?id=455>

בעקבות מאמרו של אסא כשר לעיל נכתבו מספר מכתבי תגובה למערכת "תכלת" להלן תמציתם:

אורי אבנרי: כשר דן במאמרו בשתי סוגיות עיקריות: שאלת המוסריות של עצם היציאה למלחמת עזה ושאלת המוסריות של התנהלות הצבא במהלכה. אלך בעקבותיו. כשר מסכים עם הטענה שמותר למדינה לצאת למלחמה רק לשם הגנה עצמית ורק כאשר המלחמה היא "אמצעי אחרון", כלומר אחרי ש"מוצו כל הדרכים החלופיות" להשגת המטרה הצודקת. העילה הרשמית למלחמה הייתה ירי הטילים מרצועת עזה על אזרחי ישראל. מובן מאליו שחובת המדינה הייתה להגן על אזרחיה מפני ירי הטילים. אך האם נוסו כל הדרכים להשגת המטרה הזו ללא מלחמה? כשר עונה בלי היסוס ב"הן" מוחלט, והטענה המכרעת שלו היא ש"אין הצדקה לתבוע מישראל לקיים משא ומתן ישיר עם ארגון טרור שאינו מכיר בה ושולל את עצם זכותה להתקיים".

טענה זו אינה עומדת במבחן ההיגיון. משא ומתן אין מטרתו להביא להכרה של החמאס בישראל ובזכות קיומה (מי צריך את זה?), אלא להפסיק את ירי הטילים על אזרחי ישראל. במשא ומתן כזה, הצד השני היה דורש להסיר את המצור מעל אוכלוסיית עזה ולפתוח את המעברים. יש יסוד להשערה שניתן היה להגיע לידי הסדר על בסיס זה, שהיה כולל גם את חילופי השבויים. הוא גם אינו מתמודד עם הטענה שהמבצע כולו היה פעולת עונשין. דוברים רשמיים דיברו במהלכו על הצורך לקבוע "תג מחיר" גבוה - כלומר לחולל הרג והרס לא כדי לפגוע ב"טרוריסטים" עצמם, אלא כדי להפוך את חיי האוכלוסייה לגיהנום, מתוך הנחה שאז תתקומם ותפיל את החמאס. מהי מידת המוסריות של אסטרטגיה כזאת?

ולענייננו: השאלה המוסרית היסודית המתעוררת לגבי ההתנהלות הצבאית בשטח נוגעת למצב שבו החיילים עומדים מול מטרה שיש בה לא רק לוחמי אויב, שמותר לפגוע בהם, אלא גם אזרחים שאינם לוחמים ושאסור לפגוע בהם. כשר מביא כמה דוגמאות אופייניות למצב כזה - למשל בית שיש בו גם "טרוריסטים" וגם אנשים שאינם לוחמים. האם להפעיל נגדו מטוס או תותח, שיהרוג את כל היושבים בו, או לשלוח חיילים שיסכנו את חייהם ויהרגו רק את הלוחמים? תשובתו של כשר היא כי אין הצדקה לסיכון חיי החיילים שלנו כדי להציל אזרחי אויב, כלומר יש לנקוט התקפה אווירית או ארטילרית. המדינה כולה שמעה בזמן אמת כיצד פגז של תותח חדר לדירתו של רופא והרג את רוב בני משפחתו. לפי העדויות (הפסולות בעיני כשר) של אזרחים פלסטינים ושל משקיפים זרים, מקרים רבים כאלה אירעו במהלך המבצע.

לא נתחמק מן השאלה המוסרית הקשה ביותר: האם מותר לסכן חיילים כדי להציל נשים וילדים של האויב? תשובתו של כשר חד־משמעית: אסור בהחלט. המשפט החשוב ביותר במאמר כולו הוא: "לפיכך, בדילמה שעל הפרק, צריכה המדינה להעדיף את חיי חייליה על פני חיי שכניו [הלא־לוחמים] של הטרוריסט". למעשה, נאמר כאן כי אם דרוש הדבר כדי למנוע אבידות בקרב חיילינו, כי אז מותר להרוג אזרחי אויב בלי הגבלה.

זהו העיקרון שעל פיו פעל צה"ל במלחמת עזה - וככל הידוע לי הייתה זו הפעם הראשונה. כשר כותב בפירוש שמוצדק להרוג ילד פלסטיני הנמצא בחברת מאה "טרוריסטים", שכן ה"טרוריסטים" עלולים להרוג ילדים בשדרות. אבל במציאות מדובר בהריגת מאה ילדים פלסטינים הנמצאים בחברת "טרוריסט" אחד.

אם נפשיט את תורתו של כשר מכל הפלפולים, יישאר הכלל הפשוט הבא: על המדינה להגן בכל מחיר על חיי חייליה ("אזרחים לובשי מדים"). הכלל הזה מוביל בהכרח לטקטיקה של הריגת כל אדם והריסת כל מבנה העלול לסכן חייל - כלומר יצירת שטח ריק מאדם ומבניינים לפני הצבא המתקדם. אדם מוסרי יכול לגזור מכך רק מסקנה אחת, המנוגדת לגמרי לזו של כשר: מכאן והלאה, כל החלטה לצאת למלחמה בשטח בנוי היא פשע מלחמה.

אורי אבנרי

אסא כשר משיב:

אעבור עתה לתגובות על אחדות מן הטענות של אבנרי כנגד נקודות מסוימות במאמרי.

א. "לפי גרסתו של אסא כשר", טוען אבנרי, "מול 'טרוריסטים' הכול מותר". לא היו דברים מעולם. כבר בפתח מאמרי אני מצביע על החובה "לבחון באופן מיוחד כל מרכיב של המבצע שיש לו היבט ערכי. אלה הם בעיקר החלטות, פקודות ומעשים שיש מקום לשאול אם הם מבטאים בצורה הולמת את עקרונות המוסר של מדינת ישראל, את ערכי האתיקה של צה"ל ושל השב"כ ואת הדינים שישראל חייבת בשמירתם". אף אחד מן העקרונות, הערכים והדינים הללו אינו מוביל למסקנות בנוסח "הכול מותר", וגם במאמרי עצמו אין שום ביטוי כזה.

ב. במאמרי דנתי בשאלה "האם ההחלטה על היציאה למבצע 'עופרת יצוקה' עמדה בדרישה של עקרון האמצעי האחרון" להשגת המטרה של הגנה עצמית אפקטיבית. לדברי אבנרי, השבתי על שאלה זו "בלי היסוס ב'הן' מוחלט, והטענה המכרעת [שלי] היא ש'אין הצדקה לתבוע מישראל לקיים משא ומתן ישיר עם ארגון טרור שאינו מכיר בה ושולל את עצם זכותה להתקיים". לא היו דברים מעולם. כיוון שאין בידיי אינפורמציה מלאה ומדויקת בנוגע למגעים המדיניים, התבטאתי בזהירות: "ירי הטילים המתמשך מצד ארגוני הטרור בעזה והימנעותה המתמשכת של המדינה המותקפת מתגובה צבאית רחבת היקף יצרו יחדיו חזקת הצדקה להחלטתה של ישראל לצאת למבצע צבאי כאמצעי אחרון".

אבנרי מעלה את האפשרות של קיום משא ומתן ישיר עם החמאס כאמצעי שממשלת ישראל לא השתמשה בו לפני שיצאה למבצע צבאי רחב היקף. עניתי על הטענה הזאת במאמרי. ראשית, אין הצדקה מוסרית לדרוש ממדינה להעניק לגיטימציה, במשא ומתן ישיר, לארגון המעוניין בהשמדתה, בגלוי ובמפורש, ופועל לפגיעה באזרחיה, בכוונה ובהתמדה. לגיטימציה כזו היא תשתית מוצקה להמשך הפעילות העוינת של הארגון כנגד המדינה ואזרחיה. משא ומתן ישיר עם החמאס אינו אמצעי להפגת סכנות, אלא מכשיר להגברתן. תגובה מוכרת לטענה זו היא כי במשא ומתן ישיר מכיר החמאס למעשה בישראל. זוהי טענה שגויה, מפני שהבעיה היסודית אינה ההכרה המעשית של החמאס בישראל, אלא הכרתו העקרונית בזכותה של ישראל להתקיים כאן כמדינתו העצמאית של העם היהודי. הכרה כזו אינה משתמעת ממשא ומתן ישיר על הפסקת אש. שנית, משא ומתן עקיף אמנם אינו מעניק לגיטימציה, אבל הוא עשוי לעזור בהפגת סכנות. לפיכך, משא ומתן עקיף הוא אמצעי

שראו לנסות ולהשתמש בו לפני יציאה למבצע צבאי רחב היקף. משא ומתן עקיף אכן התנהל, אך לא הפיג את הסכנות האורבות לתושבים המותקפים באש החמאס.

ג. אבנרי טוען שאינני "מתמודד עם הטענה שהמבצע כולו היה פעולת עונשין". לא היו דברים מעולם. "תנאי הכרחי לצדקת המלחמה", כך כתבתי, הוא "שהפעילות הצבאית תתקיים לשם הגנה עצמית". פעולת ענישה אינה בגדר פעולה להגנה עצמית ולכן אינה מוצדקת. הזכרתי "נקמה היסטורית" וכיוצא בזה בתור כוונות פסולות הפוגעות בצדקת המלחמה. הטענה שהמבצע נועד להיות "פעולת עונשין" היא טענה פרשנית המתחזה לטענה עובדתית.

ד. אבנרי מתרעם על כך שאינני "מאמין לדיווחים הפלסטיניים והבינלאומיים על ממדי ההרג וההרס". לא מקובלת עליו הטענה שלי ש"אי־אפשר להשלים שום הערכה מוסרית, אתית או משפטית של מבצע צבאי כלשהו לפני תום הבדיקה הנדרשת של הרקע המדיני והתחקיר הנדרש של הפעילות הצבאית המקצועית". כאן מתגלה האופי הבלתי מוסרי של אחד מן המרכיבים המרכזיים בסגנון התעמולה של אבנרי. לדבריו, "חקירה המסתמכת רק על עדויות החיילים והמפקדים, ולא על עדויות הקרבנות, היא מגוחכת". לכן, התחקיר הצבאי אינו אמין. לעומת זאת, טוען אבנרי, בדיקה המסתמכת רק על עדויות פלסטינים בעזה, ולא על עדויות חיילים ומפקדים, היא אמינה בהחלט, ממש "דיווח". הנה ביטוי מובהק של מוסר כפול.

ה. בחלק האחרון של דבריו עוסק אבנרי ב"שאלה המוסרית הקשה ביותר: האם מותר לסכן חיילים כדי להציל נשים וילדים של האויב?". מבלי לנתח בפרוטרוט את שפע הפרכות המופיעות בפסקאות האחרונות במכתבו של אבנרי, ראוי להבהיר כמה נקודות מרכזיות בעמדתו, ולא אחזור על כל הטיעונים שעליהם היא נשענת.

ראשית, יש להבחין בין פעילות צבאית בטריטוריה שמצויה בשליטה אפקטיבית של ישראל ובין פעילות צבאית בטריטוריה שאינה בשליטה אפקטיבית של ישראל. במצב של שליטה ישראלית אפקטיבית, האחריות להבחנה בין הטרוריסט ובין שכניו מונחת על כתפיה של ישראל, משום שהיא השליט האפקטיבי. במצב מסוג זה, פעילות צבאית כנגד טרוריסט היא בעלת אופי שיטורי, שאינו מצדיק פגיעה אגבית בחיי שכניו. בתנאים אלה, ייתכן סיכון לחיי חיילים כדי להימנע מפגיעה בחיי שכניו של הטרוריסט, בדיוק כשם שייתכן סיכון לחיי שוטרים כדי להימנע מפגיעה בחיי שכניו של הפושע הפלילי. לעומת זאת, במצב שבו אין לישראל שליטה אפקטיבית, האחריות להבחנה בין הטרוריסט ובין שכניו אינה מונחת על כתפיה, שהרי היא אינה השליט האפקטיבי, ולכן אופי הפעילות יהיה שונה.

שנית, מי שרוצה לתאר את עמדתנו במונחים של "היעד הוא... מלחמה של אפס אבידות", כלשונו של אבנרי, חייב לתאר אותה בשלמות במונחים של "היעד הוא מלחמה של אפס נפגעים בין אזרחי המדינה, אפס נפגעים בין החיילים ואפס נפגעים בין שכניהם של הטרוריסטים". האחריות של המדינה, במבצע דוגמת "עופרת יצוקה", היא משולשת: למזער את הפגיעה באזרחי המדינה המותקפים, להקטין את הפגיעה בחיילים הלוחמים באויב ולצמצם את הפגיעה בשכניהם של הטרוריסטים.

שלישית, האחריות למזעור הפגיעה בשכנים, ככל שאינם מעורבים בטרור, יוצרת חובה להשתדל ולהרחיק את השכנים מן הטרוריסטים. צה"ל עשה זאת בדרכים אחדות, חלקן חסרות תקדים באופיין ובמאמץ שהושקע בהכנות ובביצוע.

רביעית, אם יש סתירה בין הניסיון למזער את הפגיעה בחיילים ובין הניסיון למזער את הפגיעה בשכנים הלא־מעורבים בטרור, כי אז ראוי, באופן מוסרי ואתי, לתת עדיפות לניסיון לצמצם את הפגיעה בחיילים תוך המשך המאמץ ההולם להקטין ככל האפשר את הפגיעה בשכנים הלא־מעורבים בטרור.

חמישית, הפעילות הצבאית לנוכח פני האויב מסכנת, מעצם טיבה, את חיי החיילים. במצבי הלחימה של מבצע "עופרת יצוקה" נשקפה לחיילים סכנה מירי צלפים, ממטעני צד, מפצצות מרגמה, מטילים מסוגים שונים, ממטעני גחון, ממבנים ממולכדים, ממנהרות פיגוע וחטיפה ומעוד כהנה וכהנה איומים. אפשר להצדיק סיכון כזה של חיי החיילים מפני שהוא כורח הלחימה באויב. פעילות במצב של סכנות אלה, הנשקפות לחייל ממילא, תכלול גם מאמצים להקטין את הפגיעה בשכניו של הטרוריסט, ככל שאינם כרוכים בהגדלת הסיכון לחיי החיילים, מעבר למה שנשקף להם בין כה וכה.

על רקע זה, ברור שאין שחר לטענה של אבנרי שעמדתו מובילה "בהכרח לטקטיקה של הריגת כל אדם והריסת כל מבנה העלול לסכן חיי חייל - כלומר, יצירת שטח ריק מאדם ומבניינים לפני הצבא המתקדם".

פורום צבא-חברה: מוסר, אתיקה ומשפט בלחימה

המכון הישראלי לדמוקרטיה 21-3-2003

תקציר:

מאמר זה סוקר את הבעייתיות והמורכבות של שדה הקרב המודרני והעימות המוגבל בו נלחמת ישראל. עיקר תרומתו היא בהצבעה על מורכבות המצב הנוכחי, בסוף המאמר מציעים מחבריו עקרונות אתיים מוסריים להתנהגות החיילים בזמן הלחימה.

תובנות עיקריות:

בעשור האחרון ישראל נמצאת בתקופה חדשה מבחינת תפיסת המלחמה, הן ברמה הגלובלית - טרור בין-לאומי, והן ברמה הלוקאלית - העימות בין ישראל לפלסטינים.

העימות המוגבל עם הפלסטינאים וארגוני הטרור יצר מציאות מלחמתית בעלת מאפיינים ייחודיים:

- אין גבולות גיאוגרפיים מוכרים וברורים בין שני הצדדים, זה מאבק מזוין המתנהל בלב אוכלוסייה אזרחית וכל מקום יכול להפוך לחזית.
- העימות אינו תחום בזמן ומועד סיומו אינו ידוע.
- ההבחנה המקובלת בין לוחמים ובין אזרחים היטשטשה מאוד בעיקר בקרב הפלסטינים אבל גם בקרב הישראלים (כיתות כוננות בהתנחלויות, אזרחים שעוצרים פיגועים). חלקם של האזרחים הנפגעים בפעולות משני הצדדים נמצא במגמת עליה.
- קשה יותר להגדיר ניצחון, כיבוש שטחים אינו מהווה סימן להכרעה, האם ניצחון הוא הפחתה בטרור? מניעת טרור? השגת רמת ביטחון אישי סבירה?
- להבדיל ממלחמות גדולות, בעימות המוגבל ההכרעות במאבק נעשות על ידי הסמל ומפקד הפלוגה, ולפיכך כוח רב נתון בידי בודדים היכולים להשפיע על רמת ההתלקחות.
- הסיקור התקשורתי המתמיד יכול להפוך מה שבעבר נחשב להצלחה צבאית לכישלון מדיני, שליטה בנרטיב התקשורתי מעניקה כוח רב (גם באמצעות מניפולציות תקשורתיות).
- חלק מייעודי הלחימה הם פסיכולוגיים וסוציולוגיים מטבעם, ולפיכך יש ניסיון לפגיעה בחוסן המוסרי והחברתי של הצד השני במטרה להביא לשחיקתם של ערכי היסוד ולערעור ביטחונו בצדקת דרכו.

- בניגוד למלחמות קלאסיות, העימות הנוכחי מתנהל ללא מסגרת אתית או משפטית בין לאומית (אין אמנת ז'נבה ללוחמה בארגוני טרור וגרילה).

שאלת הנרטיב: אחת הבעיות העומדות בבסיס הסכסוך בין ישראל לפלסטינאים היא שאלת הדיאגנוזה. דהיינו, האם מדובר במלחמה על עצם קיומה של ישראל, האם זו מלחמת חירות של עם נכבש, האם אלו ארגוני טרור, האם זה מאבק בין ציוויליזציות, מאבק לאומי וכד'. אי הסכמה על הדיאגנוזה מובילה לאי הסכמה בנוגע ליעדי הלחימה האסטרטגיים, להצדקת מוסריותה ולאמצעים שיש להפעיל להכרעתה.

דרג צבאי, דרג מדיני וחברה אזרחית: אופי הלחימה וחוסר ההסכמה על הנרטיב, מהיאים לערעור האבחנה בין הדרג המדיני לצבאי, מהלכים צבאיים משפיעים על עיצוב המדיניות ויישומה ולעיתים אף מכתבים אותה. מציאות זו הופכת מורכבת יותר כאשר הדרג המדיני נוהג במדיניות עמומה ומסתיר את כוונותיו ממניעים פוליטיים. לדעת מחברי המאמר על החברה האזרחית (תקשורת, אקדמיה), לסייע במצב זה ולתרום לעיצובו של נרטיב מרכזי שיהווה "מגדלור אתי" לדרג הצבאי והמדיני.

מוסר אתיקה ומשפט: מורכבות מצב הלחימה מכתובה שוני בדפוסי החשיבה המוסריים והחוקיים במלחמה בטרור, מביאה למישפטיזציה של הלחימה, והופכת את בית המשפט הישראלי והבינ"ל לעוד זירה בה מתנהל הקרב. המורכבות נוגעת גם לעצם הגדרת המצב, כשצה"ל יוצא למבצע דוגמת "חומת מגן" האם זו משימת שיטור, לחימה או מלחמה, לכל אחד ממצבים אלה נגזרות שונות מביחנת הפעלת הכוח והמשפט הבינ"ל. פועל יוצא של מורכבות זו הוא שקלול חוות דעת משפטיות כחלק מההיערכות למבצעים בצה"ל ולעיתים אף תוך כדי הפעולה הצבאית.

לאור השינויים באופן הלחימה ומורכבות המצב כפי שהוסברה לעיל מציעים חברי הפורום 9 עקרונות אתיים-מוסריים להתנהגות מפקדי צה"ל וחיליו בעימות הנוכחי:

1. עיקרון הפרופורציונאליות - תגובות צה"ל יהיו מדתיות לאיום או לפגיעה.
2. עיקרון הא-סימטריות- צה"ל לא יפעל על פי אמות המידה המוסריות של הפלסטינאים.
3. עיקרון הנמקת הפעולה- צה"ל יפעל למטרות מניעה והגנה בלבד ולא למטרות ענישה.
4. צה"ל ישלב שיקולים הומניטאריים בחשיבה המבצעית.
5. עיקרון השיתופיות- צה"ל ישתף את הדרג המדיני בהחלטות בעלות פוטנציאל לפגיעה באוכלוסייה האזרחית.
6. עיקרון הפיצוי- צה"ל ישקול פיצוי מלא לנפגעים שלא לקחו חלק בקרב.
7. צה"ל ימנע מפגיעה בכבוד האדם.
8. בדיקה עצמית - בכל אירוע בו נהרגים פלסטינים יערך תחקור מתועד.
9. שיפוט מקדים - יופעל סיכול ממוקד כנגד אדם רק אם הוכחה מעורבותו בטרור וזאת בהליך מסודר.

6. כבוד האדם וזכויות אדם בישראל

שאלות מנחות:

- מהו כבוד האדם וכיצד הוא בא לידי ביטוי?

האומנם מדינת כבוד האדם?

אלוף הראבן

המכון הישראלי לדמוקרטיה

http://www.idi.org.il/PublicationsCatalog/Pages/PP_40/Publications_Catalog_2040.aspx

מאמר זה עוסק בשלוש שאלות עיקריות:

1. מהו כבוד האדם הלכה למעשה?
2. האם אפשר לחולל תמורה של ממש בתחום זה שתבטא ותיבחן בהתנהגות היום-יומית של בני-אדם וביחסם זה אל זה?
3. מהו הסיכוי של היזמות שהחלו לצבור תנופה בשנים האחרונות לקדם את כבוד האדם כערך מוביל בחברה הישראלית?

תקציר:

כבוד האדם הוא צורך אנושי עמוק של כל אדם באשר הוא אדם. זהו ערך יסודי יהודי, ישראלי ואוניברסאלי, ומבחנו היום-יומי הוא בהתייחסותם ובהתנהגותם של בני-אדם אל זולתם. מה משמעות הצורך האנושי של אדם שיכבדוהו באשר הוא אדם? משמעותו שכל אדם, בכל מקום, מצפה שיכירו בייחודו האנושי וייתייחסו אליו עצמו בדרך חיובית - אל מעשיו, אל מחשבותיו, אל רגשותיו, אל משפחתו, אל אמונתו ואל עדתו, אל ציפיותיו ואל מצוקותיו. בו בזמן כל אדם, בכל מקום, מגיב בעלבון כאשר נוהגים בו בדרך הפוגעת בכבודו: כאשר מתעלמים מעצם קיומו ומאישיותו, כאשר לא מכירים בו כאדם, כאשר מגלים אדישות או אף עוינות למעשיו, למחשבותיו, לרגשותיו, לציפיותיו ולמצוקותיו, למשפחתו, לאמונתו ולעדתו; כאשר משפילים אותו, מקללים אותו ונוהגים כלפיו באלימות.

אם כן כבוד האדם הוא בעת ובעונה אחת גם צורך של כל אדם שיתייחסו אליו בחיוב, שיגידו לו מילה טובה, וגם ציפייה שיימנעו מהפגנת יחס שלילי אליו, שלא יזלזלו בו ושלא ישפילו אותו.

על מנת לגבות עמדה זו, מביא המחבר שורה ארוכה של מקורות יהודיים הדוגלים בכבוד האדם כערך אוניברסאלי החל מ"נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" והמשך ב"ואהבת לרעך כמוך". למקורות היהודיים מוסיף המחבר שורה של מקורות מדתות ותרבויות אחרות המביעים עמדה זהה.

התמוטטות כבוד האדם: במהלך המאה ה-20 התחוללו שתי מלחמות עולם, שואה וקמו משטרים סוטאליטאריים שהרגו מיליונים מאזרחיהם, המשותף לכולם הוא זלזול עמוק בכבוד האדם באשר הוא אדם. זוועות אלו הולידו במדינות רבות תנועות לזכויות אדם שהיוו את אחד הזרזים לקביעת כבוד האדם כערך אוניברסאלי כפי שהוא בא לידי ביטוי במגילת זכויות האדם של האו"ם וקביעתו בחקיקה מיוחדת במדינות שונות.

מצב כבוד האדם ביהדות ובישראל : אף שכבוד האדם הוא ערך יסוד ביהדות, כי האדם נברא בצלם, ואף שכבוד האדם וחירותו הוא חוק יסוד במדינת ישראל, קיים מתח ניכר בין יסודות אלה לבין תפיסות בתרבות היהודית המייחדות את האדם היהודי כאדם ומפחיתות מערכו של האדם שאינו יהודי. יהודים רבים תופסים את המושג 'גוי' באורח שלילי. כל 'גוי' בעיניהם הוא אדם גס ופרימיטיבי, שאין לתת בו אמון. כך במסכת שבת (קמה): "מפני מה הגוים מזהמים? ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זיהמתם; הגוים שלא עמדו על הר סיני - לא פסקה זיהמתם." וכך בבא בתרא (צא): "אמר ר' יוחנן: המודה להם [לגויים] נופל בידיהם; והבוטח בהם - שלו שלהם." מסכת סנהדרין (לז) קבעה במקורה כלל אוניברסאלי: "כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא." אך בדורות מאוחרים יותר תיקנו נוסח זה כלהלן: "כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא".

מכל אלה עולה מתח קשה בין ערך כבוד האדם, כל אדם, בתור ערך יהודי - שהיה גם למסר אוניברסאלי - לבין ערך זה בתור מסר הנוגע לאדם היהודי בלבד. המתח ודאי נובע גם ממצוקתם הקשה של יהודים בגלויות הרבות במשך 2,000 שנים ומתרבות ההתבדלות והגטו שהתקיימו בה, אם מכפייה ואם מבחירה. הוא נמשך במדינת ישראל וקיבל צביון חדש בעקבות הסכסוך הערבי-ישראלי והעימות בין יהודים לפלסטינים. כך, מבחינתם של יהודים רבים בימינו אם כי ודאי לא כולם, המושג 'ערבי' כמעט חופף, בהיבטיו השליליים, את המושג 'גוי' על מערכת הקשריו העמוסים חשדנות, זלזול, חוסר אמון ואיבה. אולם היחס השלילי מצד יהודים רבים אל האדם הערבי, באשר הוא ערבי, הוא רק מערכת אחת מני מערכות רבות של יחסי אנוש הפוגעות קשה במדינת ישראל דהיום.

כבוד האדם בישראל: מסקרים שונים שנערכו בישראל עולה תמונה לפיה רוב הישראלים ערים לכך שהתנהגות הפוגעת בכבוד האדם שכיחה בישראל. התנהגות זו באה לידי ביטוי באופנים שונים: אפליית נשים על רקע - דת/ שוביניזם/ כבוד, אלימות במשפחה, סחר בנשים. אירועי אלימות שונים כלפי אזרחים, ילדים, בני נוער ומורים. התעללות בזקנים, התנהגות כביש פוגענית, ניצול מהגרי עבודה ושוהים בלתי חוקיים, פגיעה בזכויות הפלסטינאים ועוד.

את מצב כבוד האדם בישראל תולה הראבן במספר סיבות:

- היותה של ישראל חברה בהתהוות הנמצאת בתהליכי בירור וביסוס של ערכיה המשותפים.
  - התמקדותם של מקימי המדינה בעצם הקמתה ובביטחונה והזנחת תחום בניית החברה האזרחית וביסוס רעיון האזרחות.
  - מעבר מחברה קולקטיבית ליחידים אינדיבידואליסטים הרואים "פראייר" במי שפועל למען הכלל.
  - יחסי ישראל והפלסטינים בשטחים, כמערכת המתירה כפל סטנדרטים של כבוד האדם. על מנת להתמודד עם הבעייתיות בה נמצא כבוד בישראל מציע הראבן שורת מהלכים שיש לנקוט בציבוריות הישראלית ובמוסדות השונים.
- לסיכום, עורך הראבן הערכה של העשור הראשון לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו, ומגיע למסקנה שהחוק לבדו, בעצם קיומו המילולי, אין בו כדי לשנות את דפוסי ההתנהגות של בני-אדם. חוק אכן עשוי להיות גורם חשוב בהפנמת דפוסי התנהגות שעניינם כבוד האדם, אם הסביבה האנושית שבה אדם חי אכן דואגת שיתקיים הלכה למעשה בכל מקום. כך למשל במשפחה, בבית-הספר, במקומות

עבודה, בעמידה בתור ובדרכים. לעומת זאת אם כבוד האדם - כולל חוק היסוד עצמו - יישארו בגדר כותרת בלבד, סיסמה, הרצאה או הטפה - דל הסיכוי שתתחולל תמורה של ממש בהתנהגות. ודאי שיש חשיבות רבה לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו בעצם קביעתו כערך יסוד בחברה הישראלית. אולם עם סיום העשור הראשון לחקיקתו ברור שהחוק לבדו לא יחולל תמורה של ממש בהתנהגות הישראלים כלפי זולתם. בכמה תחומים אף חלה בעשור האחרון הרעה במצב כבוד האדם.

זכויות אדם בישראל - תמונת מצב 2009

האגודה לזכויות האזרח

<http://www.acri.org.il/pdf/tmunat2009.pdf>

תקציר:

בדו"ח זה, מציעה האגודה לזכויות האזרח אבחנה לפיה קיימת בישראל מגמה אשר התחזקה בשנה האחרונה, לפיה ציבורים שונים (בעיקר מיעוטים ומוחלשים) נהנים מ"דמוקרטיה על תנאי". דהיינו, התפתחותו של שיח ציבורי, ולעיתים אף של פרקטיקה, של התניית זכויות: התניה בחובות, התנייה ביכולת כלכלית או התנייה בהשתייכות (או אי-השתייכות) לקבוצה מסוימת.

גישה זו, שהובילו בחלק מהמקרים אישי ציבור, קובעי מדיניות, שרים וחברי כנסת, מנוגדת למושכלות יסוד של תפיסת זכויות האדם - שזכויות האדם הן אוניברסאליות, שכל אדם זכאי להן מעצם היותו אדם, ושאינן להתנותן במילוי חובות. התניות אלה יש בהן כדי לפגוע בדמוקרטיה, שבבסיסה, כאמור, עומד הצורך להבטיח את זכויות האדם ולמנוע פגיעה במיעוט על-ידי רוב עריץ. הפגיעה בזכויות והתנייתן נעשית ברמות ובטכניקות שונות. לעיתים היא מפורשת ומוצהרת, בעיקר כאשר היא מופנית כלפי המיעוט - זהו המצב במקרה של המיעוט הערבי בישראל. השנה החולפת התאפיינה בגל של התבטאויות, הצעות חוק ויוזמות גזעניות, המאיימות לפגוע בחופש הביטוי, בחופש הפעילות הפוליטית ובזכות לשון ולתרבות של האזרחים הערבים, ולהתנות את זכויות היסוד שלהם - לשוויון, לחינוך, לעבודה - ואף את עצם אזרחותם - בחובות כגון שירות צבאי או לאומי, או בקבלת הנרטיב הצינוני ובהכחת "נאמנות".

נדמה כי לדידם של רבים בקרב הציבור היהודי ושל רבים מנבחרינו, אזרח ערבי בישראל זכאי לשוויון ולהגנה על זכויותיו רק בתנאי שיותר על זהותו הלאומית, על תרבותו, על שפתו ועל מורשתו ההיסטורית.

התניה של זכויות עשויה להיות גם עקיפה, משתמעת וסמויה. כך, למשל, הפכו ועדות הקבלה ביישובים קהילתיים, באמצעות הכללת תנאי קבלה עמומים כגון "התאמה חברתית", כלי להדרה ולפגיעה בזכות לשוויון ובזכות לדיור של כל מי שאינו "משלנו": ערבים, מזרחים, רוסים, אתיופים, דתיים, אנשים עם מוגבלויות, משפחות חד-הוריות וזוגות בני אותו המין. פגיעה דומה בזכות לשוויון ובזכות לחינוך מתרחשת במוסדות חינוך המקיימים מבחני מיון והמעמידים דרישות ל"התאמה לאופי המוסד". שבשלב, למשל, לא מתקבלים לבתי ספר מוכרים שאינם רשמיים תלמידים ממוצא אתיופי או תלמידים חרדים ממוצא מזרחי.

סוג נוסף של התניית זכויות, ששכיחותו עולה בשנים האחרונות, קשור למצב כלכלי. בשני העשורים האחרונים אנו עדים למגמה של צמצום דרסטי במחויבות המדינה להבטיח את מימושו של הזכויות החברתיות - לקיום בכבוד ולביטחון סוציאלי, לחינוך, לבריאות, לדיור גאות ולעבודה. הביטוי לכך, בין השאר, הוא התגברות ההפרטה, הזולגת גם לשירותים החברתיים הבסיסיים ביותר, ומאיימת על

השוויוניות ועל האוניברסאליות של הזכויות החברתיות. זכויות אלה - ובפרט הזכות לחינוך והזכות לבריאות - הופכות במידה הולכת וגדלה לתלויות-אמצעים. הפיכתן של הזכויות למצרך, שנגיש רק למי שהפרטה מצויה בכיסו, פוגעת בדמוקרטיה, שכן מימושן של הזכויות החברתיות הוא תנאי למימוש הזכויות האזרחיות ולהיותו של האזרח שותף אמיתי ומשפיע בחברה ובמדינה שבהן הוא חי. לבסוף, אי אפשר לדון בדמוקרטיה ובזכויות האדם בישראל בלי להתייחס לשטחים הכבושים. במשך ארבעים ושתיים שנות כיבוש הנהיגה ישראל בשטחים שכבשה משטר בלתי דמוקרטי, שבו נשללות זכויותיהם של מיליוני בני אדם בכל תחומי החיים. מצב זה מטיל צל כבד על הגדרתה של ישראל כמדינה דמוקרטית. זכויות הפלסטינים בשטחים הכבושים אינן מותנות - הן פשוט אינן קיימות. החוק הישראלי מעולם לא סיפק הגנה לזכויותיהם של הפלסטינים תושבי השטחים, וגם בג"ץ לא הוכיח עצמו כמי שמסוגל לשמור על מינימום של זכויות אדם במצב של כיבוש. פועל יוצא של הכיבוש המתמשך הוא התערעות היסודות הדמוקרטיים בתוך מדינת ישראל: כך, למשל, חשפה בראשית השנה המלחמה בעזה את שבריריותו של חופש הביטוי בישראל.

להלן רשימת הנושאים בהם עוסק הדו"ח:

- חופש הביטוי: בתנאי שתהיו נחמדים.
- התנכלות לארגונים ולפעילי זכויות אדם: חופש ביטוי ופעולה - בתנאי שלא תשמיעו ביקורת.
- ערבים פלסטינים אזרחי ישראל: זכויות - בתנאי שתהיו "נאמנים".
- בדואים: זכויות - בתנאי שתגורו איפה שאומרים לכם.
- זכויות בהליך הפלילי: בתנאי שאתם לא חשודים בעבירה ביטחונית.
- שנאה וגזענות: זכויות - בתנאי שאתם לא "אחרים".
- זקנים: זכויות - בתנאי שאתם צעיר.
- הזכות לחינוך: בתנאי שאתם "מתאימים".
- הזכות לדירה: בתנאי שאתם "משלנו".
- הזכות לביטחון סוציאלי: בתנאי שאתם מסודרים בעבודה.
- הזכות לבריאות: בתנאי שתשלמו.
- השטחים הכבושים: זכויות - בתנאי שאתם ישראלים.
- התערעות היסודות הדמוקרטיים.

חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו

אתר הכנסת

<http://www.knesset.gov.il/laws/special/heb/yesod3.pdf>

עקרונות יסוד (תיקון תשנ"ד)

1. זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן - חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.

מטרה

1 א. חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

שמירה על החיים, הגוף והכבוד

2. אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם.

שמירה על הקניין

3. אין פוגעים בקנינו של אדם.

הגנה על החיים, הגוף והכבוד

4. כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו.

חירות אישית

5. אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.

יציאה מישראל וכניסה אליה

6. (א) כל אדם חופשי לצאת מישראל.
(ב) כל אזרח ישראלי הנמצא בחוץ לארץ זכאי להיכנס לישראל.

פרטיות וצנעת הפרט

7. (א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו.
(ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו.

- (ג) אין עורכים חיפוש ברשות היחיד של אדם, על גופו, בגופו או בכליו.
(ד) אין פוגעים בסוד שיחו של אדם, בכתביו או ברשומותיו.

פגיעה בזכויות (תיקון תשנ"ד)

8. אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על נדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.

סייג לגבי כוחות הביטחון

9. אין מגבילים זכויות שלפי חוק-יסוד זה של המשרתים בצבא-הגנה לישראל, במשטרת ישראל, בשירות בתי הסוהר ובארגוני הביטחון האחרים של המדינה, ואין מתנים על זכויות אלה, אלא לפי חוק ובמידה שאינה עולה על הנדרש ממהותו ומאופיו של השירות.

שמירת דינים

10. אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד.

תחולה

11. כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה.

יציבות החוק

12. אין בכוחן של תקנות שעת-חירום לשנות חוק-יסוד זה, להפקיע זמנית את תקפו או לקבוע בו תנאים; ואולם בשעה שקיים במדינה מצב של חירום בתוקף הכרזה לפי סעיף 9 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, תש"ח-1948, מותר להתקין תקנות שעת-חירום מכוח הסעיף האמור שיהא בהן כדי לשלול או להגביל זכויות לפי חוק-יסוד זה, ובלבד שהשלילה או ההגבלה יהיו לתכלית ראויה ולתקופה ובמידה שלא יעלו על הנדרש.

כבוד האדם וחירותו - "בצלם אלוקים ברא אותו"

מנחם אלון

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח, תשס"ב, גיליון מס' 47

<http://www.daat.co.il/mishpat-ivri/skirot/47-2.htm>

מאמר זה עוסק במשמעותה העמוקה והענפה של "בריאת האדם בצלם האלוקים" בהגות היהודית, ובחפיפה הקיימת בנושאים משפטיים שונים בין ההגות היהודית לבין המשפט הישראלי בנושא כבוד האדם והחובות והזכויות הנגזרות ממנו. **אלו מכם המחפשים את ביטוי של כבוד האדם כערך אוניברסאלי ביהדות - ימצאו בו עניין רב.**

תקציר:

בריאת האדם בצלם אלוקים היא המסד היסודי לעקרונות העל-חוקיים, החוקתיים, של כלל המערכת המשפטית, מה שמכונה בפינו כיום הנורמות החוקתיות, נורמות העל, הזכויות והחובות שהתורה הורישה לעולם כולו. התורה פותחת בנושא זה שעניינו ההיסטוריה האנושית עלי אדמות, בתחילת ספר בראשית, בפרשת בראשית, בנושא המרכזי, לאחר תיאור מעשה בריאת העולם הצומח והחי - לאמור: **"ויברא אלוקים את האדם בצלמו, בצלם אלוקים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם"** בראשית א, כח.

ממסד זה, מסיקה ההלכה היהודית עקרונות יסוד בדבר ערכו של האדם - כל אדם באשר הוא - שוויון ואהבתו. כך לדוגמה: "הוא [רבי עקיבא] היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר (בראשית ט, ו): 'בצלם אלוקים עשה את האדם'" (אבות ג, יד). ובכך מנומק בפסוק אחרון זה **איסור שפיכת דמים לבני נוח, עוד בטרם מתן תורה**. ועוד בעניין זה: "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח) - רבי עקיבא אומר: זה כלל גדול בתורה; בן עזאי אומר: "זה ספר תולדות אדם [ביום ברא אלקים אדם בדמות אלקים עשה אותו]" (בראשית ה, ו) - זה כלל גדול מזה" ספרא, קדושים, פרשה ז, י. אליבא דרבי עקיבא, הערך העליון ביחסי אדם לאדם הוא אהבת האדם והבריות; ואליבא דבן עזאי - הערך העליון והעדיף הוא שוויון האדם, באשר כל אדם ואדם נברא בצלם אלקים. ושני הערכים גם יחד - שוויון ואהבת הבריות - היו לאחדים בידיה של האומה העברית, ושניהם כאחד מהווים יסוד היסודות של היהדות, לדורותיה ולתקופותיה.

זכויות וחובות: ביהדות ישנה משמעות מיוחדת לעובדה שמקור זכויות האדם בה, הוא בעקרון ה"בריאה בצלם". משמעות זו מתבטאת בראש ובראשונה - בחובות האדם, שכשם שכבוד האדם וחירותו זכות הן, כך כבוד האדם וחירותו חובה הן. לשון אחרת. איסור הפגיעה בכבוד האדם וחירותו אינה רק זכותו של האדם לכבודו ולחירותו, **אלא גם חובתו**, היינו מצוה הוא האדם, וחייב הוא, שלא לפגוע גם בכבוד האדם שלו עצמו ובחירויות שלו עצמו, כי הוא מצוה לשמור על צלם האלוקים שלו. ביטוייה של הגות זו באשר לדו-מהותיות של עקרונות היסוד של חובות וזכויות, של חירות ועבדות, של גדולה וענווה, הורתה ביסוד האמונה של בריאת האדם בצלם אלוקים. דו-מהותיות זו הפכה לחלק

אורגני של מהות הערכים היהודיים, והיא חלק בלתי נפרד מהערכים היהודיים המהווים יסוד מוסד ביצירת הסינתזה בין הערכים היהודיים והערכים הדמוקרטיים, כפי שאנו מצויים מכוח הוראות סעיפי המטרה והאיזון בשני חוקי היסוד: כבוד האדם וחירותו וחופש העיסוק.

7. 'אפרטהייד' - הבנה של המונח ושימוש הרטורי כלפי ישראל ובשיח הישראלי

שאלות מנחות:

- מהו משטר האפרטהייד? מה מקורו? למה נועד?
- מהו השוני בין משטר האפרטהייד לבין הסכסוך הישראלי פלסטיני?
- את מי משמש השימוש במונח בהקשר הישראלי וכיצד?

אל תגידו אפרטהייד

עקיבא אלדר, הארץ 2010-01-04

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1139761.html>

טענה מרכזית: טיעונים ביטחוניים משמשים את ישראל להשלטת מדיניות של אפרטהייד בשטחים.

אחד המיתוסים שרווחו בקרב הלבנים בדרום אפריקה היה "השחורים רוצים לזרוק אותנו לים". פרקטיקות רבות של האפרטהייד היו מיוסדות, פורמאליות, על טעמים ביטחוניים, ובהן בעיקר אלה הנוגעות להגבלות תנועה. כך, למשל, החל משלב די מוקדם, התנועה של אזרחים שחורים הייתה רק בכפוף להיתרים. בשנים האחרונות של האפרטהייד, כשמאבק השחורים התעצם ועמו גם הטרור, גם הפרקטיקות של האפרטהייד נהפכו לנוקשות יותר. האגודה לזכויות האזרח שעתרה בפרשת כביש 443 (שנאסר לתנועת פלסטינים מטעמים ביטחוניים), העזה להציע לבג"ץ את המונח "אפרטהייד" לתיאור המצב. התנועה ספגה נזיפה חמורה מהשופטת בייניש שטענה שאפרטהייד היא "מדיניות של הפרדה ואפליה על בסיס של גזע ולאום, המבוססת על שורת פרקטיקות מפלות, שמטרתן ליצור עליונות של בני גזע מסוים, ולדכא בני גזעים אחרים". אכן, ההפרדה (אפרטהייד) והאפליה השיטתית בדרום אפריקה נועדו לשמר את העליונות של קבוצת גזע אחת על פני האחרת. אצלנו, לעומת זאת, האפליה המוסדית נועדה לשמר את העליונות של קבוצת המתנחלים היהודים על פני הערבים הפלסטינים. בכל הנוגע לפרקטיקות מפלות, קשה לאתר הבדלים בין השלטון הלבן בדרום אפריקה לשלטון הישראלי בשטחים. למשל, אזורי מחיה נפרדים וחוקים שונים ליהודים ולפלסטינים.

“אצלנו זה לא אפרטהייד”, כך אומרים רבים, ובצדק.

יוסי ביילין

הא"ב שלי - לקסיקון פוליטי

http://www.beilin.org.il/lexicon/lexicon_main.asp?topic_id=3&sub_topic_id=119
טיעון מרכזי: ישראל איננה מדינת אפרטהייד אך היא יכולה להפוך לכזו אם לא יהיה גבול בינה ובין הפלסטינים שיבטיח רוב יהודי.

האפרטהייד הוא שיטת ממשל שנהגה בדרום אפריקה ואשר עיקרה היה להבטיח הפרדה מלאה בין שחורים לצבעונים וללבנים כך שלא ישהו באותם מקומות, לא ילמדו באותם מוסדות, לא ייסעו באותם אוטובוסים, לא יקיימו ביניהם קשרי נישואין או קשרים אינטימיים, ולא יגורו באותם אזורים. בשיטה זו ניסה מיעוט לבן קטן למשול בארץ הגדולה, למנוע זכות בחירה מן השחורים ולהפלות אותם בכל תחומי החיים. אחרי למעלה מ-40 שנה של הפעלת השיטה למרות מחאת העולם, היא קרסה, והרוב השחור קיבל את השלטון והחזיר לעצמו את זכויותיו.

במשך שנים ניסה אש"ף להציג את ישראל כמדינת אפרטהייד, והצלחתו - בעיקר בשנות ה-70 - לא הייתה מבוטלת. העובדה שבישראל קיים רוב יהודי, ושלערביי ישראל יש זכות מלאה להצביע לכנסת, לא מנעה את ההאשמות.

ישראל, מצידה, לא תרמה להפרכת אשמת השווא, בשל יחסיה המיוחדים עם דרום אפריקה. עד סוף שנות ה-80 הקונצפציה השלטת בממסד הביטחוני והמדיני בישראל הייתה שהמיעוט הלבן לא ישמט מידי את השלטון בשום תנאי ושיש בידו היכולת הצבאית לקיים את שלטונו. כיוון שכמעט כל מדינות אפריקה היפנו גב לישראל ואילו דרום אפריקה הושיטה לה את ידה בתחומים שונים ומשונים, החזירה לה ישראל יחס חם, והייתה בין המדינות היחידות ששמרו עמה לא רק על יחסים דיפלומטיים אלא גם על יחסים צבאיים, בניגוד להחלטת או"ם שאסרה זאת כבר ב-1977.

כאשר, בעקבת החרפת האלימות בין הממשלה וה-ANC בדרום אפריקה, הוחלט באירופה ובאר"ב על שורה של סנקציות כלכליות ותרבותיות כנגד דרום אפריקה, העדיפה ישראל שלא להצטרף אליהן. בסופו של דבר במאסר 1987 הוחלט על סנקציות ביטחוניות ובספטמבר אותה שנה הוחלט על סנקציות אזרחיות. החלטה זו הקלה על ישראל לקיים קשרים טובים עם שלטון הרוב השחור בדרום אפריקה מאז 1994. בדיעבד הייתה זו הוכחה לכך שהחלטה מוסרית הייתה גם ההחלטה הנכונה ביותר מבחינה פוליטית.

העולם לא היה מוכן להשלים עם שלטון האפרטהייד בדרום אפריקה. הגלובליזציה גרמה, בין השאר, גם ליצירת נורמות אוניברסאליות ולהפיכת ההתערבות בעניינים פנימיים של מדינות ללגיטימית, אם הדבר נוגע לפגיעה קשה בזכויות אדם. כאשר ישראלים, וביניהם בכירים, מעלים אופציות כמו טרנספר הבאות מבית המדרש של האפרטהייד, או כאשר הם סבורים שהעולם ישלים עם מיעוט יהודים השולט ברוב פלסטיני - הם טועים קשות ומעניקים פרס למלעיזים על ישראל כי היא מדינת אפרטהייד.

אם תוך שנים אחדות לא יהיה גבול בינינו לבין הפלסטינים, מדינת ישראל עלולה להידרדר לשימוש בשיטות של אפרטהייד על מנת לשלוט בפלסטינים שיהוו אז רוב ממערב לירדן. אם מישהו מתפתה

להאמין שהעולם יעניק אפשרות לישראל להתנהל, חלילה, כמדינת אפרטהייד, אזי אין הוא מציג עמדה שאינה מוסרית בלבד, אלא שהיא מנותקת מן המציאות של המאה ה-21.

ברק: פלסטינים בתוכנו - האיום הגדול ביותר

דניאל אלדסון

26-01-2010, Ynet.co.il

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3839674,00.html>

שר הביטחון הסביר כי ללא סימון גבולות עם רוב יהודי בפנים ופלסטיני בחוץ - יהיה זה האיום הגדול ביותר על המדינה, אף יותר מאיראן. ברק אמר שהוא מבין את ההתנגדות בקרב הימין הקיצוני, אך לדבריו צריך לחלק את הארץ "כי אחרת זו תהיה מדינה דו לאומית או מדינת אפרטהייד"

ובשוליים, על השימוש במונח "אפרטהייד"

גדי טאוב

27-08-2009

<http://www.gaditaub.com/hblog/?p=424>

טיעון מרכזי:

המשתמשים במינוח אפרטהייד כלפי ישראל עושים זאת על מנת לערער על עצם הלגיטימיות של מדינת ישראל כמדינה יהודית.

אני כן נוטה להשתמש במושג כיבוש. אבל לא באפרטהייד. אפשר להתווכח טכנית, אבל מעבר לטכני - יש טעם לכנות משטר כיבוש "אפרטהייד" - מי שמכנה את ישראל אפרטהייד מרמז שהוא אינו מתכוון לשטחי הכיבוש, אלא למשטר הישראלי גופו, גם בצד זה של הקו הירוק. כך, כשאומרים "ישראל אינה דמוקרטיה, היא אפרטהייד" נוקטים מערכת מושגים שמטשטשת - שתפקידה לטשטש - את ההבדל בין שני צידי הקו הירוק. ומכאן משתמע, גם אם לא תמיד נטען, שמדינה יהודית, מעצם הגדרתה, אינה אלא אפרטהייד. ומכאן נגזר, או לפחות נתמך, פתרון של מדינה אחת במקום שתי מדינות לשני עמים. זה לא מקרה שפוסט-ציונים נוהגים לומר אפרטהייד ולהשתמש ברטוריקה שמטשטשת את ההבדל בין המושג הזה לבין מושג הכיבוש. הם מקדמים, ומדעת, פתרון של שתי מדינות בתוספת זכות שיבה (שתי מדינות עם רוב ערבי) או לחלופין מדינה אחת גדולה עם רוב ערבי. יש לי מעט כבוד לעמדה זו, האחרונה. היא נוחה למצפונם של אחדים, אבל תגרור שפך דם נורא. מפני שיש כאן שתי תנועות לאומיות, ואם לא תחולק הארץ לשתי מדינות לאומיות, כפי שקבעה החלטת החלוקה מ 1947, שפך הדם יהפוך לנהר, לאט לאט.

ועוד אין לי כוונה להצטרף לצביעות של החלטות פת"ח ושל ניב גורדון וחבריו, שאם תהיה כאן מדינה עם רוב ערבי, היא תהיה דמוקרטיה ליברלית, עם זכויות אדם יציבות יותר מאלה השוררות ב"אפרטהייד" שמעברו המערבי של הקו הירוק. מבט אחד על משטר החמאס, שקורא לשחוט כל יהודי, ועל תקנון פת"ח שאושרר זה עתה, הקורא להשמדת הישות הציונית, היה צריך להספיק. אן מיעוט אחד בכל רחבי העולם הערבי - לאומי או דתי - שאינו נרדף ומוכה. יש מעט סיבות להניח שחמאס (או פת"ח) ינהגו אחרת עם מיעוט שהוא בעיניהם אויב מושבע.

לכן ההתעקשות על התנגדות לכיבוש, יחד עם דחייה של הרטוריקה הקוראת למשטר הישראלי אפרטהייד, יסודה בתפישת החלוקה. ולכן גם אין זה מקרה שהמונח אפרטהייד שגור על המתכחשים לזכותם של היהודים להגדרה עצמית במדינת לאום משלהם .

פירוקה של משוואת "ישראל-אפרטהייד" - פרופ' גדעון שמעוני

(הרצאה מוקלטת - אנגלית)

המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה

<http://jcpa.org.il/JCPAHeb/Templates/showpage.asp?DBID=1&LNGID=2&TMID=123&FID=376&PID=0&IID=5994>

פרופ' שמעוני: גדל בדרום אפריקה עד גיל 23 תחת משטר האפרטהייד, ולאחר מכן ביקר מספר פעמים בדרום אפריקה לתקופות ארוכות בזמן משטר האפרטהייד.

טיעונים עיקריים:

אפרטהייד היא תופעה היסטורית שהתרחשה במקום מסוים ובקונטקסט מסוים, אפרטהייד החל כמדיניות שאח"כ מוסדה, זוהי הפרדה מוסדית למעמדות שונים, של קבוצות אוכלוסייה על בסיס גזעי, במטרה לבסס שליטה של קבוצה אחת על כלל החברה.

מערכת זו התבססה על אי שיווין עמוק ששרר בחברה הדרא"פ שהייתה במידה רבה חברה קולוניאליסטית, עוד לפני כן.

משמעויותיו של מיסוד האפרטהייד היו: קטלוג כלל האוכלוסייה לקבוצות גזע מובחנות, חקיקה בפרלמנט הלבן (בו לא היה ייצוג ממשי לקבוצות הלא לבנות) - להפרדת האוכלוסיות השונות בכל סביבות החיים ובכלל זה אזורי מגורים, אוטובוסים וכד', חקיקת חוקים שהגדירו כל יחסים אינטימיים (לא רק נישואין) בין הקבוצה הלבנה לאחרות כלא מוסריים. למעשה נעשה ניסיון להפריד בין הקבוצות בכל האספקטים של החיים. - כמובן שבין זה לבין מה שקורה בישראל אין שום השוואה. יחד עם זאת, יש לציין כי מבחינה היסטורית התפתחה דוקטרינת האפרטהייד מההתבססות הראשונית על גזענות שהייתה עמוקה ומושרשת מבחינה היסטורית, להצדקה במונחים של הישרדות הלבנים בדרא"פ. הטיעון התבסס על תיאורית "סכום אפס" (רווח של אחד משמעו הפסד לשני), ללבנים יש ברירה לשלוט בחברה או להישלט על ידיה ולהיכחד.

מה הפך את האפרטהייד לסמל הרוע שחייבים לחסל והבחין אותו מסכסוכים אחרים - שמעוני תולה את הסיבה בבסיס הגזעני של התנועה ובחוסר המוכנות של משטר האפרטהייד לדון בהסדר כתוצאה מאמונתו ב"תיאורית סכום אפס".

בכך שונה ישראל ממשטר האפרטהייד - אין בסיס גזעני לסכסוך בין ישראל לפלסטינאים והמשטר בישראל מוכן לדון בהסדרי שלום עם העולם הערבי והפלסטינאים. שוני נוסף הוא שבדרא"פ המאבק מעולם לא היה מאבק לאומי, לעיתים היו בו אלמנטים פריפריאליים כאלה אך עיקר המאבק נסב סביב שוויון בחברה. המאבק בין ישראל לפלסטינאים לעומת זאת הוא מאבק בין שתי תנועות לאומיות על הגדרה עצמית וקרעק, כאשר כל צד מוכן להעניק זכויות אזרחיות לצד השני בתנאי שהמדינה תבטא את זהותו הלאומית הקולקטיבית. אם תרצו, המאבק בישראל הוא על הסדרי גירושם בעוד המאבק בדרא"פ היה על הסדרי נישואין - חיים ביחד.

השאלה היא למה הטיעון של ישראל כמדינת אפרטהייד מהדהד כ"כ"?

מצד אחד ישנם את המבקרים הלא מודעים, מבקרים אלה שהפכו לבודדים וכוללים יהודים בולטים בעיקר מהעולם המערבי. טענותיהם בנויות על 3 רמות של שלילת ישראל והציונות.

- א. הם טוענים שליהודים אין זכות להגדרה עצמית, טוענים שאין ליהודים צורך כזה ושהעניין של מדינת לאום כולו אנאכרוניסטי.
- ב. בניית פרדיגמה לסכסוך בין ישראל לפלסטינאים והכללתו תחת הקטגוריה של סכסוך קולוניאליסטי ולא כסכסוך לאומי.
- ג. טענות כלפי ישראל שהיא "דמוקרטיה אתנית" המעדיפה קבוצה אתנית אחת - היהודים - על פני האחרות. דהיינו טענות כלפי ישראל על היותה יהודית ודמוקרטית. כאן הטוויסט הוא הפיכת הקונפליקט האתני לקונפליקט גזעי, מכיוון שיש לגיטימציה לטיעונים בזכות אתניות אך אין לגיטימציה לטיעונים גזעניים.

השימוש באשמת האפרטהייד בעצם עושה שימוש בהסכמה הכלל עולמית שיש נגד אפרטהייד, מתייגת את ישראל כמדינת אפרטהייד ומגייסת את דעת הקהל נגד ישראל וכך **המאבק למען זכויות אדם הופך למאבק נגד ישראל**.

השימוש במונח אפרטהייד מקביל במובן זה לשימוש במונחי שואה לתיאור היחסים בין ישראל והפלסטינאים, בשני המקרים יש ניסיון "לרכב" על מונחים טעונים היסטורית ולהכיל מערכת מושגים בעלת מטען היסטורי מסוים, על מצב שונה לחלוטין **תוך שכתוב הזיכרון ההיסטורי**. שימוש זה עושה עוול הן לזיכרון השואה והן למאבק באפרטהייד.

מבקרים מודעים של ישראל (הנשיא קרטז ואחרים):

הללו בד"כ אינם שוללים את עצם קיומה של ישראל. אלא משתמשים במונח אפרטהייד במגוון דרכים מתוך בורות, רשעות, או שילוב של בורות, תמימות ודאגה לעתידה של ישראל. הם משתמשים במונח אפרטהייד כדי להפוך את הביקורת שלהם למודגשת וחזקה יותר. הם טוענים בעיקר כלפי ציבור הגרים בישיע ותומכיהם, כי פיתחו גישה אידיאולוגית המבוססת על "שלוט או השלט", משחק סכום אפס - "פינוי יהודה ושומרון הוא התאבדות". לטענת מבקרים אלה, סיפוח יהודה ושומרון תוך ניסיון לשמור על אופייה היהודי של המדינה, מכתוב פתרון מבית מדרשו של האפרטהייד. שוב תיאורית סכום אפס כשהפעם האפשרויות הן "פינוי או אפרטהייד", בינתיים עצם השימוש במונח, מכניס את ישראל לשיח האפרטהייד.

8. דה-לגיטימציה של ישראל

שאלות מנחות:

- מהי מטרת הארגונים הפועלים לדה לגיטימציה של ישראל, מהו חזונם?
- מהי מטרתם של הדורשים הכרה ערבית במדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי?
- מתי ביקורת על ישראל הופכת לדה לגיטימציה?
- מהן השיטות בהם פועלים ארגונים אלה וכיצד ניתן להתמודד עימן?

אתגר הדה לגיטימציה של ישראל: יצירת חומת אש מדינית

צוות מכון ראות

תקציר

דו"ח זה פותח בסקירת תופעת הדה לגיטימציה, מקורותיה, עקרונות פעולתה והסכנות הטמונות בה. מושג מפתח להבנת המאמר הוא "אסטרטגיית הקריסה" – להלן. לאחר מכן, ממשיכים המחברים בסקירה של הפער בין רלוונטיות תפיסת הביטחון ומדיניות החוץ של ישראל ובין המציאות שמהווה איום הדה לגיטימציה. לסיום ישנן המלצות לפעולה למקבלי ההחלטות בישראל.

על מנת להבין סיכום זה לאשורו מומלץ לקרוא גם את הפרק הבא אודות תנועת ה - BDS

אסטרטגיית הקריסה – מתקפה על המודל הפוליטי-כלכלי של ישראל:

גישה זו גורסת שישראל תקרוס פנימה בעקבות לחץ כבד שיופעל עליה בו-זמנית בכלים דמוגרפיים, צבאיים, כלכליים, מדיניים ודיפלומטיים.

לאסטרטגיית הקריסה שלושה נדבכים עיקריים: **מתיחה** (overstretch) של ישראל באמצעות הכבדת נטל הכיבוש על ישראל; **דה לגיטימציה בסיסית** בזירה הבין לאומית, **ולוחמה א- סימטרית** בזירה הצבאית ומול העורף הישראלי.

ההיגיון שמאחורי תפישה זו הוא שעימות ישיר עם צה"ל בשדה הקרב לא יביא לחיסולה של ישראל. היגיון ההחרבה (מלחמה) נכשל ואין טעם או יכולת לבנות צבאות שיוכלו לישראל מה גם שהעולם לא יסכים להשמדתה של מדינה. לכן, על תנועות ההתנגדות לפנות אל אסטרטגיית הקריסה. **דהיינו להגביר את הלחצים על ישראל מבפנים ומבחוץ ולגרום לכך שהמבנה הפוליטי והכלכלי שלה יאבד את קיומו.** הווה אומר: פגיעה בכלכלה, פגיעה בלגיטימיות המשטר, יצירת קרע עם ערביי ישראל וכו'. היגיון זה מתבסס על מספר דוגמאות של מדינות שעברו תהליכים דומים בעשורים האחרונים ביניהן דרום אפריקה, ברית המועצות ומזרח גרמניה. למעשה, מספר המדינות בעשורים האחרונים שקרסו באופן זה, גדול ממספר המדינות שנכבשו או חוסלו בכוח צבאי.

הדוגלים בצורת התנגדות זו פועלים במספר כיוונים שנראים לעיתים סותרים, אך לא כך הוא:

1. סיכול תהליך מדיני שמקדם את פתרון שתי המדינות.
  2. הכשרת הקרקע לפירוק הרשות הפלסטינית והטלת האחריות לאוכלוסייתה על ישראל.
  3. חתירה תחת מהלכים חד צדדיים של ישראל לסיום השליטה בפלסטינאים, שעשויים לשפר את מצבה המדיני של ישראל בזירה הבינ"ל.
  4. הגבלת יכולתה הצבאית של ישראל לממש את עליונותה בשדה הקרב - "משפוט" המערכה (תביעות נגד קצינים בחו"ל, דו"ח גולדסטון, ועדות חקירה לענייני המשט וכו').
  5. יצרת מדינות כלאיים - 'חמאסטן' / 'חזבאללהסטן': כוחות וסמכויות ללא אחריות - ארגון טרור שיש לו מדינה.
  6. הפיכת הערבים אזרחי ישראל 'לראש גשר' במאבק נגד ישראל (ע"ע בשארה והחיזבאללה, זועבי במשט, התנועה האסלאמית - ראד סאלאח וכד').
  7. אימוץ "סוגיה תורנית" למאבק בישראל - במקרה של חיזבאללה לאחר היציאה מלבנון זו חוות שבעא, בישראל מעמדם של ערביי ישראל והמאבק על אופי המדינה - "כל אזרחיה".
- אירוע מכונן במאמצים אלה יהיה קריסתו של "פתרון שתי המדינות" כמסגרת המוסכמת לסיום הסכסוך הישראלי-פלסטיני והתגבשותו של פתרון המדינה האחת כמסגרת חלופית חדשה.**
- הארגונים הפועלים נגד ישראל עושים זאת כרשת של ארגונים עצמאיים, ללא מבנה היררכי מסודר או הסכמה על אידיאולוגיה מסוימת, מעבר לרצון בפירוק מדינת ישראל, בבחינת "האויב של אויבי הוא ידידי". כך ניתן למצוא ברשת זו ארגונים מוסלמים פונדמנטליסטיים המעוניינים באומה מוסלמית אחת גדולה (שיעית או סונית), ארגונים לאומיים פלסטיניים הרוצים מדינת לאום פלסטינית, ארגוני שמאל עולמיים המתנגדים למדינות לאום ולשלילת זכויות מנשים ומיעוטים, ארגונים הומניטאריים וכד'.
- מול אתגרים אלה נותרה תפיסת הביטחון ומדיניות החוץ של ישראל בלא שינוי מאז 1948 כאשר היא מזהה את האיום הצבאי כאיום הקיומי היחיד על מדינת ישראל. לדעת המחברים, המענה לאיום חדש זה לוקה ברמה התפיסתית, ברמה הארגונית, ברמת המודיעין ובהקצאת המשאבים.

המלצות לפעולה:

1. עדכון תפיסת הביטחון של ישראל, תוך התייחסות לקשר בין הזירות השונות (צבאית, תקשורתית, מדינית). פיתוח תורת לחימה ומענה לאיום הדה לגיטימציה.
2. יצירת רשת נגדית ככלי מאבק ברשת ה-BDS (הסבר להלן).
3. מיתוג מחדש של מדינת ישראל ובכלל זה הגברת פעולות סיוע בין לאומיות דוגמת זו שנעשתה בהאיטי.
4. רתימה של קהלים ישראליים ויהודיים.
5. ארגון מחדש של מערך החוץ.

BDS - Boycott, Divestment & Sanctions תנועת ה-

מתוך: *מראות גיליון 16*, בהוצאת מכון ראות.

כשליחים אתם עלולים להיתקל בספיחים של תנועה זו כגון: שבוע האפרטהייד הישראלי, ניסיונות להחרים חברות שסוחרות עם חברות ישראליות (ע"ע אוניברסיטת ברקלי), לחץ על אמנים בינ"ל שלא להופיע בישראל, משפטי ראוה וחרמות אקדמיים למיניהם.

ה-BDS הוא ארגון גג רשתי, אשר מורכב מארגונים לא ממשלתיים הקשורים ביניהם בקשרים רופפים. פעילותם של אנשי התנועה כוללת הפעלת לחץ על יחידים כדי לקדם חרמות כלכליים ותרבותיים נגד ישראל, לחץ על ארגונים ומוסדות כדי שיסיטו את השקעותיהם מישראל, ולחץ על ממשלות שונות במטרה לעודד הטלת סנקציות על ישראל.

ראשיתה של התנועה היא בוועידת דרבן 2001, בפורום הארגונים הלא ממשלתיים NGO, וועידה שעליה השתלטו ארגונים קיצוניים והפכו אותה עד מהרה למופע אנטי ישראלי קיצוני. ההצהרה המסכמת של הארגונים בוועידת דרבן קראה "למדיניות של בידוד מלא ומוחלט של ישראל כמדינת אפרטהייד... אכיפה של סנקציות וחרמות מקיפות ומחייבות, וסיום כל הקשרים... בין כל המדינות לישראל." אסטרטגיה זו הפכה לעמוד התווך של התנועה אשר הושקה רשמית ביולי 2005.

עד היום לא הצליחה התנועה לגרום נזק משמעותי לכלכלה הישראלית, אולם פעולתה לקידום רעיון הדה לגיטימציה וההשוואה המפורשת או המשתמעת בין ישראל לבין משטר האפרטהייד בדרום אפריקה, טומנים בחובם סכנה משמעותית.

הכלים שבהם משתמשת התנועה:

1. **מיתוג התנועה כתנועה א-פוליטית ליברלית** אשר פונה למכנה המשותף הנמוך ביותר בקרב מבקרי מדיניות ישראל. התנועה לא מביעה תמיכה מפורשת בחיסול מדינת ישראל, ברעיון המדינה האחת או בכל פיתרון פוליטי אחר לסכסוך הישראלי פלסטיני.
2. **שיתוף פעולה עם כל מי שמבקר את ישראל**, כולל ארגונים המזוהים כציונים במטרה לצבור לגיטימציה, ובלי שאלה הראשונים יהיו מודעים לאידיאולוגיה של האחרונים.
3. **שימוש מוקפד בשיח מקובל של משפט בין לאומי, זכויות אדם וצדק אוניברסאלי**. כך מנסה התנועה לקשר עצמה עם עולם הערכים של האליטות הליברליות-פרוגרסיביות באירופה ובצפון אמריקה, ולגייס תמיכה ציבורית רחבה.
4. **פעולה נגד שיתופי פעולה ישראלים - פלסטיניים** - קשרים אקדמיים, פסטיבלי סרטים, תנועות עובדים וכד'.
5. קידום "זכות השיבה", (6 מיליון פליטים לתחומי ישראל).
6. מיתוג ישראל כמדינת אפרטהייד.
7. התנועה מבקרת רק את ישראל, ולא משטרים ערבים או אחרים.

תקציר:

שתי הכתבות להלן עוסקות בתביעה הישראלית מהרשות הפלסטינאית וממדינות ערב להכיר במדינת ישראל כמדינה יהודית. שני הכותבים מסכימים כי קיים צורך כזה וכי קיומה של ישראל כמדינה יהודית מוצדק, אך הם חלוקים ביניהם בנוגע לעצם התביעה. רות גביזון מצדיקה את התביעה כשלב ראשון בתהליך ההכרה, ואילו חיים גנז טוען שתהליך ההכרה בישראל צריך להיות תודעתי ולא משפטי.

הכרה ערבית במדינה יהודית - חיים גנז

הארץ 26-7-2009

גנז מתייחס לתביעה הישראלית (לבני ואח"כ נתניהו וברק) בתהליך אנאפוליס להכיר בישראל כמדינה יהודית ובהצדקות שניתנו לה:

1. חיזוק ההתנגדות לתביעת השיבה הפלסטינית.
2. השתקת תביעות לאומיות קבוצתיות של ערביי ישראל.

גנז רואה בשימוש בהצדקות אלו מעשה לא רואי בדרך להשגת מטרה ראויה. לדעתו על מנת להעצים את סיכויי קיומה של ישראל כמדינה שעיקרה יהודי, **נחוצה הכרה תודעתית** ולא הכרה פורמאלית - משפטית. הוא טוען כי הכרה משפטית של מדינות אינה ערובה להשגת הכרה תודעתית של האליטות שלהן. להיפך, אם ישראל תחלץ ממדינות ערב בכוח הכרה פורמאלית ביהודיותה, היא תחבל בסיכוייה להשיג הכרה תודעתית של הערבים בצדקת יהודיותה. כדי להשיג הכרה כזאת צריכה ישראל להיות צודקת בפירוש שהיא מעניקה ליהודיותה ובאמצעים שהיא נוקטת כדי לממשה.

בין דה-לגיטימציה לביקורת, רות גבזון

הארץ 31-7-09

טענתה המרכזית של גבזון היא שהתביעה הישראלית להכרה היא, בחלקה לפחות, תגובה על הסירוב הנחוש של המנהיגות הערבית בישראל ומחוצה לה לקבל את הקביעה שהמשך הקיום של מדינה יהודית הוא מוצדק. וכי הסירוב של מנהיגי הערבים בארץ ובחו"ל להכיר בעיקרון של הגדרה עצמית ליהודים בחלק מארץ ישראל הוא עקרוני, וכוונתו לתרום לדה-לגיטימציה של ישראל כמדינה יהודית.

חיזוק לעמדה זו מוצאת גבזון במסמכי החזון של הערבים אזרחי ישראל (ועדת המעקב וכד'), בהם יש אמירות ברורות, המציגות את המפעל הציוני כקולוניאליזם וטוענות נגד הלגיטימיות של המשך קיומה של ישראל כמדינה, כל עוד אין היא מסכימה להיפך למדינה דו-לאומית (כל זאת בצד מדינה פלסטינית, שלא ברור אם יהודים יוכלו לחיות בה ומה יהיה מעמדם בתוכה). לסיכום טוענת גבזון, כי הצהרות ברורות וחד משמעיות כאלה הכרחיות לתהליך הארוך והקשה של חינוך העמים באזור לקבלת ישראל בתוכם.

שאלות מנחות:

- מדוע אנו נזקקים להגדרה חדשה של אנטישמיות? מהם מאפייניה?
- את מי משרתת האנטישמיות החדשה? מי מוביל אותה?
- מדוע הכחשת השואה היא דעה מקובלת ורווחת בעולם הערבי והמוסלמי כיום?
- מה מניחים מכחישי השואה לגבי השפעת ההכחשה על הלגיטימציה של ישראל?
- האם הצליחה מדינת ישראל לפתור את בעיית האנטישמיות? במידה ולא, אלו חלקים מהבעיה כן נפתרו? האם צצו בעיות חדשות?
- מהם הטיעונים העיקריים להטלת חרם על ישראל? האם הם ייחודיים לישראל?

האנטישמיות החדשה בחוגי האינטליגנציה האירופית

<http://www.antisemitism.org.il/heb/articles/41022/%D7%A0%D7%98%D7%99%D7%A9%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%AA%D7%94%D7%97%D7%93%D7%A9%D7%94%D7%91%D7%97%D7%95%D7%92%D7%99%D7%94%D7%90%D7%99%D7%A0%D7%98%D7%9C%D7%99%D7%92%D7%A0%D7%A6%D7%99%D7%94%D7%94%D7%90%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%A4%D7%99%D7%AA-%D7%9E%D7%90%D7%AA%D7%93%5C%27%5C%27%D7%A8%D7%A8%D7%91%D7%A7%D7%94%D7%A9%D7%A4%D7%A7-%D7%9C%D7%99%D7%A1%D7%A7>

יהודה באואר

האנטישמיות החדשה בשונה מהאנטישמיות בעבר, שאפיינה בעיקר את השכבות הנמוכות של האוכלוסייה, קונה אחיזה בקרב בני המעמד הבינוני והגבוה. זוהי תופעה אינטלקטואלית הנפוצה בתקשורת, באוניברסיטאות ובחוגים אקדמאיים. הכוונה בעיקר לחוגי השמאל האירופי.

לפי פרופ' באואר שני משברים הולידו את האנטישמיות החדשה: השואה והקמת מדינת ישראל.

1. השואה יצרה אי נוחות בקרב האירופאים לגבי היהודים. באואר מגדיר את המצב כ"חיים עם 6 מיליון רוחות רפאים". המצב יצר מוטציה מסוכנת ואכזרית בתרבות האירופית. הקמת מדינת ישראל יצרה תחושה של הקלה. האירופאים תמכו בהקמת המדינה, מתוך הבעת סלידה מהעבר האנטישמי, ובמגמה לכפר על מה שנעשה ליהודים באירופה.
2. הקמת מדינת ישראל הביאה להחרפת היחסים בין ישראל ומדינות ערב ולהסלמה של הסכסוך הישראלי-ערבי, ובכלל זה הסכסוך עם הפלשתינאים. אחת מאבני היסוד של תפישת השמאל האירופי היא תמיכה בעמים הנאבקים על עצמאותם. לבעיית הפליטים נוספה בעיית הכיבוש הישראלי ב-1967, והשמאל מתנגד עקרונית לכיבוש. כעת נצמדה האנטישמיות, שהייתה רדומה, לטרגדיה הפלשתינאית כדי להטיל ביהודים תווית של רוצחי המונים ונאצים. הדבקת תווית זו בישראלים אפשרה לאינטליגנציה האירופית להשתחרר מבחינה פסיכולוגית

מהבעיות הנפשיות שיצרה אצלם השואה. בהקשר זה אין לעובדות כל חשיבות. מראשית האינתיפאדה השנייה נהרגו כ- 2000 פלשתינאים, שזה 1/6 ממספר היהודים שהובאו מהונגריה לאושוויץ ביום אחד, באביב 1944. השמאל רואה בטרור הפלשתינאי מאבק נגד הכיבוש, תגובה נגד פעולות ישראליות ולא להיפך. תמיכתם במאבקם של הפלשתינאים, כעם מדוכא, לעצמאות הביאה אותם להתנגדות גוברת והולכת לעצם קיומה של ישראל, כמדינה. **בחוגי האינטליגנציה האירופאית הגיעו למסקנה שהתמיכה בהקמתה של מדינת ישראל הייתה טעות היסטורית שיש לתקנה.**

באור אינו שולל ביקורת נגד מדיניות ישראל. אנטי- ציונות איננה בהכרח אנטישמית. אבל, שלילת קיומה של ישראל כמדינה ללא דרישה לביטולן של כל המדינות הלאומיות האחרות - זאת אנטישמיות וגזענות. מי שאומר שרק ליהודים אין זכות לעצמאות הוא אנטי- יהודי, וכאשר הוא מוציא רק את היהודים מהכלל בשל סיבות לאומיות- הוא גזעני ואנטישמי.

ולשמאל האירופי יאמר: **מדינת ישראל קמה משום שליהודים יש זכות הגדרה עצמית כמו לכל עם אחר. הקשר ההיסטורי של היהודים לארץ ישראל הוא עובדה היסטורית שלא ניתן להכחישה.** אומנם תחושת האשמה של המערב לגבי השואה הביאה להחלטת האו"ם ב- 1947 על הקמת המדינה, אבל התהליך החל ב- 1917 עם הכרזת בלפור, עם הכרת חבר הלאומים בהקמת בית לאומי ליהודים בא"י ועם הקמת ממשלת המנדט הבריטית ב- 1922. השואה זרזה את הקמת המדינה, אך היא איננה הגורם הבלעדי להקמתה. הפלשתינאים החמיצו הזדמנות להקים מדינה משלהם ב- 1937, ב- 1948, ובמשך כל התקופה בין 1948 - 1967, כאשר הם היו תחת שלטון ערבי. גם ב- 1967 ניתנה להם הזדמנות נוספת כאשר ראש הממשלה לוי אשכול הכריז על שטחים תמורת שלום. מה שהתרחש לאחר ההתעלמות מהצעת אשכול הוא באשמת שני הצדדים.

“האנטישמיות החדשה” סימנה את ישראל כמדינת הרוע המוחלט

יאיר שלג

הארץ 5-05-2005

<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=159783>

תקציר:

הכתבה להלן מתארת דיון שהתקיים בטקס ההכרזה על הקמת “הנציבות הבינלאומית למאבק באנטישמיות”, הדוברים עסקו בעיקר בשאלת ייחודה של האנטישמיות החדשה מהאנטישמיות “הקלאסית” ובסיבות לה.

פר אלמארק, סופר שוודי שכיהן בעבר גם כסגן ראש הממשלה בארצו והתנדב לכהן כאחד משני יושבי הראש של “הנציבות למאבק באנטישמיות”, ייחד את האנטישמיות החדשה **בסוגיית היעד**: בעוד האנטישמיות הקלאסית ביקשה להתנכל ליהודי הבודד, זו החדשה מכוונת כלפי הקולקטיב היהודי, המגולם במדינת היהודים. אלמארק טבע בהקשר זה מטבע לשון משלו: “בעוד האנטישמיות הישנה ביקשה להפוך את העולם ליוזן-ריין (נקי מיהודים), האנטישמיות החדשה מבקשת להפוך את העולם ליוזן-סטט-ריין (נקי ממדינת היהודים)”. היו”ר השני של הנציבות ארווין קוטלר, יהודי-קנדי שנודע כאחד המשפטנים הבולטים בעולם בתחום זכויות האדם (בין השאר היה פרקליטו של גלסון מנדלה). המשיך ברוח דומה לזו של אלמארק: “האנטישמיות הישנה ביקשה למנוע מהיהודים לחיות כחברים שווים זכויות בעולם, ואילו האנטישמיות החדשה מבקשת למנוע מהמדינה היהודית את הזכות להיות חברה שוות זכויות בקהילת העמים”.

משתתפי הועידה הרגישו כי יש צורך בניסוח מושגי חדש של האירועים האנטישמיים בשנה וחצי האחרונות. אמנם מדובר בהתנכלויות אנטי-יהודיות דומות לאלה המוכרות מן העבר - הצתת בתי כנסת, ציור צלבי קרס, פגיעה בבתי קברות יהודיים, קללות והתנכלות פיזית ליהודים - אך ההקשר נראה שונה. **זו כבר אינה שנאת היהודי כמיעוט זר**, שהרי הפגיעות מבוצעות בידי מוסלמים שהם עצמם מיעוט על אדמת אירופה, מיעוט הסובל מעוינות מצד אוכלוסיית הרוב. והאלימות הזאת פרצה עם פרוץ העימות במזרח התיכון - כלומר, יש לה **הקשר פוליטי מובהק**. כדי להגדיר גם את התופעות הללו כאנטישמיות היה צורך להרחיב, או לפחות לנסח מחדש, את מושג האנטישמיות.

האנטישמיות החדשה כוללת שני מרכיבים שונים: המרכיב האנטי-יהודי, המתבטא במעשים ומופעל כמעט בלעדית על ידי מוסלמים, והמרכיב האנטי-ישראלי המדיני, שלו שותפים מוסלמים ואנשי המערב גם יחד.

דינה פורת ראש המכון לחקר אנטישמיות, תולה את האנטישמיות החדשה לא רק בעימות הישראלי-הפלשתיני אלא גם בעימות הכלכלי-החברתי סביב סוגיית הגלובליזציה: “אחד ההיבטים הבולטים באנטישמיות החדשה הוא הקשר שלה לתנועת האנטי-גלובליזציה. היהודים בולטים בעשירונים הגבוהים של הפעילות הכלכלית העולמית, ומכיוון שיהודים תמיד זהו עם שליטה כספית ואידיאולוגיה קוסמופוליטית, לאויבי הגלובליזציה ולמבקרי הפרטה והאבטלה שהגלובליזציה גורמת קל למקד את

האשם דווקא ביהודים". פורת מזכירה בהקשר הזה את החיבור המשונה בין אנשי השמאל הרדיקלי, בעיקר באירופה, למייצגי הפונדמנטליזם האסלאמי, שמצאו אויב משותף המאיים להחריב את עולמותיהם השונים כל כך: הקפיטליזם הגלובלי מבית מדרשם של היהודים. "הגלובליזציה נחשבת גם במזרח התיכון לקללה שישראל הביאה לאזור. בהקשר הזה צריך לראות את ההסתייגות הגדולה מרעיון 'המזרח התיכון החדש', שהערבים ראו בו בעיקר ניסיון מערבי להשתלטות על עולםם".

פורת קושרת את שאלת העיתוי לתופעות נוספות דוגמת **העלייה הדמוגרפית** העצומה בכוחם של המוסלמים באירופה. הנתון הזה חידד גם את הוויכוח סביב הגזענות באירופה, ותנועות אנטי-גזעניות מוצאות את עצמן היום גם בחזית המאבק בישראל, שהערבים הצליחו להכניס אותה למגירה הגזענית. צריך לזכור גם את ההקשרים הכלכליים: הוויכוח על הגלובליזציה, מצד אחד, והמאבק הגדול על **השבת הרכוש היהודי מתקופת השואה**, מצד שני. זה מאבק שיחד עם עצם הזמן שחלף מאז השואה עזר מאוד לאירופים להשתחרר מהאשמה, בתחושה שהם כבר בוקרו מספיק והתחרטו מספיק ועכשיו הם חופשיים לבקר את ישראל. אין פירוש הדבר שהמאבק לא היה ראוי או כדאי, אבל צריך לדעת שיש לו מחיר.

סגן השר מיכאל מלכיאור טען שלישראלים קשה להכיר בתופעת האנטישמיות החדשה ולהתמודד עמה. "האתוס הישראלי הרי טען כל השנים שהקמת המדינה תפתור את בעיית האנטישמיות, והנה, לא רק שהבעיה לא נפתרה אלא שהיום המדינה עצמה מעוררת עליה תגובות בעלות אופי אנטישמי".

האנטישמיות, השואה והסכסוך במזרח התיכון - שאלות נפוצות

י"ד וש"ס 2010

http://www1.yadvashem.org/yv/he/holocaust/holocaust_antisemitism/faqs.asp#3

אנטישמיות - הגדרת עבודה

אנטישמיות היא תפיסה מסוימת של יהודים, שעשויה להתבטא בשנאה כלפי יהודים. ביטויים פיזיים ורטוריים של אנטישמיות מכוונים כלפי יהודים או לא יהודים, כלפי רכושם וכלפי מוסדות קהילתיים יהודיים ומוסדות דת יהודיים. בנוסף לכך, ביטויים כאלה יכולים להיות מכוונים גם כלפי מדינת ישראל, שנתפסת כקולקטיב יהודי.

אנטישמיות היא לעתים קרובות האשמת יהודים בקשר לפגוע באנושות, ולעתים קרובות האשמת היהודים בכך ש"דברים משתבשים". היא באה לידי ביטוי בנאומים, בכתיבה, וכן בצורות ובפעולות ויזואליות, ומשתמשת בסטריאוטיפים מאיימים ובתכונות אופי שליליות. דוגמאות בנות זמננו של אנטישמיות בחיים הציבוריים, בתקשורת, בבתי הספר, במקומות העבודה ובמרחב הדתי:

- קריאה להרג יהודים או לפגיעה בהם, סיוע למעשים כאלה או הצדקתם, בשם אידיאולוגיה קיצונית או דעה דתית קיצונית.
- האשמות שקריות שיש בהן שלילת צלם אנוש מהיהודים או האשמות סטריאוטיפיות נגד היהודים ככאלה או נגד כוחם של היהודים כקולקטיב - בעיקר השמעת המיתוס של קשר יהודי כלל עולמי או של שליטת היהודים בתקשורת, בכלכלה, בממשלה או במוסדות חברתיים אחרים.
- האשמת יהודים, כעם, באחריות למעשים רעים - אמיתיים או מדומיינים - אותם עשו יהודי בודד או קבוצת יהודים, או אפילו מעשים שעשו לא-יהודים.
- הכחשת רצח העם היהודי בידי גרמניה הנאצית ועוזריה במהלך מלחמת העולם השנייה - השואה. הכחשת ממדיו של הרצח, מנגנוני הפעולה שלו (למשל, תאי הגזים) או הכוונה שמאחוריו.
- האשמת היהודים כעם, או האשמת ישראל כמדינה, בהמצאת השואה או בהגזמה תיאור ממדיה.
- האשמתם של אזרחים יהודים בנאמנות לישראל יותר מאשר למדינה שהם אזרחיה, או בנאמנות גדולה יותר, לכאורה, ליהודים ברחבי העולם מאשר למדינות הלאום שלהם.

דוגמאות לדרכים שבהן אנטישמיות מתגלה בקשר למדינת ישראל, ושיש לקחתן בחשבון בהקשרן הכללי:

- הכחשת זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית, על ידי הטענה שקיומה של מדינת ישראל הוא מפעל גזעני.
  - יישום סטנדרטים כפולים על ידי דרישה שישראל תפגין התנהגות שאינה צפויה או נדרשת מכל אומה דמוקרטית אחרת.
  - שימוש בסמלים ובדימויים הקשורים לאנטישמיות קלאסית (למשל, הטענה שיהודים הרגו את ישו או עלילות הדם) על מנת לאפיין את ישראל או ישראלים.
  - השוואה בין מדיניותה של ישראל בת זמננו לבין מדיניותם של הנאצים.
  - הטלת אחריות קולקטיבית על היהודים למעשיה של מדינת ישראל.
- עם זאת, כאשר משמיעים על ישראל ביקורת שדומה לביקורת המושמעת על כל מדינה אחרת, הדבר אינו יכול להיחשב כאנטישמיות.

בנוסף תמצאו באתר מענה לשאלות הנ"ל בשפות שונות:

- מדוע אי אפשר להשוות בין הסכסוך הישראלי - פלסטיני לשואה?
- האם אווירת האנטישמיות הנוכחית היא כמו זו ששררה ערב השואה?
- האם כל ביקורת על ישראל היא אנטישמית?
- מה תפקידה של התקשורת בעלייה הנוכחית באנטישמיות?
- מהי "האנטישמיות החדשה"?
- מהן הסכנות שמציבה תחיית האנטישמיות באירופה?
- מהו הקשר בין אנטישמיות לטרור אסלאמי קיצוני?
- מדוע הכחשת השואה היא דעה מקובלת ורווחת בעולם הערבי והמוסלמי כיום?

ובכן, מה זה בעצם אנטישמיות?

דינה פורת

כיוונים חדשים, 8, אפריל 2003

<http://www.jafi.org.il/education/ivrit/achert/porat.html>

תקציר:

במאמר זה תמצאו סקירה היסטורית של התפתחות האנטישמיות כמושג וכתופעה דרך סקירת אנציקלופדיות ולקסיקונים.

אנטישמיות: במקור נטבע המונח בשנת 1897 בגרמניה, על ידי וילהלם מאר, "הפטריארך של האנטישמיות", תוך כריכת יהודים ועמים שמיים נוספים, במיוחד ערבים בהגדרה. ככלל, יחסו תורות הגזע ובכללן האנטישמיות, תכונות קולקטיביות לקבוצות אנשים הנובעות ממוצאם הגזעי ושאינן ניתנות לשינוי על ידי חינוך או סביבה. בנוסף, המצדדים בתורות אלה רואים בקולקטיב אחראי למעשיהם של יחידים (בזמננו - מיידוף כמשקף את תאבת בצע היהודית).

האנטישמיות כתופעה, הוגדרה מחדש ובאופן שונה בתקופות ובזמנים שונים בהתאם לזמן ולמקום, והגדרותיה שיקפו את הצרכים המתחלפים: הן של אלו שהשתמשו בה והניעו אותה והן של החברה או המדינה בה נוצרה ההגדרה. כך למשל אנו מוצאים הגדרות אנטישמיות על בסיס דתי, גזעי, פוליטי, כלכלי, חברתי (קסנופוביה) ועוד.

ראויה לציון בהקשר זה היא ההבחנה בין שמיות ליהדות:

במלחמת העולם השנייה נדרשת צמרת המפלגה הנאצית לשאלת השימוש במונח **אנטישמיות**: ב-17 במאי 1943 שולח פקיד גרמני אחד לרעהו מכתב, אודות ביקורו של המופתי הגדול (חאג אמין אל-חסייני) אצל אלפרד רוזנברג, האיידאולוגיקן הראשי של המפלגה הנאצית, ועל הבטחתו של זה האחרון לתת הוראה לעיתונות שלא להשתמש יותר במונח "**אנטישמיות**", והוא כבר מופיע מכתב במרכאות, כדי שלא להעליב את המופתי שהוא "ידיד הגרמנים", וכדי שלא ייאמר שהגרמנים "זורקים את היהודים והערבים לתוך סיר אחד". ואכן, ב-1944 הורה יוזף גבלס, שר התעמולה, לרדיו ולעיתונות להימנע משימוש במונח "**אנטישמיות**", "משום שאינו תואם יותר את הצרכים של הרייך השלישי, ולהעדיף את השימוש במונחים "יהודים" ו"יהדות", או "אנטי-יהודים ואנטי-יהדות". אין כאן ניסיון להגדרה נוספת, אלא פירוק: רוזנברג וגבלס מפרקים את הזיהוי בין שמיות ליהדות, שנעשה במאה ה-19.

מדינת ישראל והאנטישמיות:

התנועה הציונית קיוותה שביטולה של הגלות והקמתה של המדינה יבואו לנורמאליות גם ביחס לאנטישמיות, ושקיום המדינה היהודית יבטל את גורמי היסוד שהצמיחו את האנטישמיות, וכך ממילא לא יהיה קיום גם לגורמים הנוספים לפי הזמן והמקום, תקווה זו התבדתה. ב-1967, מפרסם שמואל אטינגר מאמר בו הוא מנתח את "שורשי האנטישמיות בעת החדשה". אטינגר מגדיר אנטישמיות זו כהשתקפות של הסטריאוטיפ של היהודי, שנוצר במשך מאות בשנים, ונעשה חלק מביטויים תרבותיים שונים. וטוען שמכיוון שהדמות שקעה בתרבות- בפיסול, בציור, במיסות ובפסיונים, בפתגם העממי

ובביטויים לשוניים מגוונים, **שוב לא תיעקר משם, והיא תמשיך ותפרנס את ביטויי האנטישמיות בכל המישורים גם הלאה.** ועל כך מותר להוסיף, כי אי אפשר גם לדרוש את עקירתם של ביטויים שהפכו לחלק מנכסי תרבות, גם אם הם אנטישמיים, משום שפירושה יהיה פגיעה בנכסים אלה, וכך גם התזמורת הפילהרמונית הישראלית ניגנה ומנגנת את היצירות במלואן - כמעט - מתוך השקפה זו (ואגנר וכד').

למעשה טוען אטינגר כי הציונות לא תפתור את בעיית האנטישמיות ולא תחסל את קיומה, מפני שאין קשר בין השתיים: דמות היהודי מתקיימת לחוד, והמדינה על אזרחיה וקשריה עם יהדות התפוצות - לחוד. ואכן, היום מתקיימת תופעה של **אנטישמיות** בלי יהודים, כמו למשל ביפן ובפולין, ודי בדמות היהודי המתקיימת כבר מאליה.

פורת מסכימה עם קביעה זו ומוסיפה לה שתי אבחנות:

מהותה של האנטישמיות היא **הפער** שבין דמות היהודי שבנה ובונה האנטישמי, לבין מעמדו וכוחו במציאות, וכך גם בין תדמיתה של ישראל לבין כוחה ומעמדה הריאליים. כעומק הפער כן עוצמת האנטישמיות, ואין הוכחה ניצחת לכך מאשר שפל המדרגה אליו הגיע העם היהודי ערב מלחמת העולם השנייה, לעומת האמונה הפנאטית של הצמרת הנאצית בכוחו הכול יכול.

ביקורת לגיטימית על יחידים ומדינות הופכת לדעה קדומה, ברגע שהיא מוקיעה את מעשיהם כתוצאה של תכונות קבועות וקיימות מדורי דורות, זוהי ראיית עולם פרוטוקוליסטית, שבמרכזה אמונה בכוח ובכוונותיו של היהודי, **ועכשיו גם היהודי ישראלי**, העולמי, אשר אינה מתייחסת לכל מעשה לגופו, אלא רואה בו חוליה בשרשרת מעשים שגם אופיים קבוע ועומד.

חרם המבוסס על דעה קדומה

תומאס ל. פרידמן

מתוך כתבה שנתפרסמה בניו יורק טיימס, ב-17 ביוני 2007.

<http://www.antisemitism.org.il/heb/articles/23048/%D7%97%D7%A8%D7%9D%D7%94%D7%9E%D7%91%D7%95%D7%A1%D7%A1%D7%A2%D7%9C%D7%93%D7%A2%D7%94%D7%A7%D7%93%D7%95%D7%9E%D7%94%D7%9E%D7%90%D7%AA%D7%AA%D7%95%D7%9E%D7%90%D7%A1%D7%9C.%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%93%D7%9E%D7%9F>

הכותב מתאר את חוויותיו בישראל בטקס הענקת תארים באוניברסיטה העברית, שהתקיים בזמן שבו איחוד האוניברסיטאות והמכללות של בריטניה קרא לחבריו להחרים את האוניברסיטאות הישראליות על רקע היותן שותפות בכיבוש הישראלי של השטחים.

בין המקבלים תארי הצטיינות היו סטודנטים ערבים ישראלים, כשאחת מהם אף עלתה לבמה עם רעלה - מה שלא יכלה לעשות בצרפת.... " איזה אבסורד זה, חשבתי לעצמי. אחת האוניברסיטאות החשובות בישראל מעניקה דוקטורטים לסטודנטים ערביים, כאשר שניים מהם היו ממזרח ירושלים - כלומר השטחים הכבושים - בעוד אנשי אקדמיה בריטיים מהשמאל הקיצוני קוראים להחרים את האוניברסיטאות הישראליות."

עוד מוסיף המחבר כי הממשלה הנבחרת בישראל (קדימה בראשות אולמרט) מעוניינת לצאת מהשטחים וכי העובדה שזה לא קורה עכשיו אינה רק אשמתה של ישראל שכן הפלשתינאים שרויים במצב של מהומה.

הנאמר לעיל מביא את פרידמן למסקנה שלבודד אוניברסיטאות ישראליות ולהכריז עליהן חרם נחשב ביטוי גס של אנטישמיות. "בייחוד לאור המתרחש במדינה השכנה - סוריה, הנחקרת ע"י האו"ם על רקע רצח רה"מ הקודם של לבנון, רפיק חרירי. סוכנים סורים נחשדים בכך שהרגו את העיתונאים הלבנונים שוחרי החופש ג'בראן ע'סאן תוויני וסמיר קסיר. אבל שום דבר מזה אינו גורם לשמאל בבריטניה להכריז על חרם על אוניברסיטאות סוריות. למה? סודן עוסקת ברצח עם בדארפור, למה לא להחרים את סודן? למה?"

אם לאנשי האקדמיה שמובילים את החרם הזה באמת אכפת מהפלשתינאים, הם היו קוראים לכל אוניברסיטה בריטית לקבל 20 סטודנטים פלשתינאים במלגה מלאה ומסייעים להם עם מה שהם זקוקים לו הכי הרבה- גיבוש מיומנויות לניהול מדינה וכלכלה.

והם היו קוראים לכל אוניברסיטה בבריטניה לשלוח מרצים לכל אוניברסיטה פלשתינאית כדי לסייע בשדרוג הרמה האקדמית שהן מציעות. והם היו מאתגרים כל אוניברסיטה ישראלית שכבר מציעה תארי דוקטור לישראלים ערבים להתעלות על עצמן. והם היו מאתגרים כל אוניברסיטה ערבית לעשות את אותו הדבר. זה מה שאנשים שבאמת אכפת להם מפלשתינאים היו עושים, אבל לבודד את האוניברסיטאות הישראליות ולהטיל עליהן חרם כשיש כל כך הרבה טירוף במזרח התיכון- זה מה

שאנטישמים היו עושים"

מה בין ביקורת לגיטימית ל"אנטישמיות חדשה"

קרלו שטנגר

הארץ 25-04-2007

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/851800.html>

נושאים עיקריים:

מהם גבולות הביקורת כלפי ישראל? למה תופסת ישראל מקום כה מרכזי בכל דיון במלחמת התרבויות, בהתעוררות האסלאם או בעבר הקולוניאלי?

הצבעה על הבעייתיות בה נתונים יהודים במערב בבואם לתמוך בישראל.

כתבה זו עוסקת בספר "אי ההסכמה: ישראל-פלסטין, היהודים, צרפת". בספר מובא דו שיח בין רוני ברומן לאלן פינקלקראוט.

תקציר: רוני ברומן הוא רופא יהודי שנולד בישראל. הוא מוכר בצרפת בעיקר בשל פעילותו ההומניטארית, ופעילותו להרחבת ארגון "רופאים ללא גבולות" אשר כיהן כנשיאו. ברומן מעדיף לראות עצמו כמי שמשלים עם קיומם של אומות ועמים, אך מסרב להפוך אותם לאידיאל; העדפתו, שנחשפת בפעילותו ההומניטארית הבינלאומית, נוטה בבירור **להומניות קוסמופוליטית**. הוא אינו מוכן שעובדת היותו יהודי תכתוב את חייו והשקפותיו, כולל את עמדתו בעניין ישראל, הוא מצדד בביקורת נוקבת כלפיה וטוען שהקמתה הייתה טעות.

אלן פינקלקראוט, פילוסוף יהודי חילוני, נחשב לאחד מאנשי הרוח הבולטים בצרפת, מצדד בעמדות שמאליות בפוליטיקה הישראלית "שלום עכשיו". מגדיר את יהדותו כמרכז קיומו, ומדבר על אהבתו לישראל בגלוי, **מבחינתו, להיות יהודי פירושו לקבל את הגורל ההיסטורי המשותף שהכתיבו ליהודים ההיסטוריה של האנטישמיות, השואה והציונות, כתולדה הכרחית.**

התיזה של פינקלקראוט היא ש"תסביך האשמה האירופי" בגין התקופה הקולוניאלית הביא לתוצאות הרות אסון בדמות האידיאולוגיה הרלטיביסטית של התקינות הפוליטית. לפי אידיאולוגיה זו יש לכבד כל אמונה, בלי קשר לתוכנה ולמידת הרוע הגלומה בה, וזאת רק משום שקבוצת אנשים מחזיקה בה, במיוחד אם זוהי קבוצה "מקופחת", שהחברים בה אינם בהירי-עור. התוצאה, לפי פינקלקראוט, היא תבוסתה של המחשבה, רלטיביזם זול המונע דיון רציני ועמוק המבוסס על היגיון. מאז פורסם הספר, בשנת 1987, נהפך פינקלקראוט לטוען נלהב בזכותו של המערב להגן על ערכיו.

הנושא השני בעבודתו של פינקלקראוט הוא היהדות ויחסה לשואה; פינקלקראוט, בעצמו בן לניצולי אושוויץ, טען כי הניסיונות היהודיים לשכוח את השואה יצרו זהות יהודית חלולה לחלוטין. להיות יהודי פירושו לחיות עם השואה, בין אם אנו רוצים בכך ובין אם לא. מאז ועידת דרבן,

שמשתתפיה גינו כמעט פה אחד את ישראל והגדירו אותה כגזענית, היה פינקלקראוט גם בין מי שהזהירו מפני צורה חדשה של אנטישמיות, שמקורה אסלאמי.

מהו שורש המתח בין השניים? ומדוע פנישתם טעונה כל כך?

הסיבה היא שבפגישה הזאת באה לידי ביטוי הבעיה העמוקה של יהודי אירופה וארה"ב בשנים האחרונות: האם סולידאריות עם מדינת ישראל דורשת הגנה עליה מבלי להתייחס למעשיה? האם אפשר למתוח ביקורת על מדיניות ישראל ועדיין להיחשב לציוני? או שמא ביקורת על מדיניות ישראל בעשורים האחרונים גוררת עמה דחייה של הרעיון הציוני כולו?

פינקלקראוט, רואה במאבקה של ישראל חלק מן המאבק של העולם המערבי כולו על ערכיו מול הטרור האסלאמי, וטוען שמשום כך על המערב לתמוך בישראל. הוא מתנגד למדיניותה של ישראל בשטחים ודוחה באופן חד-משמעי את אפיונה של ישראל כמדינה קולוניאליסטית (כפי שמגדיר אותה ברומן), ואת שלילתה זכות קיומה של המדינה היהודית על בסיס זה. לתפיסתו האובססיה של העולם עם היהודים ועם ישראל משקפת את האנטישמיות החדשה המתפשטת בו.

ברומן לעומתו, טוען שהעולם המערבי מסרב בהדרגה לקבל את עסקת החבילה שמציעה לו ישראל לפיה: "בגלל השואה, ובגלל צמיחת האסלאם הפוליטי, אינכם יכולים למתוח עלינו ביקורת בגין התנהגותנו כלפי הפלסטינים". באופן פרדוקסאלי, הרטוריקה הישראלית העכשווית גורמת ליותר ויותר אינטלקטואלים ואנשי רוח במערב להיות אדישים להאשמות על אנטישמיות. המשוואה "אם אתה מותח ביקורת על ישראל אתה אנטישמי" מותירה, בסיכומו של עניין, רק שתי אפשרויות: או שאתה שותק או שאתה אנטישמי. מכיוון שיותר ויותר אנשים במערב מסרבים לשתוק, הם פשוט נעשים אדישים להאשמה זאת. במובן זה, עמדתו של ברומן בהחלט משקפת רוגז הולך וגובר במערב, לנוכח מה שנתפס כניצול האנטישמיות כ"גב" מוסרי.

הדו-שיח בין ברומן לבין פינקלקראוט מספק תמונה מרתקת של תהליכים המתרחשים במערב בכלל, ובעולם היהודי בתוכו בפרט, בנוגע למדינת ישראל ולסכסוך שלה עם העם הפלסטיני.

האנטי יהודיות החדשה

ארווין קוטלר

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי

אנטישמיות מסורתית: אפליה או שלילה של זכות היהודים לחיות כחברים שווי מעמד בחברה חופשית.

אנטישמיות חדשה: מבקשת להפלות, לשלול או לתקוף את זכותו של העם היהודי (ומדינת ישראל כביטוי להגדרתו העצמית) לחיות כחבר שווה-מעמד במשפחת האומות.

- יש לציין כי לא כל ביקורת על ישראל היא אנטישמיות. כמו כן ישנו הבדל בין פוסט ציונות לאנטישמיות (לעיל בפרק - מהי ציונות בימינו).

המבחן המומלץ לבחינת ביקורת מסוימת הוא לשאול מה עמדת המבקר כלפי אומות, עמים או מדינות אחרות במצב דומה ואיך היא באה לידי ביטוי? מהו עולם הדימויים שלו? האם הוא משתמש במידע מעוות באופן מודע ומכוון?

- הערה: למעוניינים להבין נושא זה לאשורו, מומלץ בחום לקרוא את חיבורו של פרופ' ארווין קוטלר - "האנטי-יהודיות החדשה" באתר המכון לתכנון מדיניות עם יהודי.

תקציר: קוטלר מונה 13 מדדים לזיהוי טבעה ומשמעותה של האנטי-יהודיות החדשה. מדדים אלה מתבססים על עקרונות של אפליה ושוויון בחוקי המדינות ובחוק הבינלאומי:

א. אנטישמיות קיומית או השמדתית - הכוונה לארגוני הטרור הקוראים בפומבי להשמיד את ישראל ולרצוח יהודים, לפסקי ההלכה של אנשי דת מוסלמים קיצוניים הקוראים להשמדת ישראל ורציחת יהודים כחובה דתית, לאיראן (מדינה החברה באו"ם) הקוראת למחיקת ישראל מהמפה ומצהירה על כוונה להשתמש בנשק גרעיני להשמדת עם. ישראל היא המדינה היחידה בעולם והיהודים כעם הם העם היחיד בעולם, המשמשים מטרה למערכת מתמדת של איומים מצד גופים ממשלתיים, דתיים וטרוריסטים. ולא פחות מטרידה מכך היא שתיקת העולם.

ב. האנטישמיות הפוליטית - הכוונה לשלילת זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית (בניגוד לכל עם אחר), שלילת הלגיטימיות והקיום של מדינת ישראל ודמוניזציה של ישראל, המתוארת כסמל להפרת זכויות אדם.

ג. האנטישמיות האידיאולוגית - אשר באה לידי ביטוי בהחלטת האו"ם - שבוטלה רשמית, אך השפעתה קיימת - שה"ציונות היא גזענות", הוקעת ישראל כ"מדינת אפרטהייד" והקריאות לפירוקה של "מדינת האפרטהייד".

ד. האנטישמיות התיאולוגית - הכוונה לאנטישמיות האסלאמית הרואה ביהודים וביהדות אויב האסלאם והופכת את הריגת היהודים למצווה דתית. וכן, לאנטישמיות התיאולוגית הנוצרית, הרואה בכנסייה יורשת של מעמדה של היהדות כעם הנבחר, ומכאן שכל ההבטחות שהבטיח ה' לעמו ובכלל זה ההבטחה על ארץ ישראל הן עכשיו נחלת הכנסייה ולא נחלת העם היהודי.

ה. האנטישמיות התרבותית - הכוונה לאופנה הרווחת בחוגים אקדמיים ואינטלקטואליים לתת לגיטימציה לשיח האנטישמי, על ידי שלילת הלגיטימיות של מדינת ישראל.

ו. האנטישמיות האירופית - הכוונה להתפרצות המחודשת של האנטישמיות באירופה בזמן האחרון, שבאה לידי ביטוי בתקיפת בתי כנסת, בתי"ס, מוסדות יהודיים, בני אדם המזוהים כיהודים ותעמולת זוועה נגד ישראל והיהודים, תוך כדי דמוניזציה של ישראל ושלילת זכותה להתגונן מפני טרור.

ז. אנטי-יהודיות בזירה הבינלאומית - שלילת השוויון בפני החוק מישראל. **ישראל הפכה למעין "היהודי הקולקטיבי"**, והיחס אליה דומה ליחס שהיה כלפי היהודי היחיד על ידי הקהילה הלא-יהודית. היחס המפלה כלפי ישראל בא לידי ביטוי גם בוועידת דרבן נגד הגזענות, אבל הוא מהווה תופעה קבועה בארגונים השונים של האו"ם ובייחוד בנציגות האו"ם לזכויות האדם. **ישראל היא המדינה היחידה שסומנה לגינוי מדינתי מפורש על ידי נציגות האו"ם לזכויות אדם.**

ח. האנטי-יהודיות הנוהלית - מניעת השתתפות ישראל וארגונים יהודיים חוץ-ממשלתיים בהתאגדויות אזרחיות.

ט. האנטישמיות ש"הוכשרה" לפי החוק - לאחר שהחלטת האו"ם שהציונות היא גזענות נחשפה ככיסוי לאנטישמיות, הוחלפה השיטה וכעת מושם הדגש על הוצאת דיבה על ישראל בכל הקשור בנושא זכויות אדם. האו"ם פעיל מאוד בנדון.

י. האנטישמיות הכלכלית - הכוונה לחרם הערבי. בעבר התבטאה האנטישמיות הכלכלית באפליית היהודים בדיוור, בהשכלה ובתעסוקה, ואילו החרם הערבי מחייב חברות הרוצות לקיים קשרי מסחר עם מדינות ערב בחתימה על חוזה המחייב את החברות להחרים את ישראל, לא להעסיק יהודים ולא לקדם את אלה שכבר מועסקים. לעיתים לובשת צורה של חרם שניוני ושלישוני - על חברות שעושות עסקים עם חברות שעושות עסקים עם ישראל.

יא. הכחשת השואה - היהודים מואשמים ב"פברוק" השואה, בסחיטת שילומים מגרמניה ובהקמת ישראל ה"בלתי חוקית" על אדמה פלשתינאית. המשמעות של הקביעה האחרונה היא ראשית, שלילת עברם של היהודים - הפלשתינאים הם הבעלים האמיתיים של הארץ, ושנית - שלילת עתידם, כלומר זכותם למדינה.

יב. הטרור הגזעני נגד יהודים - הכוונה לניסיונות של גורמי טרור בינלאומיים לפעולות טרור נגד יהודים ונגד ישראל, כמו למשל הפגיעה של חיזבאללה ואל-קעידה במוסדות יהודיים או הניסיון לפגוע במגדלי עזריאלי.

יג. האנטישמיות בגושפנקה ממלכתית - טיפוח "תרבות השנאה" נגד יהודים ונגד ישראל על ידי מדינות שונות באמצעות הסתה במסגדים, בבתי ספר ובאמצעי התקשורת. למשל, השימוש בפרוטוקולים של זקני ציון, בעלילות

רשימת מושגים :

עמודים 93,94	• BDS
עמודים 44,45	• אוטוכטוניות
עמודים 96,97,98,99,101,102,103,104,105,106,107,108	• אנטישמיות חדשה
עמודים 44,85,86,87,88,89,90	• אפרטהייד
עמוד 62	• בג"ץ שליט
עמודים 91,92,93	• דה לגיטימציה
עמוד 62	• האח דניאל
עמודים 2,17,18,19,23,27,28,29,31,48,50,60,62,61,88,90,89,95,97,101,107	• הגדרה עצמית
עמודים 96,101,108	• הכחשת שואה
עמודים 64,73	• העימות המוגבל
עמודים 44,48,49	• זכות היסטורית
עמודים 30,53,55,93	• זכות השיבה
עמודים 9,19,20,33,34,39,40,42,53,55,56,57,58,52,61,62,63	• חוק השבות
עמודים 11,26,41,64,65,74,75,76,77,80,82	• כבוד האדם
עמודים 16,17,23,28,29,30,31,35,60,61,88,90,92	• מדינת לאום
עמודים 64,66,67,74	• מדתיות
עמודים 22,40,55,56,57	• מיהו יהודי
עמודים 30,57,58,59	• עקרון השבות
עמודים 2,9,15,20,21,22,33,34,39,53,48,103	• תפוצות

